

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

MÆND OG METAL

Danske smede i første halvdel af det 20. årh.

Inge Jørgensen – Henrik Guldso Nielsen – Per Dybro Kallehaug – Mirja Niemi

Illustreret af: Mirja Niemi, Tuxen

Inge Jørgensen Henrik Guldsø Nielsen
Per Dybro Kallehauge Mirja Niemi

MÆND OG METAL

Danske smede i første halvdel af det 20. årh.

Illustreret af: Mirja Niemi, Tuxen.

UDGIVET AF:

Lokalhistorisk Arkiv for Aalborg kommune,
Peder Barkes Gade 5, postbox 353,
9100 Aalborg.
Tlf. (08) 128577 og (08) 128256.

TRYK:

Skoleforvaltningen for Aalborg kommune.

ISBN 87-981065-4-6

INDHOLDSFORTEGNELSE:

FORORD.....	s.	4
INDLEDNING.....	s.	7
UDDANNELSE.....	s.	15
NOTER TIL "UDDANNELSE".....	s.	35
ARBEJDE.....	s.	38
NOTER TIL "ARBEJDE".....	s.	66
ARBEJDSVILKÅR.....	s.	68
NOTER TIL "ARBEJDSVILKÅR".....	s.	87
FRITIDSAKTIVITETER/KULTUR.....	s.	90
NOTER TIL "FRITIDSAKTIVITETER/KULTUR".....	s.	117
AFSLUTNING.....	s.	121
ANVENDT MATERIALE.....	s.	124

FORORD.

I begyndelsen af 1981 gav Aalborg kommune Lokalhistorisk Arkiv for Aalborg kommune mulighed for at etablere et projekt med de formål for det første at indsamle interviews blandt ældre arbejdere og for det andet at formidle dele af det indsamlede materiale. Projektet blev på den måde en udvidet videreførelse af den meget vellykkede indsamling af nedskrevne erindringer blandt alle Aalborgs medborgere over 67 år, som arkivet stod for i 1980.

"Mænd og metal" er et af projektets resultater. Bogen er således primært skrevet ud fra en række livsskildringer, vi har modtaget fra aalborgensiske smede, dels i form af nedskrevne erindringer, dels gennem vores interviewvirksomhed.

Bortset fra foranstående indledning, der giver en almen og kortfattet baggrundsorientering om emnet, bygger "Mænd og metal" altså hovedsageligt direkte på de utallige oplysninger, vi har indhentet hos smedene, og den skildrer derfor den valgte periode, ca. 1900-1950, som den oplevedes af nogle faglærte indenfor jernets forskellige erhvervsgrane. Vi har i den forbindelse konsekvent søgt at videregive de mange smede-informationer i form af originale citater fra båndudskrifter/erindringer. Dette medfører, at mange af citaterne forefindes i "talesprog", der jo adskiller sig noget fra vores traditionelle "skriftsprog". Herudover har vi i enkelte afsnit brugt supplerende oplysninger hentet i forhandlingsprotokoller fra smedenes lokale fagforening i perioden.

Smedene beretter først og fremmest om deres fag, arbejdsvilkår og fritidsaktiviteter, men herigennem tegnes naturligvis også et billede af den udvikling, som i perioden prægede disse felter. Dette århundredes første halvdel stod jo i høj grad i forandringens tegn. Fra at være et fattigt, relativt statisk agrarsamfund omformedes Danmark gradvis til et rigt, dynamisk industrisamfund. I denne proces spillede den almindelige arbejder den væsentligste rolle. Det var arbejderens slid og afsavn, der skabte samfundsrigdommen. Derfor er det uhyre vigtigt, at netop arbejder-

TUXEN

ne kommer til orde i historien. Disse menneskers oplevelser og indtryk er vigtige, hvis vi skal kunne skabe det sandfærdige billede af fortiden, som giver os mulighed for at forstå nutiden og påvirke fremtiden.

Værket er altså hverken traditionel organisationshistorie eller almindelig politisk/økonomisk historie. Læseværdige bøger af den karakter findes allerede. "Mænd og metal" fokuserer derimod på den almindelige lønarbejders oplevelser i og indtryk af perioden. Og sådanne bøger er sjældne.

I denne bog er det ældre smede, som kommer til orde, men ældre fra andre faggrupper kunne naturligvis med lige så stor ret være valgt.

I arbejdet med skabelsen af bogen har på den ene eller anden måde deltaget følgende personer: Lærer Inge Jørgensen, kontorassistent Lillian Koldby, journalistisk medarbejder Mirja Niemi, Tuxen, kontorassistent Britta Andersen og pædagogmedhjælper Per Dybro Kallehaug samt undertegnede historiker.

En varm tak skal på dette sted rettes til de smede, uden hvis velvilje, interesse og hjælp "Mænd og metal" aldrig kunne være skrevet. Aalborgs bystyre skal dernæst takkes for, at det gav os muligheden for at gennemføre projektet. En tak skal ligeledes rettes til smedenes organisation, Metal, Aalborg, for formidling af kontakt mellem de ældre medlemmer og os.

P.a.v.

Henrik Guldsø Nielsen, arkivar.

INDLEDNING.

Allerede i oldtiden var smeden, der glødede jernet i essen, formede det på ambolten og hærkede det i truget, en uhyre agtet mand. Den smed, der tilfulde magtede sit fag, var uundværlig for sin boplads.

Det var smeden, der fremstillede de redskaber, hvormed befolkningen tilegnede sig markernes afgrøder, og det var smeden, der skabte de våben, man brugte under jagt og krig.

Fra oldtiden og frem til slutningen af det 19. århundrede forblev landbruget det absolut dominerende erhverv i Danmark, hvorfor smedene stadig primært søgte at møtte dette erhvervs særlige behov.

Landsbysmeden var gennem århundreder ansat af bønderne i landsbyen i fællesskab, og det var derfor disse såkaldte bymænd, der ejede smedien og den tilhørende jord. Bymændene havde hver især deres smededag, hvor de kom til smeden og fik heste skoet og vogne og redskaber repareret. Selv medbragte de gerne både jern og kul samt en karl til at svinge forhammeren. Smeden leverede altså kun det arbejde, der krævede fagkundskaber. For dette fik han en fast årlig løn. Ønskede bønderne derimod, at smeden skulle fremstille helt nye redskaber til dem, måtte de betale smeden ekstra.

I sidste halvdel af det 19. århundrede overgik de sidste landsbysmedier dog til privat eje. Nu skulle bønderne enkeltvis betale for alt smedearbejde. Og det kneb! Det gamle mundheld om smedens kat, som døde af tak, siges at stamme fra en smed, der efter mange forsøg på at få bønderne til at betale, bandt sin kat ved døren, og når bønderne så ville snige sig ud med en tak og uden at erlægge penge, sagde: "Du kan sige tak til katten. Den får ikke andet at leve af!" Og katten døde altså.

Der havde naturligvis også kontinuerligt været smede i de stør-

re egentlige byer, der eksisterede allerede i middelalderen. Byer, hvis antal og betydning gennem århundrederne var vokset. Disse byer levede af handel. De leverede finere håndværk og importerede varer til landbruget og videresolgte til gengæld landbrugsprodukter.

Smedene i byen fremstillede derfor dels redskaber til de andre byhåndværkere og købmændene, dels specialiserede eller luksusbetonede artikler. Bysmedien var derfor gerne både større og højere teknisk udviklet end landsbysmedien.

Smedene i en by samledes ligesom alle andre faglærte håndværkere i et laug. Lauget var en såvel faglig som selskabelig forening. Her bestemte man bl.a. fagets løn og arbejdsvilkår, og her drak og muntrede man sig med sine fagfæller. Laugene havde flere privilegier. Det vigtigste var, at det enkelte håndværkslaug havde monopol på alt arbejde under faget i byen.

I byerne måtte der ydermere kun være et nærmere bestemt antal mestre, så den enkelte smedemester kunne som regel regne med stabile og gode afsætningsmuligheder. Både lærlinge og svende boede og spiste hos mester. Mestrene fastsatte og kontrollerede i fællesskab den faglige uddannelse, herunder såvel svende- som mesterprøver.

I de forholdsvis statiske små samfund, de danske byer udgjorde op til det 19. århundrede, var laugene og begrænsningerne i tilgangen til håndværkene ganske hensigtsmæssige og betryggende for håndværkerne. Man levede ikke overdådigt, men trygt, og måske blev man en dag mester.

I det 19. århundrede skete der imidlertid forskydninger og ændringer i det danske samfund, som helt vendte op og ned på tingenes tilstand og dermed også på vilkårene for håndværkerne.

Fra at være et, som anført, forholdsvis stillestående landbrugsland tog Danmark de første vakkende skridt henimod vore dages dynamiske industrisamfund.

I løbet af århundredet frisattes/proletariseredes således et stadig stigende antal landboere. Disse mennesker søgte - som i dag dele af u-landenes landbefolkning - mod byerne i håbet om en fremtid. I byerne var samtidig de første egentlige industrier begyndt at vise sig.

Ude omkring i verden havde man nemlig gjort skelsættende tekniske opfindelser, og både i ind- og udland eksisterede der efterhånden et købedygtigt marked for industriprodukter. Nu kom tilmed en billig og villig arbejdskraft vandrende mod byerne. En arbejdskraft, der var vant til at knokle, og for hvem det gjaldt eksistensen at finde arbejde. Jorden var gødet til pengeavl!

For at hjælpe kapitalen/kapitalisterne og dermed fremme den industrielle udvikling ophævede regeringen hurtigt de love og forordninger, som blokerede for "fremskridt". Vigtigst var Næringslovens indførelse i midten af århundredet - 1857. Denne lov ophævede med et alle laugsprivilegierne. Nu kunne pludselig alle og enhver starte fabrikation af stort set hvad som helst. For laugene betød næringsfriheden dødsstødet.

En håndværker var ikke længere forholdsvis sikret og tryk, han måtte vænne sig til at være én blandt mange, der kæmpede om et begrænset omend voksende antal arbejdspladser.

Smedene var imidlertid relativt heldigt stillede i forhold til andre faglærte grupper. Deres fag kunne overleve og indpasses i den industrielle masseproduktion. Ja, smeden blev endog efterspurgt i de nye industrier.

Hele industrien hvilede på maskinkraft, og denne fremstilledes af smede, ligesom al vedligeholdelse krævede disse. Smede og maskinarbejdere fandtes følgelig på alle større virksomheder.

Hvor før skibstømrerne havde tilvirket og sammenføjjet egeplanke til skibe, nittede skibssmedene nu plader på jernspanter. Sejlmager-, rebslager- og riggerfaget forsvandt og gjorde mange håndværkere arbejdsløse, efterhånden som smedenes dampmaski-

ner og siden motorer fortrængte sejlene. Faget voksede fra år til år, og der udvikledes samtidig nye specialiserede fagområder. Ofte kneb det under højkonjunkturer med at skaffe den nødvendige kvalificerede arbejdskraft til at arbejde med metal. Derfor indkaldtes i perioder gæstarbejdere fra Frankrig, Belgien, Tyskland, Sverige og Norge. Hvor smeden før havde stået for råstyrke, ild og hammer, kom han nu til at stå som eksponent for maskiner og teknik.

De faglige krav til smeden faldt altså ikke som følge af laugstraditionernes forsvinden og den gradvise overgang til masseproduktion, snarere tværtimod. Det var derfor nødvendigt fortsat at opretholde en faglig uddannelse. Smedeuddannelsens indhold har naturligvis forandret sig under den proces, der forandrede forrige århundredes fysisk krævende fag til en række indbyrdes beslægtede, specialiserede og teknisk krævende fag, men de grundlæggende traditionelle elementer i lærlingeuddannelsen rørtes der ikke ved i den periode, vi har arbejdet med. Lærlingen stod i lære hos en mester og denne fastlagde stadig uddannelsen. Først med Lærlingeloven af 1956 fratog man mestrene en række beføjelser.

På baggrund af de forrige afsnit kunne læseren måske forledes til den antagelse, at industrialiseringen medførte store fordele for smedene, og at alt var idel fryd og gammen for såvel fag som udøvere. Deres kunnen var jo efterspurgt og deres fagområde udvidedes.

Virkeligheden var imidlertid på trods af lovende tendenser en ganske anden og barsk affære for metalarbejderne. Nok var der brug for smede, men til at begynde med måtte disse helt "danse" efter kapitalisternes/arbejdsgivernes brutale piber.

Smedene måtte som alle andre arbejdere i industrialismens barndom tage arbejde på arbejdsgivernes betingelser eller gå i hundene. De tidligere begrænsninger i adgangen til at blive håndværker var for stedse borte og med dem trygheden og medborgernes respekt for håndens arbejde.

TUXEN

Ville en smed ikke arbejde på disse eller hine betingelser, kunne arbejdsgiveren altid tage en lærling, en arbejdsløs eller en gæstarbejder, der ville. Resultatet blev, at arbejdsvilkårene for alle håndværkere og arbejdere gradvis forringedes fra midten af forrige århundrede.

For en sulteløn knoklede arbejderne 12-15 timer dagligt på usunde og livsfarlige fabrikker og værksteder uden nogen form for socialt sikkerhedsnet. Og under de hyppige økonomiske kriser med massearbejdsløshed til følge, sultede de sammen med deres familier i uhygiejniske, små og mørke baggårdslejligheder. Børnedødeligheden var forfærdende høj i arbejderkvarterer og står for eftertiden som et monument over borgerskabets uendelige grådighed og mangel på samfundssolidaritet. Selv i gode tider måtte såvel arbejderens kone som børn tage forefaldende arbejde rundt omkring for at få husholdningen til at løbe rundt. Arbejderkvinder og -mænd blev forståeligt nok sjældent gamle i dette veritable helvede af afsavn og slid, hvor brændevinsdunken blev et lyspunkt. De få, der opnåede en høj alder, måtte til gengæld udstå endnu en lidelse - fattiggården.

På den politiske front var der ingen trøst at hente. Nok fik Danmark i slutningen af 1840'erne en såkaldt "fri" forfatning, men kryptiske, diskriminerende og udemokratiske valglove og -regler sikrede reelt borgerskabet diktatorisk magt langt ind i det 20. århundrede.

I dette utålelige samfund var der kun en gruppe, der ville arbejderne noget godt, og det var arbejderne selv!

Efterhånden som denne erkendelse bredte sig blandt arbejderne, begyndte de i det små at organisere sig i forskellige organisationer byggende på et socialistisk, solidarisk grundlag. Til at varetage den faglige kamp samlede de sig således fagvis i fagforeninger, og til at fremme deres politiske interesser dannede de i fællesskab Socialdemokratiet.

Denne organisationsproces tog imidlertid først virkelig fart i

slutningen af det 19. århundrede, og kampen mod det benhårde og griske borgerskab for menneskeværdige forhold skulle blive både lang, udmattende og hård. Ja, selv i dag er den ikke tilendebragt. Arbejderne har gennemtvunget det politiske demokrati, men endnu mangler det økonomiske!

Kampen var naturligvis mest træg og hård i starten, hvor arbejderbevægelsen både skulle udvikle sine organisationer og samtidig føre kamp mod et bourgeoisie, der helt beherskede statsapparatet og ikke veg tilbage for grundlovsbrud for at mele egen kage. Men på trods af at arbejderbevægelsen efterhånden vandt mere og mere terræn - specielt efter at Socialdemokratiet i begyndelsen af det 20. århundrede blev en politisk magtfaktor - skal man helt frem til tiden efter 2.verdenskrig, før man for alvor begynder at kunne se noget, der ligner et velfærdssamfund.

Smedene er et godt eksempel på arbejdernes organisering. I løbet af 1880'erne dannede smedene således fagforeninger i de større byer - i Aalborg skete det i 1885 - og i 1888 mødtes repræsentanter fra de på det tidspunkt eksisterende 6 fagforeninger i København. Deres samlede medlemstal var ca. 1000 - skønsmæssigt 10% af fagets udøvere. Formålet med mødet var at danne et fælles landsforbund for alle danske smede. Man opnåede enighed om tanken, og den 24.9.1888 oprettedes "Dansk Smede og Maskinarbejderforbund", DSMF, i dag "Dansk Metalarbejderforbund". Og dette forbund var i 1890'erne med til at planlægge og danne "De samvirkende Fagforbund", DsF, i dag LO, som nærmere bestemt så dagens lys i 1898, og som var og er fælles organisation for alle danske arbejdere på tværs af faggrænser.

Samtidig med at smedene var aktive på den faglige front, deltog hovedparten af dem også i arbejdet med at etablere og konsolidere Socialdemokratiet. Smedene har således altid udgjort en væsentlig og betydningsfuld del af arbejderbevægelsen, og smedenes faglige og politiske repræsentanter har i tidens løb på vegne af medlemmerne været drivkraften bag mange samfundsreformer.

UDDANNELSE.

Rekruttering.

Fire af de 14 smede, hvis livshistorier Lokalthistorisk Arkiv opbevarer, videreførte en familietradition og blev smede som deres fædre. Resten stammer fra andre arbejderhjem. Af disse hjem var fem "ufaglærte" og fire "faglærte". En enkelt er søn af en oversergent.

Før de kom ud på arbejdsmarkedet, havde de gået fra 5-8 år i skole.

12 af de 14 berettere stod i lære for at blive smede. En blev smed ved at gennemføre nogle faglige kurser efter i størsteparten af sit arbejdsliv at have været arbejdsmand i metalindustrien, og en har slet ingen egentlig smedeuddannelse, men blot arbejdet en menneskealder ved faget. Først i faderens smedie og siden på andre traditionelle "smede-arbejdspladser".

Valg af fag.

"Smeden, der glødede jernet i sin esse, der formede det på ambolten og hærkede det i sit trug, havde altid fanget landsbyungdommens opmærksomhed, men nu, da han stod som repræsentant for maskinkraften og teknikken, fik han en næsten magisk tiltrækningsevne." (1) Sådan skriver Johannes Brøndsted i forordet til "Smeden". Sandt er det da også, at det var mange arbejderdrenge drøm at blive smed, og måske specielt mekaniker, teknikkens fødselshjælper. "Da jeg blev konfirmeret i 1924, søgte vi pladser som mekaniker, det var på mode. Dengang skulle alle drenge helst være bilmekaniker. Det var lykken." (2)

En anden fortæller følgende om sit erhvervsvalg. "Jeg havde gået og forestillet mig, at jeg skulle være smed. Jeg havde kigget ind i en smedie engang, så det var noget, der spøjte i hjernen hele tiden. Jeg var glad ved det." (3)

Forældrene havde imidlertid omkring århundredskiftet det afgørende ord at skulle have sagt i forbindelse med de unges valg af fag. "Det var i 1899, vi var i maskinernes barndom. Far så sådan på det, at disse ville trænge sig ind alle vegne og efterhånden fortrænge håndværkere og arbejdere. Derfor ville han, at jeg skulle være smed og lære at sko heste. Han var klar over, at man aldrig opfandt en maskine, der kunne sko en hest. Argumentet var rigtigt nok. Hvem kunne forudse, at der næsten ingen heste ville være at beslå 70 år efter? Ingen!" (4)

Ikke alle forældre var så afklarede, men alligevel ville de på trods af de økonomiske byrder det bedst mulige for deres børn. Det var ikke billigt for en arbejderfamilie at have et barn i lære. Lærlingelønnen var nemlig så lav, at familien oftest måtte betale mad og tøj for lærlingen. "Vi blev spurgt, hvad vi ville. Min plejemor sagde: "Der er ingen af jer, der skal være arbejdsmand, så er det lige meget, hvor lidt og hvor meget, vi har. Det kan I altid blive." Det var hende, der sørgede for, at vi kom i lære allesammen. Og det var selvfølgelig en hård belastning. Min far var arbejder på Spritfabrikken, og jeg vil tro, at hans ugeløn i 1918 var 21 kr. I de fleste hjem var der 8-10 børn, så far var egentlig godt stillet med, at vi kun var fire." (5)

Da det var en belastning for familien at have et barn i lære, var der også drenge, der mødte modstand, når de ville i lære. Det var meget billigere, ja, ligefrem en økonomisk fordel for hele familien, hvis man istedet blev arbejdsdreng, for deres løn var højere end lærlingenes løn og gjorde det muligt for den unge at klare sig selv og endda også supplere familiens øvrige indtægter. En fortæller således om sit valg af arbejde. "Jeg måtte jo ikke komme i lære. Så havde jeg en nabo, vi gik meget sammen. Han overtalte mig til at prøve at komme i lære på værftet. Jeg fik en læreplads og kom hjem og fortalte min mor det. Om aftenen fortalte hun min far, at jeg skulle i lære. Min far spurgte, hvad jeg fik i løn. Jeg fik 7,20 kr. om ugen. Så sagde han, at det måtte jeg selv om, men så skulle jeg aflevere 5 kr. hjemme, for han ville ikke føde mig." (6)

Fremskaffelse af læreplads.

Nogle drenge gik selv rundt til de forskellige smedier og mekaniske værksteder og spurgte de forskellige mestre, om de kunne bruge en lærling. Andre fik hjælp af deres fædre, som spurgte for dem rundt om eller trak på private forbindelser. Her beretter en, som fik en læreplads gennem faderen og med hjælp af en onkel i 1899. "Jeg havde en onkel i Stenum, der var vognfabrikant og beslagsmed. Vi henvendte os til ham om at tage mig i lære. På grund af familieforholdet mente han ikke, det var heldigt, men han ville forsøge at skaffe mig en læreplads hos en kollega i Brønderslev. Den pågældende var smedemester Niels Nielsen. Der kom jeg så i lære, og det viste sig, at det var en førsteklasses læreplads." (7)

Så let gik det dog ikke altid. Her fortæller en smed om sine genvordigheder i forbindelse med at skaffe læreplads i 1925. "Jeg prøvede rundt på værkstederne at komme i lære som maskinarbejder. Fra en maskinfabrik i Nørresundby fik jeg et tilbud. De lavede vindmøller, men lønnen, de bød mig, dækkede knap nok billetten til pontonbroen. Det kostede jo 5 øre hver vej, og jeg skulle over fire gange om dagen. Lønnen var 1,85 kr. om ugen det første år. Så kom min far en dag og havde fået en læreplads til mig hos en cykelsmed." (8)

Der viste sig også andre forhindringer, når man gerne ville i gang med en faglig uddannelse i tyverne. "Min tur gik til smed Wara i Nørresundby for at komme i lære. Han ville ikke have læredrenge, før de var fyldt 15 år. Så måtte jeg tage arbejde som arbejdsdreng i et år, før jeg kunne komme i lære." (9)

Der var mange drenge, der satte næsen op efter at blive mekaniker, og endte med at komme i lære som noget helt andet. Dels var det ikke så let at komme ind på et maskinværksted under den økonomiske afmatning, der fulgte 1.verdenskrig, dels skulle også lønnen tages i betragtning. "Der var et problem, da jeg skulle i lære. Jeg sagde, jeg ville på et maskinværksted. Det havde jeg mest lyst til. Min far gik og tænkte over, hvor han skulle

anbringe mig i lære. Det resulterede i, at han forhørte sig på forskellige små maskinværksteder. Det største værksted, han hørte til, var "De Smithske", men der fik de kun 12 øre i timen. Det endte med, at jeg kom i lære på et smede- og maskinværksted i Maren Turisgade, hvor jeg mest kom til at beslå heste." (10)

Læretidens varighed.

Læretidens varighed lå mellem 4 og 5 år. Det var almindeligvis beslag/grovsmedelærlingen, der kunne nøjes med 4 års læretid. For maskinarbejderlærlingen, f.eks. på Privatbanens maskinværksted, hvor tre af de smede, vi har oplysninger fra, stod i lære i tyverne, var læretiden normalt hele 5 år. (11)

Lærlingenes løn- og arbejdsvilkår.

Lærlingelønnen var ikke ret høj, men den varierede dog en del fra sted til sted. Læredrengen startede med en meget lav løn det første år, hvorefter lønnen gradvis steg for hvert år. Grunden var, iflg. arbejdsgiverne, at læredrengene blev dygtigere og mere nyttige for hvert nyt år, der gik. Imidlertid havde læredrengene selvfølgelig brug for lige så mange penge til deres fornødenheder det første år, som det sidste. 2 øre i timen, som en blev spist af med i 1921, kunne man slet ikke eksistere for uden familiens hjælp. Det var ikke engang 1 kr. om ugen. Andre var mere heldige. "Jeg var en af de læredrengene, der fik de største lønninger dengang i 1925. Jeg begyndte med 5 kr. om ugen det første år. Det andet år fik jeg 10 kr., og 15 kr. det tredje år, 20 kr. det fjerde og 25 kr. det femte år. Det var på et mekanisk værksted i Aalborg." (12)

Nogle få læredrengene dristede sig imidlertid til at bede om mere i løn. "Da jeg havde været tre år i lære, skulle vores beslagssmed ind som soldat, og så fandt smeden ud af, at jeg lige så godt kunne bestride pladsen som beslagsmed. Det gik godt nok, men der gik noget mere tøj til, og derfor dristede jeg mig til at bede om noget mere i løn. Mester tyggede jo lidt på det, men det endte med, at jeg i stedet for 12 kr. om ugen det tredje år

fik 18 kr. om ugen. Det var i 1925." (13) På Privatbanen havde man i tyverne fast lærlingeløn. I 1919 var lønnen normalt 2 øre i timen det første år og 2 øre mere pr. time hvert år, så læredrengen altså til slut fik 10 øre i timen. Priserne steg imidlertid kraftigt, og derfor gennemtvang fagforeningen et dyrtidstillæg. "Lønnen dengang i 1924 var ikke så stor. Ifølge kontrakten fik vi 2 øre i timen. Så var der dyrtidstillæg, og der fik vi 4 øre. Vi var også med i smedenes akkorder, og der fik vi 3 øre. Det blev til 9 øre i timen og 4,32 kr. om ugen." (14)

Når lønnen var så lav, var lærlingene selvfølgelig helt afhængige af deres familier. De kunne ikke selv betale for kost og logi, men gav som regel forældrene det lidt, de tjente." Lønnen fik "den gamle". Lommepengene måtte jeg selv tjene. Jeg gik ud for en bager hver søndag morgen med rundstykker. Jeg gik ud til gårdene med en kurv. Rundstykker kostede dengang i 1927 4 øre, og snitter kostede også 4 øre. Jeg fik 10 % af omsætningen. Det blev til 3 kr. hver søndag. Det var de eneste lommepenge, jeg havde." (15) En enkelt boede dog helt gratis hjemme. (16)

De drenge, der kom i lære i landsbysmedierne, kunne som regel ikke bo hjemme. De fik derfor kost og logi i pladsen, men i konsekvens heraf næsten ingen løn. "Lærlingen boede over værkstedet. Der var værelser med petroleumskakkelovne. De skulle selv vaske deres tøj. Lærlingene måtte godt lave træskoringe om aftenen. Det var efter, vi fik el, for da var det nemmere. Dem solgte de og fik på den måde lommepenge." (17)

På grund af den ringe løn var det meget almindeligt med fusk, som det kaldtes, når læredrengen efter arbejdstid arbejdede for sig selv ved essen. "Da lønnen langt fra strakte til, søgte vi andre indtægtskilder. Vi måtte fuske ved ilden hver aften fra kl. 7 til kl. 9, og det benyttede vi flittigt. Vi smedede træskoringe af klodsmagerjern til 11 øre pr. kilo. Træskohandleren gav 11 øre pr. sæt. Ringe smedet af gamle hestesko kostede 25 øre ! Vi lavede også flere andre småting. Det, vi ikke kunne afsætte hos træskohandleren, gik vi ud i oplandet med søndag formiddag. Handelen gik strygende, og vi fik penge på lommen." (18) Det fore-

gik i 1900, og lærlingen boede hos sin mester og kunne derfor nemt få adgang til smedien om aftenen. Efterhånden som det patriarkalske mønster, hvorefter lærling og nogle gange også svende boede hos mester, forsvandt, blev det mindre almindeligt med "legalt fusk".

I perioden er der sket en stor udvikling m.h.t. arbejdstiden. Lærlinge i 1899 arbejdede fra kl. 6-19. (19) I kraft af fagbevægelsens indsats kunne lærlingene i tyverne som regel nøjes med at møde kl. 7,30 og arbejde til kl. 17 med 1½ times middag. (20)

Om de hårde vilkår omkring århundredskiftet fortæller en grovsmedelærling fra 1900. "Om vinteren blev vi kaldt kl. 6 morgen af mester selv. Han hev os ud af sengen og råbte: "Se så at komme i kludene, I drønnerter!" Og kunne det ikke gå rask nok, smed han os ned af trappen og tøjet i hovedet på os, så kunne vi rende nede og trække i det. Jeg, den yngste, skulle hente en spand vand, de andre to hver tænde en ild, imedens havde mester lagt en plan for dagen." (21)

Så voldsomt foregik det heldigvis ikke i 1926. På så stor en arbejdsplads som Privatbanen lå alt i faste aftalebundne rammer. "Da jeg var i lære, begyndte vi med at gå ind med kontrolkortet kl. 7,30. Så gik vi ind på det værksted, hvor vi arbejdede, og udførte det arbejde, vi var sat til. Vi havde 1½ times middag, hvor vi tog hjem og spiste varm mad. Arbejdsdagen var på otte timer, og vi havde fyraften kl. 17. Så stemplede vi ud, afleverede kortet og fik et nyt kort til dagen efter." (22) I landsbysmedien anno 1900 havde læredrengene imidlertid ikke fri, når smedearbejdet var forbi. "Om aftenen kl. 6 blev værkstedet lukket, så skulle vi gøre dampmaskinen og de øvrige maskiner pinligt rene, dertil medgik et par timer." (23) Overarbejde ved ilden forekom dog også senere, når der var noget arbejde, der presede på, men i 1923 fik arbejderne løn for det. "Vores mester var en flink mand, der skulle bestilles noget. Men jeg må sige, at han aldrig bad os om at arbejde længere om aftenen, undtagen vi fik en skilling for det. Det hændte jo af og til, når vi havde travlt, at han spurgte en af os, om vi kunne komme søndag formid-

dag for at færdiggøre en rutebil eller lignende. Så var der altid en femmer og en stor buket blomster oppe fra haven." (24)

Teknisk Skole.

De allerfleste smedelærlinge skulle i Teknisk Skole om vinteren fra november til april. Lærlingene i landsbysmedierne i oplandet fik fri, så de lige nøjagtig kunne nå at vaske sig og så gik det ellers afsted på cykel til Teknisk Skole. (25) Lærlinge inde i byerne fik senere fri, så de havde også travlt. Her fortæller en om forholdene i 1919. "Dengang jeg arbejdede på Privatbanen som læredreng, da var fyraften kl. 17,30, vi måtte ikke gå før. Og kl. 18,15 skulle vi være på Teknisk Skole i Danmarksgade. Vi havde altså tre kvarter til at løbe hjem og blive vasket og så komme i skole. Vi havde ikke cykler, vi skulle gå. Skolen varede til kl. 21, så det var en lang arbejdsdag fra kl. 6 om morgenen til kl. 21 om aftenen." (26) På Teknisk Skole lærte man almindelige skolefag med særlig vægt på geometri og fagtegning. "Vi havde både dansk, matematik og regning. Matematik var noget helt nyt for os, der havde gået i folkeskolen. Man skulle jo lige have forståelsen. Så havde vi geometri og steometri. Vi regnede med trekanter og grader. Det skulle vi jo bruge, hvis vi nu lavede noget kladdearbejde. Man skulle lave en udbøjning eller en tragt. Så lærte vi om kubikindhold. Vi havde også fagtegning. F. eks. skulle man skille en pumpe ad og tegne cylinderen og stempelstængerne og stempelringene og smøregangene. Hvis en svend fik tegningen, skulle han kunne lave en pumpe efter den. Jo, det var grundig lærdom." (27)

Undervisningen på Teknisk Skole var gratis for lærlingene, mestrene betalte, men det var tegnepapir og regnehæfter ikke. Udgifterne til papir belastede derfor lærlingens i forvejen slunkne pengepung meget. "I 1919 var der ikke noget tilskud til nogen verdens ting. Det tegnepapir og de blyanter, vi brugte på Teknisk Skole, skulle vi selv betale. Et stykke tegnepapir kostede 8 øre. Hver fjortende dag skulle vi købe nyt tegnepapir. Et regnehæfte kunne man godt klare sig med i et par måneder. Det kostede 50 øre. Vi skulle også have kladdehæfte og tegneblok. Der var ikke

noget at rutte med der, når man kun fik 2 øre i timen." (28)

En anden smed beretter følgende om sin alt i alt meget lange arbejdsdag som lærling i 1924. "I vintermånederne måtte vi i Teknisk Skole 4 aftener om ugen. Vi havde kun en time og tyve minutter til at komme hjem og vaske os og klæde os om og spise, så skulle vi på cykel ind i skolen på Danmarksgade. Efter sådan en arbejdsdag for en 15-16 års dreng, han skulle jo op kl. 6,30 om morgenen, så var han godt træt og kunne sove godt om natten. Vi havde ikke tid til at gå og lave spilopper, som de unge mennesker har i dag." (29)

Det med spilopperne gælder nu ikke for alle læredrengene. I 1925 fandt en læredreng på følgende: "Nu var jeg måske nok en urolig sjæl. Vi havde frihåndstegning med vandfarve. En dag, inden vores tegnelærer var kommet, var jeg kommet op at toppes med en anden dreng. Jeg hældte en bønne med vandfarve ned over ham. Han fløj ned til forstanderen for at beklage sig. Jeg blev kaldt ned og blev bortvist for resten af året. Næste år blev jeg også meldt til. Vi kunne bl.a. vælge engelsk som frivilligt fag. Det var en ældre frøken. Vi kunne ikke lade være med at tage gas på hende. Vi skruede pærerne løse og satte papir i klemme, så hun ikke kunne tænde lyset. Vi satte en papirkurv over døren, så, når hun lukkede op, fik hun kurven med indhold i hovedet. Jeg var syndebukken og blev atter bortvist. Jeg skulle ikke vise mig mere. Jeg tror, min mester var lettet, så sparede han de penge." (30)

Læredrengenes arbejde.

Langt op i det 19. århundrede var det at være smed normalt det samme som at være grovsmed/beslagsmed. Smeden smedede hestesko og beslog heste, han smedede aksler og hjulringe til vogne, og han smedede og reparerede landbrugsredskaber. I byerne fandtes der enkelte maskinfabrikker, men de var få. Efterhånden kom der dog maskiner. Dampmaskinen var en af de tekniske landvindinger, der først blev almindelig udbredt. Dampmaskinen var forbundet med aksler og hjul oppe under loftet. Fra hjulene gik der remme ned til andre maskiner, som på den måde kunne arbejde ved hjælp

af dampens kraft. Det kaldtes remtræk. De første maskiner erstattede blæsebælg og forhammer. Det var netop blæsebælgen, som læredrengene tidligere først var blevet sat til at trække. Den tunge forhammer måtte drengene ligeledes svinge det første år, de var i lære. Her fortæller en smed om tiden før mekaniseringen. "Jeg var en kraftig, men meget lille dreng efter min alder - så lille, at jeg måtte stå på en ca. 10 tommer høj forhøjning for at være herre over den store og tunge forhammer, og der skulle jeg opholde mig det første års tid. Jeg trak i blæsebælgen, og når jernet var varmet, hoppede jeg op på kassen og slog, så gnisterne føg. Jeg var skam en frisk lille fyr, når jeg stod med den store hammer. Altid med opbrættede ærmer og det store skødeskind, der næsten nåede fra hage til tær. Når første år var overstået som forhammerdreng, blev vi dog efterhånden sat til lettere arbejde." (31)

Det var dog ikke alle steder, lærlingen næsten udelukkende slog med forhammer det første år. Det afhang af, hvem han arbejdede sammen med. Fra 1887 stammer følgende forkortede beretning. "Min ældre bror Anton, der også var lærling, var mig en god hjælp det første år Jeg slog med forhammer hos ham, og tit sagde han: "Nu smeder du, og jeg slår med forhammeren" Han havde selv slået med forhammer for mester i 3 år." (32)

Der var ingen garanti for, at det altid var smedearbejde, læredrengen blev sat til. I 1900 havde en smed fået installeret en dampmaskine, men det var ikke hver dag, den var igang. "Der blev kun fyret op, når der var samlet en del arbejde sammen. De morgener, der skulle fyres op, blev vi purret ud kl. 4 om morgenen ved hjælp af en stor klokke, der var forbundet med en streng fra mesters sovekammer! Vi skulle så have spist til kl. 6, når mester indfandt sig. Oppe på loftet stod der et lad med et svinghjul og remtræk til værkstedet, og de dage, hvor der ikke blev fyret op, stod jeg oppe på loftet og agerede dampmaskine! Og stadig råbtes der dernede fra: "Raskere, raskere!" Det tør nok antydes, at jeg var træt, når vi kom til aften." (33)

Nu og da var der også spændende arbejdsopgaver. På en grovsmedie i Aalborg i 1919 var gaden hver eftermiddag ved femtiden fyldt

TUXEN

med vognmandsheste, der skulle skoos. "Vi arbejdede så til vi var færdige med at få dem skoet. Så var vi læredrenge opgave bagefter den at hive dem ud til de forskellige vognmænd over hele byen. Enten kom de med hesten uden vogn eller også var hesten spændt for vognen. De heste, der var uden vogn, måtte vi op på nakken af, og så red vi dem hjem. Det var vældig skægt, men jeg må indrømme, at jeg var hundeanget for heste, da jeg kom i lære. Jeg turde ikke røre ved dem, men det tog ikke lang tid, før jeg blev klog på, hvordan det foregik." (34)

Når sådan en læredreng stod med forhammeren fra kl. 6 morgen til kl. 7 aften, så lang var arbejdstiden i 1899, kan det ikke undre nogen, at han fik gener af det. "Det var hårdt arbejde at stå med den store forhammer dagen lang, og jeg tror nok, at dette var skyld i, at jeg havde meget med næseblødning. På enkelte dage kunne det ske en halv snes gange." (35) Man svedte også meget og blev tørstig, men det var der råd for. "Da vi dryppede af sved dagen lang, drak vi også meget. I kælderen stod et ølanker, som vi kunne tappe så meget af, som vi ville." (36)

Det var nu ikke alle steder, man kunne drikke øl. Der var mange, der måtte nøjes med at slukke deres tørst ved pumpen på gårdspladsen. (37) Arbejdet ved blæsebælgen var det mest kedsommelige, så da maskinen kom, var det en stor lettelse. Her beretter en fra ca. 1902: "Især den elektriske blæser var kærkommen, idet den overtog det trættende og søvndyssende arbejde med at trække blæsebælgen." (38)

I finmekanikerlære.

I begyndelsen af 1900-tallet opstod mange mekaniske værksteder. På de finmekaniske værksteder lavedes alt muligt fra geværer og symaskiner til nøgler. De fleste værksteder havde en dampmaskine med remtræk og forskellige maskiner, drejebænk, autogensvejseværk og boremaskine. Her skulle lærlingene ikke først stå et år ved blæsebælgen og slå med den tunge forhammer. De blev ret hurtigt sat til at arbejde ved maskinerne. Det første, de blev sat til, var som regel at save med nedstrygere. Her fortæller en læredreng fra 1919: "Jeg kom i lære hos en ingeniør i Kattesundet.

Der lavede vi maskiner til papirposefabrikation. Det var nogle store maskiner med en rulle papir i den ene ende. Så gik det papir igennem maskinerne og kom ud som poser i den anden ende. Vi brugte almindelige smede- og maskinarbejderredskaber, file og drejebænke og høvle o.s.v. Jeg blev sat til at skære med nedstrygere og bore huller og skære gevind og alt sådan noget. Det kunne man hurtigt komme ind i." (39)

En finmekanikerlærling blev dog sat til mange ting. Her er en, der i 1925 kom i lære på "Henriksens mekaniske Værksted" i Nyhavnsgade i Aalborg: "Hovedparten af arbejdet foregik på et siloanlæg med maskinerier og lossegrej. Så havde vi også fyrpasningen. Vi udskiftede flasker og reparerede fyrene. Vi havde somme-tider nogle sjove dage, når vi kørte med hestevogne med gasflaskerne på og så afsted med madpakken. Det var ofte en dagsrejse, når vi skulle ud og skifte fyrene i Limfjorden. Når vi skulle skifte fyrene i Mou, måtte vi selv om, om vi ville cykle derned og tjene den billet, eller tage rutebilen. Gasflaskerne kom med rutebilen, og brofogeden skulle køre flaskerne ud. Meget af det arbejde på fyrene kunne klares med en skruetrækker og små fastnøgler." (40) Henriksens mekaniske Værksted havde både finmekanisk arbejde, rigtigt maskinarbejde og smedearbejde. Andre værksteder havde kun finmekanisk arbejde, som f.eks. det værksted i Kjellerup, hvor en af vore fortællere stod i lære fra 1927: "Vi lavede mange geværer og symaskiner og automater. Vi lavede også primus og karbidlygter, som brugtes til cykellygter. Folk kom ofte og skulle have sat nye brændere i deres karbidlygter. Vi lavede også nøgler og var ude og dirke døre op. Skilte til forretninger lavede vi mange af. Det var også moderne dengang at have gitter omkring kirkegårdene, så dem smedede vi også." (41)

De uerfarne lærlinge var mere udsat for arbejdsulykker end sven-dene. F.eks. frygtede lærlingene remtrækket på værkstederne. Hvis remmen fik fat i et ærme, kunne man få armen slemt tilredt. "Hvis man skulle sætte farten op på boremaskinen, flyttede man remmen med en pind. Hvis så remmen greb fat i skjorten, flængede den armen, og man skulle på skadestuen for at få armen forbundet. Så gik man tilbage og arbejdede videre. Det kunne også

være farligt at stå og slibe på den store smergelsten. Så kunne man få jerngnister i øjnene. Der var ikke så meget beskyttelse dengang. Det måtte man selv om. Så gik man også hen på skadestuen, og så tog de jernsplinten ud med en pincet." (42) Sådan var arbejdsmiljøet anno 1919.

I maskinarbejderlære.

I 1869 fik Aalborg jernbaneforbindelse til Randers, så man kunne køre med tog til København. I de følgende år blev jernbanen forlænget nordpå til Hjørring. I 1883-89 blev Hals Barre uddybet, så også dybtgående skibe kunne gå ind til Aalborg. Dermed havde Aalborg forbindelse med omverdenen. Da det også var af stor betydning at have forbindelse til oplandet, anlagde man i årene op til århundredskiftet fire små private jernbaner: Aalborg-Hadsund, Aalborg - Hvalpsund, Aalborg-Sæby og Aalborg-Fjerritslev. Til reparation og vedligeholdelse af jernbanevognene byggedes et stort maskinværksted på Kjarvej. Her fik Privatbanen efterhånden mange lærlinge, hvilket fremgår af følgende citat fra 1926: "De tog to lærlinge ind hver den 1.april og hver den 1.oktober, så vi var ialt 20 lærlinge. Vi blev "skiftet" hvert halve år." (43)

Det var i reglen et fast system, læredrengene blev "skiftet" efter. "Jeg kom i lære på Privatbanen i 1924. De fleste af os begyndte i kedelsmedien. Det var i damplokomotivernes tid, og der skulle jo skiftes kedelrør. Sommetider skulle der sættes ny fyrboks i, og kedelrørene skulle bankes ud af lokomotivet og gøres rene og have nye ender. Så blev kedlen rensset. I kedelsmedien var vi i et halvt eller et helt år, for vi blev flyttet fra den ene svend til den anden. Efter kedelsmedien kom vi ud til grovsmedien. Der var en stor smed og en arbejdsmand, der stod ved håndtaget til damphammeren. Meget af arbejdet bestod i, at man skulle slå med en forhammer. Der i grovsmedien var jeg ikke ret lang tid, så kom jeg over i vognværkstedet. Her blev alle vogne repareret. Ofte skulle vi have den ene ende af vognen løftet, så man kunne trække hjulene ud. Så hængte man en kobling op i en krogtaalje og rykkede i taljen. På den måde fik vi vognen løftet, så vi kunne få sat et reservehjul ind. Efter vognværkstedet kom

vi til at arbejde ved skruestikken og lærte her at file. Derefter var vi ved drejebænkene og lærte at dreje og skære gevind. Vi var også ved fräseren og høvlene. Det sidste halve år arbejdede man selvstændigt under værkføreren." (44)

I cykelsmedelære.

Det var ikke alle læredrenge, der var lige heldige med deres valg af læreplads. En af de smede, vi har fået oplysninger fra, var i lære som cykelsmed. Imidlertid var hans mester også autoriseret vand- og gasmester, så læredrengen blev straks den første dag sat til at lave træk og slip sammen med en blikkenslayersvend. Det foregik i midten af tyverne. "Jeg blev straks sat til at skære rør af på længder efter mål opgivet af svenden. Jeg kendte ikke engang tommestokken og havde aldrig brugt en nedstryger før, så der gik jo nogle nedstrygerblade. Jeg skulle også skære gevind på rørene. Nu var det jo noget elendigt slidt værktøj, så det var et knokkelarbejde. Blikkenslayersvenden turde ikke kravle på taget, så det blev også min opgave at kravle rundt på taget med et reb om livet og sætte lufthætter op." (45)

I skibsbyggerlære.

De fleste af de smede, vi har modtaget oplysninger fra, endte på et eller andet tidspunkt på Aalborg Værft. Nogle var der kun nogle få år, andre blev der, til de blev pensioneret. Kun en af disse smede er imidlertid direkte uddannet på værftet. Han var i skibsbyggerlære i 1920. "Det var ikke så sjovt at starte som skibsbyggerlærling. Det var ikke, som jeg havde regnet med. Der var koldt dernede om vinteren. Og så var vi jo altid beskidte. Det var ikke som nu, hvor man kan gå hen og vaske sig. Vi blev skiftet mellem svendene. En svend havde "pladerne udenbords", en havde dækket, en havde monteringen o.s.v. Det var et knokkelarbejde. Alting skulle løftes. Der var ingen kraner. Drengene skulle krybe ind under bunden og sætte bolte og møtrikker på, medens mændene løftede bunden." (46)

Det var dengang meget forskelligt, hvordan lærlingene blev be-

handlet af deres respektive mestre. Nogle mestre var voldsomme og slog på lærlingene, bare der var den mindste anledning. Sådanne mestre fandtes både omkring 1900 og i tyverne. Lærlingene havde i det hele taget meget få - om nogle - rettigheder. Det var eksempelvis først i 1932, der blev oprettet livskraftige lærlingeklubber i Aalborg. (47) Omkring de brutale forhold ved århundredskiftet fortælles: "Når mester arriverede om morgenen, og der lå den mindste smule halm eller lignende på gulvet, vankede der lussinger, og det var ikke kærlighedsknubs." (48) Fra 1920 fortæller en skibsbyggerlærling: "Hvis der var noget, vi ikke gjorde godt nok, så kunne vi godt blive rykket i ørerne." (49) Andre mestre kunne dog godt holde styr på læredrengen uden vold. Her fortæller en læredreng fra 1899 om en mester, han havde respekt for: "Mester skulle nok sørge for, at vi blev "holdt til ilden", også bogstavelig talt. Alle måtte arbejde hurtigt og hårdt, og han sparede allermindst sig selv. Under mottoet: "Uden at arbejde med og på tingene, får man dem aldrig lært!" Her fik vi lov at arbejde, og derfor fik vi faget grundigt lært." (50) Her fortælles om en anden mester, der tilmed var god til at skælde ud. Drengen kom i lære hos denne mester i 1923. "Nielsen var en meget dygtig mand i sit håndværk, og vi lærlinge syntes, han var et rent geni til at behandle et stykke jern. Alt arbejde var lagt til rette, så vi havde mulighed for at udnytte hele arbejdstiden, og det fik vi lov til. Mester havde et vågent øje, der tilsyneladende kunne overskue, hvad hver enkelt lavede, samtidig med, at han passede sin egen ambolt. Og som han da kunne skælde os ud! Ingen gik fri, men han var retfærdig og ville altid vores bedste." (51)

Fra lærling til svend.

Svendepøver i vor periode lå ikke i særlig faste rammer. Disse kom først med lærlingeloven af 1956. Det var således dengang arbejdsgiveren, der bestemte, om der i det hele taget skulle afholdes svendepøve. I lærlingeloven af 1956 blev det imidlertid bestemt, at der skulle holdes svendepøve. Der skulle ligeledes være repræsentanter til stede fra både arbejdstager og -giver. (52) Når læretiden var slut, var det almindeligt, at den nyuddannede afholdt et svendegilde. Her fortæller en smed, som senere selv

TUXEN

blev skuemester ved svendeprøver i Aalborg, om afslutningen på hans egen læretid: "Jeg blev udlært, og som det sig hør og bør i en sådan anledning, holdt jeg svendegilde. Jeg har ikke aflagt svendeprøve, men dog klaret mig ganske godt foruden." (53)

Lærlingene og fagforeningen.

Først når smedene var uddannede, meldte de sig ind i Smede- og Maskinarbejdernes fagforening. Mange af smedene blev straks arbejdsløse, så det var en fordel at være i fagforening. "Den 23. november 1929 blev jeg udlært, og kort tid efter blev jeg medlem af smedenes fagforening. Det var en fordel, for så var jeg understøttelsesberettiget fire uger efter." (54) Måske fordi svendene først kunne få understøttelse fire uger efter indmeldelse i fagforening, havde Privatbanen den regel, at nyuddannede svende kunne blive et stykke tid efter, de var blevet udlært. "I 1929, da jeg var 19 år, blev jeg udlært. De havde den regel på Privatbanen, at man kunne blive der seks uger efter, så jeg var der i otte uger, før jeg blev fyret. Når de udlærte fire lærlinge om året, kunne de jo ikke beholde dem allesammen." (55) Enkelte læredrenge var ikke klare over deres rettigheder. Her er en, der tilmed var uheldig: "I 1929 gik min mester fallit. Da havde jeg været hos ham i fire år. Han skrev på et stykke papir en anbefaling, en slags svendebrev. Jeg skulle være gået ned i fagforeningen med det samme og have meldt mig ind, men der var ingen til at råde mig, så sjokkede jeg hjem og fik plads som bud." (56)

Andre måder at blive smed på.

I en periode, hvor der var særlig stor efterspørgsel efter smede, brød både fagforening og arbejdsgivere med reglen om at kræve en faglig uddannelse. Nogle arbejdsmænd fik således mulighed for at blive smede efter at have deltaget i et par kurser. "Jeg arbejdede nede på værftet. Jeg kørte blokmaskine. Dengang blev skibene nittet. Så blev tiderne mere moderne. I 46-47 blev det mere fint, at skibene skulle svejses. Derfor skulle man ikke bruge blokmaskiner mere, og jeg blev flyttet ned til en maskine, som kaldtes koldtryk, hvor man trykker pladerne i facon. Så var vi på nogle

kurser af og til. Vi fik ingen svendebevis, men vi fik vore fagforeningsbøger byttet til "Metal"s." (57)

Efteruddannelse.

Flere af de smede, vi har fået oplysninger fra, modtog en eller anden form for efteruddannelse. En af grovsmedene kom til København på Den militære Ride- og Beslagskole. "Da jeg var inde som dragon omkring 1905, skulle der udtages en smed til beslagskolen. Da vi var flere smede, skulle jeg til prøve ved smeden. Prøven bestod i at smede og tilrette et sæt sko og beslå en hest. Om aftenen fik jeg besked om at pakke. Jeg skulle rejse med toget til København og melde mig på Den militære Ride- og Beslagskole. Vi var 5 smede, en fra hver eskadron, der var så heldige at komme på beslagskolen. Vi blev gode kammerater og blev fælles om terperi og læsning i "Beslaglæren". Vi skulle lære at smede en sko og beslå en hest. Til eksamen var der tre overdyrlæger, stadsdyrlægen og beriderelever til stede. Dyrlægerne undersøgte arbejdet grundigt. Jeg blev nr. et og var meget lykkelig. Sammenligner man rekrutskolen i Randers med beslagskolen i København, kan man godt fastslå, at vi kom "fra asken og i ilden". Jobbet var hårdt, men gav til gengæld et resultat, som ville være en uvurderlig støtte i vort fremtidsarbejde. Vi var eksaminerede beslagsmede. Det var vi glade for og stolte af." (58) Førhen og også i trediveerne var der en del beslagsmede, der tog til Landbohøjskolen i København og lærte at lave sygebeslag. Der var ikke så mange dyrlæger dengang, og smede, der kunne lave sygebeslag, var efterspurgt. Kurset varede seks uger. "Min bror var på beslagskolen på Landbohøjskolen i København og lærte at lave sygebeslag. Det var noget nyt, at man kunne helbrede en hest på den måde. Ellers skulle hesten slagtes, og folk var ofte kede af at slagte en god hest. Der var langt imellem dem, der kunne lave sygebeslag. Ofte ringede der en dyrlæge og bad min bror om at sko en hest, der havde den og den fejl i hoven eller i benet. Det var især avlsheste, han blev sendt ud til. Engang var han helt oppe ved Løgstør at sko et føl. Det brækkede fuldstændig over på forbenet. Så lavede han sygesko med en bøjle på. Så skulle benet vippe tilbage, og senerne blev strakt, som de skulle. Da føllet havde gået med de sko i tre uger,

tog man skoene af, og det var helbredt." (59) Her fortæller en anden smed, hvis bror lærte sygebeslag: "Sommetider revnede hoven, så gav man hesten hestesko på, der var helt lukkede. Andre gange gik en hest skævt på foden. Så smedede min bror sko, der var tykkest i den ene side. Nogle heste slog knoglerne imod, når de løb. Så skulle de have tunge sko for at få foden drejet. Det kunne også ordnes ved sygebeslag, at hesten vendte hoven indad eller udad. Det var kun de fineste heste, der fik sygebeslag."
(60)

På Teknisk Skole i Aalborg gik man ikke kun, når man var i lære. Man kunne også få en efteruddannelse. Udviklingen indenfor faget var stor, så en del meldte sig til disse kurser og lærte om de nye teknikker. "Der var nogle kurser henne i Danmarksgade. Der kunne man bl.a. få et certifikat til at blive kedelpasser. Der skulle man så gå i et halvt år på aftenskole, jeg gik der i 1935. En mand kunne ikke gå op og tage eksamen uden at have arbejdet med kedler i mindst 2 år, som søfyrerbøder, mejerist eller lignende. Jeg havde været lokomotivfører på Privatbanen, så det kom mig til gode her." (61)

Afslutning.

De mange oplysninger om de uddannelsesmæssige forhold, smedene har sat os i besiddelse af, afslører, at der helt klart var store forskelle mellem de omtalte lærepladser. Beretningerne indeholder imidlertid også en række generelle lighedspunkter.

Smedene kom alle fra arbejderklassen. Et flertal kom fra den faglærte del og videreførte derfor uddannelsesmæssige traditioner. En forklaring herpå er givet, at et håndværkerhjem som regel var bedre økonomisk stillet end den ufaglærte familie. Det var jo dyrt for familien at have en dreng i lære, da lærlingelønnen i perioden var så ringe.

Samtlige smede skildrer, at arbejdsgiverne udøvede en fuldstændig suveræn magt over det 4-5 årige uddannelsesforløb, både hvad angik arbejdsvilkårene og det faglige indhold. Endog korporlig

revselse kunne uhindret finde sted. Offentlighedens indflydelse på de uddannelsesmæssige forhold var til at overse i perioden.

Det arbejde, lærlingene blev sat til, var generelt det hårdeste og mest enerverende. Der blev i det hele taget ikke taget særligt hensyn til, at det drejede sig om 14-15 års drenge. Ligeledes blev læredrengene ikke sparet, når det gjaldt direkte farligt arbejde, der kunne medføre arbejdsskader. Der blev som helhed set stort på, at arbejde af den karakter var langt mere farligt for de uøvede læredrenge.

Fælles for smedenes erindringer om deres læretid er også mindet om en meget lang arbejdsdag. Drengene mødte tidligst af alle for at tænde op i essen, så alt var parat, når mester og svende indfandt sig. Og før det blev almindeligt, at lærlingene gik på Teknisk Skole om aftenen, fortsattes arbejdet til ud på aftenen. Da endelig 8-timers dagen blev vundet af arbejderbevægelsen i 1920, kom denne ikke til at betyde nogen større aflastning for lærlingene, de skulle jo på Teknisk Skole om aftenen.

Beretningerne afslører også, at selve faget og dermed den faglige uddannelse forandrede sig i perioden. Fra primært at kræve fysisk råstyrke af lærlingene, kom læretiden mere og mere til at kræve mekanisk snilde og teoretisk indsigt. Den teoretiske uddannelse kom herved til at spille en stadig større rolle under læretiden.

Løn- og arbejdsvilkårene bedredes i perioden, omend disse fremskridt ikke var store. Når der spores en positiv udvikling, skyldes denne primært en "afsmitning" fra de fagligt aktive smedsvendes landvindinger på området, idet lærlingene ikke, eller kun meget sjældent, var fagpolitisk aktive.

NOTER TIL "UDDANNELSE".

- (1) Smeden, Kulturbilleder fra Tiden omkring Århundredskiftet, red. David Yde Andersen, Kbh. 1952, p. 7.
- (2) LAA 1981/3225, smed Peter B. Jensen, båndinterview og skreven erindring.
- (3) LAA 1981/3223, smed Jens Mortensen, båndinterview.
- (4) LAA 1981/3213, smed Hjalmar Pedersen, skreven erindring.
- (5) LAA 1981/3223, op. cit.
- (6) LAA 1981/3232, smed Aage Svendsen, båndinterview.
- (7) LAA 1981/3213, op. cit.
- (8) LAA 1981/3225, op. cit.
- (9) LAA 1981/3229, smed Kaj J. Sørig, skreven erindring.
- (10) LAA 1981/3223, op. cit.
- (11) LAA 1981/3231, smed Frank Pedersen, båndinterview.
- (12) LAA 1981/3237, smed Knud Nielsen, båndinterview.
- (13) LAA 1981/3229, op. cit.
- (14) LAA 1981/3222, smed Ejner Skinnerup, båndinterview.
- (15) LAA 1981/3218, smed Jens C. Espersen, båndinterview.
- (16) LAA 1981/3231, op. cit.
- (17) LAA 1981/3243, smed Chresten Jensen, båndinterview.
- (18) LAA 1981/3213, op. cit.
- (19) Ibid.
- (20) LAA 1981/3222, op. cit.
- (21) Smeden, op. cit. p. 52.
- (22) LAA 1981/3219, smed Harry Lynnerup, båndinterview.
- (23) Smeden, op. cit. p. 31.
- (24) LAA 1981/3229, op. cit.
- (25) LAA 1981/3243, op. cit.
- (26) LAA 1981/3231, op. cit.

- (27) Ibid.
- (28) Ibid.
- (29) LAA 1981/3222, op. cit.
- (30) LAA 1981/3225, op. cit.
- (31) LAA 1981/3213, op. cit.
- (32) Smeden, op. cit. p. 54.
- (33) Ibid. p. 31.
- (34) LAA 1981/3223, op. cit.
- (35) LAA 1981/3213, op. cit.
- (36) Ibid.
- (37) LAA 1981/3238, smed Wilhelm Nielsen, båndinterview.
- (38) LAA 1981/3213, op. cit.
- (39) LAA 1981/3231, op. cit.
- (40) LAA 1981/3237, op. cit.
- (41) LAA 1981/3218, op. cit.
- (42) LAA 1981/3231, op. cit.
- (43) LAA 1981/3222, op. cit.
- (44) Ibid.
- (45) LAA 1981/3225, op. cit.
- (46) LAA 1981/3232, op. cit.
- (47) LAA 1981/3219, op. cit.
- (48) Smeden, op. cit. p. 31.
- (49) LAA 1981/3232, op. cit.
- (50) LAA 1981/3213, op. cit.
- (51) LAA 1981/3229, op. cit.
- (52) Bent Rold Andersen og Else Marie Kjerkegård, Holdepunkter i arbejdsmarkedspolitikken, Københavns Universitet 1969, p. 10 ff.
- (53) LAA 1981/3213, op. cit.
- (54) LAA 1981/3222, op. cit.

- (55) Ibid.
- (56) LAA 1981/3225, op. cit.
- (57) LAA 1981/3224, smed Marius Kristensen, båndinterview.
- (58) LAA 1981/3213, op. cit.
- (59) LAA 1981/3239, fhv. arbejdsmand/smed Frede Nielsen, båndinterview.
- (60) LAA 1981/3243, op. cit.
- (61) LAA 1981/3231, op. cit.

ARBEJDE.

Indledning.

Dette afsnit om smedenes arbejde er ikke historien om industrierne i Aalborg. En sådan findes allerede. (1) For overskuelighedens skyld er afsnittet dog ordnet efter de enkelte arbejdsområder/-pladser i Aalborg, men efter en kort almen introduktion, overlader vi ordet til smedene og lader dem fortælle, hvordan arbejdet var de pågældende steder. På den måde får vi smedenes version af, hvordan smedearbejdet foregik førhen, og hvordan de oplevede og opfattede den industrielle udvikling, der skete i perioden. Dette afsnit fortæller altså ikke så meget om, hvordan arbejdspladserne har formet Aalborg by, som om, hvordan arbejdet har påvirket arbejderne.

I den periode, som vore meddelere har berettet om, gennemløb smedefaget en meget stor udvikling. Den industrielle produktion slog nemlig for alvor igennem i Aalborg omkring århundredskiftet. De helt store industrielle arbejdspladser for smede blev herved oprettet.

Sideløbende og nært forbundet med den industrielle udvikling voksede også byen. Der blev opført nye arbejderkvarterer både i Aalborg og ude i forstæderne. Tilvæksten skyldtes både et fødselsoverskud i byen og en massiv indvandring af mennesker fra landet.

(2)

Udviklingen indenfor produktionen forløb primært på to områder, nemlig maskiner/værktøj og produktionsproces. Det var ikke længe mere manden, der brugte ilden til selvstændigt at forme jernet. Nej, manden blev mere og mere et "aktivt tilbehør" til de maskiner, der forarbejdede råvarerne i et kompliceret samspil med hinanden.

Med den industrielle udvikling skete der med andre ord en specialisering af arbejdet. Grovsmedens "vidtstrakte" arbejdsområde

udviklede sig til flere forskellige afgrænsede professioner, som passede til produktionsprocessens opsplitning/deling af arbejdet. Den enkelte smed deltog ikke længere i hele produktionsprocessen, men udførte nu en mindre del af arbejdet.

Denne kendsgerning fik bl.a. betydning for smedens opfattelse af sig selv. Fagstoltheden var ikke længere snævert bundet til produktet og den måde, det indgik i samfundet, men blev snarere knyttet til selve faget som begreb og herigennem også til fagforeningen.

Denne udvikling fandt naturligvis ikke sted fra dag til dag. Den forløb tværtimod over mange årtier og vil næppe nogensinde ophøre, ligesom den selvfølgelig ikke blev lige følelig indenfor alle fag.

Ud fra, hvad smedene selv fortæller, vil vi imidlertid kunne se, hvordan den gruppe oplevede deres arbejde og samfundsudviklingen.

Fra grovsmedie til maskinværksted.

Den oprindelige smed var håndværker. I hundreder af år var arbejdet foregået på samme måde, og det havde altid været hårdt arbejde. "Man trak i blæsebælgen, og når jernet var varmt, slog man på det med den store og tunge forhammer, så gnisterne føg. Man havde et stort skødeskind." (3) Det vigtigste redskab for disse grovsmede var essen - ilden.

Smeden var håndværker og mesteren havde ofte ry for at være både fagligt kvalificeret og god til at organisere arbejdet. Det er ikke for ingenting, at det hedder, at "man skal smede mens jernet er varmt". Alt arbejde var lagt til rette for at udnytte hele arbejdstiden. Mesteren holdt øje med lærlingene samtidig med, at han stod ved sin ambolt, og redskaberne var primitive. "Vi havde gammeldags blæsebælg og håndtrukken boremaskine med stort svinghjul. Vi smedede borene selv. Det var et helt kunststykke at hærde dem, så de kunne holde til formålet." (4)

Landsbysmeden havde sin rod i landbrugsproduktion og fulgte med udviklingen indenfor landbruget. Sommetider samarbejdedes også om mekaniseringen. "Så fik vi nogle maskiner efterhånden. Ja, den første fik vi i 1915, da fik vi nemlig en petroleumsmotor. Der gik en rem til at trække maskinerne oppe under loftet. Og akslen gik igennem væggen, helt over til naboen, det var et landbrug dengang. Den gik helt over gennem deres husvæg, og på den måde kunne de få tærskværk og kværn, det blev nemlig trukket af den samme motor. Og så var det sådan, at når de var færdige, rykkede de i den, akslen var delt i to dele, og trak den fra. Men de kom selv med olie, og hvad de skulle bruge, også petroleum. Og så gav de lidt i leje for slitage og sådan noget. Det var praktisk dengang. Den trak blæsebælgen og smergelstenen. Og boremaskinen, den blev også trukket med fra petroleumsmotoren." (5)

Motorerne tog dog ikke arbejdet fra mændene, smeden fortæller nemlig videre: "Da vi fik petroleumsmotoren, kunne vi alligevel ikke spare en mand. Sådan en mand, han fik jo næsten ingenting i løn." (6)

Der skete altså en udvikling også hos grov- og beslagsmedene. De nye maskiner slog for alvor igennem i 20'erne og krævede nye produktionsmetoder. "Ja, grovsmede, der er jo ikke sket sådan noget rigtigt, noget egentligt. Nej, det var først, da maskinerne kom frem, vi lavede f.eks. de her radrensere til hestekraft. Der lavede vi en serie, og dem solgte vi så til landmændene, hvis de ville købe dem, ellers solgte vi dem ind til en maskinhandler. Vi lavede en serie på 10, 15 eller 20 ad gangen. Vi lavede altså hver del for sig i en serie. Sådan bruger de det også nu om dage. Det var noget nyt. Ja, hvis vi stod og lavede hver enkelt maskine for sig, så havde vi ingen fortjeneste ud af det. Vi skulle have en serie lavet, f.eks. kunne vi så lave hjulene for sig. Naglerne og så egerne kunne vi købe færdige. Vi kunne ikke svejse dem. Vi satte nitter i. Dengang kunne vi ikke autogensvejse." (7) Det var dog stadigvæk smedene, der stod for hele produktionen.

De tekniske hjælpemidler vandt frem overalt på de mindre virksomheder, men det var ikke altid lige let at få fat i dem. Ikke blot

var det en investering, men man skulle til tider også "spare" råvarerne sammen. "Elektrosvejsning kom sidst i 30'erne. Jeg kan nemlig huske, at da vi fik det der elektrosvejsningsanlæg, skulle vi aflevere kobber for at få lov til at få det. Det var der i krigstiden, og der var mangel på kobber. Vi skulle aflevere lige så mange kilo kobber, som der var i apparatet. Der var 15-20 kilo i en elektrosvejser. I gamle dage, var der jo håndbrandsprøjter. Så havde vi fået sådan to, altså købt dem. Og så skilte vi dem ad, de var jo med kobbercylinder. Så havde vi det kobber til pant for det andet kobber. Ellers kunne vi ikke få noget." (8)

Da traktorerne blev mere udbredt i slutningen af perioden og fortrængte hestene, gik det naturligvis tilbage med det egentlige landsbysmediearbejde, men der var stadigvæk redskaber, der skulle repareres. "Jo, redskaber var der nok, men traktorer, det har jeg aldrig haft noget med at gøre. Redskaberne skulle repareres ligesåvel. Der skulle spidser på og skær og alt det der. Plovskær skulle tyndes, når de var så tykke, at de ikke kunne gå ned i jorden. Der brugte vi fjederhammer, men det skulle gå hurtigt, og så når vi var færdige med det, så i vandet i truget for at hærde."

(9)

Senere gik landsbysmeden over til anden produktion, der ikke var direkte knyttet til landbrugsproduktion. Efter Den anden Verdenskrig blev der således installeret mange centralvarmeanlæg ved smedes hjælp.

Smeden har altid været knyttet til det at transportere varer og personer. Før jernbanerne og bilerne var hesten det vigtigste transport- og arbejdsredskab. Derfor var det vigtigt, at hesteskoningen blev udført af kvalificerede håndværkere. Det var vigtigt for hestens ve og vel, at smeden gjorde sit arbejde godt.

Fra tiden omkring århundredskiftet fortæller en beslagsmed om sit arbejde: "Man brugte normalt trekvart time til at smede sko og beslå en hest. På værkstedet på kasernen lavede man de fleste hestesko af "sammenbrændere", altså gamle sko, der blev brændt sammen og lavet til nye. Vi lagde vel 70-80 sko dagligt. Arbejdet var

hårdt, sommeren var varm, og vi svedte ganske forfærdeligt. Jeg har senere haft megen fornøjelse af min uddannelse på Hærens Beslagskole, siden jeg etablerede mig som selvstændig mester. Jeg skal nævne, at jeg har været beslagsmed på rideskolen i Aalborg i 50 år.

Der er noget, der hedder "selvros". Alligevel vil jeg fortælle et eksempel (af mange) på, hvad en speciel beslaguddannelse kan udarte sig til. En lærer, der var fra Roskilde, blev ansat på Klostermarkens skole. Han havde sin ridehest med. Den kom krybende hen ad staldgangen og berider Christensen spurgte: "Men hvordan er det da gået til, at den stakkels hest er blevet så halt?" Hestens ejer fortalte så, at hans far var forpagter på en stor gård, og de havde haft den nu seksårige hest, fra den var føl. Hesten havde fået det, man kalder "forbening i dragtbrusken". Dyr lægen havde kureret på den et helt år, uden at det hjalp, og han gav op.

På Landbohøjskolen kunne man få en sådan hest behandlet gratis. Det blev så prøvet. Efter tre måneders forløb var man lige vidt, og de opgav hesten som uhelbredelig. Man bad dog om at blive holdt underrettet om hestens tilstand fremover. Berider Christensen sagde, at hans smed var den dygtigste på hele jordkloden, når det gjaldt fodtøjet på en hest. Det ville hestens ejer dog nødig tro på. Jeg stod og beslog en hest, da berideren kaldte på mig. Vi så på hesten og drøftede sagen. Vi blev naturligvis enige om, at jeg skulle forsøge at kurere hesten. Der var en seks centimeter forbening over hoven. Jeg lovede at kurere hesten i løbet af seks uger - under forbehold af, at hesten ikke kom på landevejen. Da der var gået tre uger, var hesten næsten haltefri. Læreren spurgte, om han måtte lade hesten gå med i en stor øvelse, der var arrangeret. Jeg svarede, at det måtte han spørge berideren om.

Staldmesteren trak hesten ud på landevejen, og hesten var så kåd, at han havde besvær med at styre den. Hesten kom med til springkonkurrencen i Rebild Bakker og blev nummer et. Man gentog "spøgen" i Vodskov straks efter, og her blev "vor hest" også nummer et. Jeg bad hestens ejer ringe til Landbohøjskolen og meddele re-

sultatet med hesten. Det blev ikke til noget. Jeg syntes jo godt, at han kunne gøre mig den tjeneste, imod hvad jeg havde gjort for ham og hans halte hest." (10)

En anden smed fortæller fra 30'erne yderligere om de specielle sygebeslag til heste: "Dem brugte man f.eks., når hoven ville revne her foran, det holdt så hoven samlet, ellers kunne den skilles helt ad. Det kunne hesten jo ikke klare. Sommetider, når en mand kom og sagde, om ikke vi kunne hjælpe hans hest, varmede vi et stykke jern og brændte et rundt hul helt oppe foroven i krogen for at stoppe revnen, og det kunne sommetider hjælpe. Helt oppe ved krogen, der hvor hårene begyndte på hestens ben. Det var en god ide. Der var også nogle beslag, der var tykkere i den ene side end i den anden. De var til, når hesten gik skævt på foden." (11)

Fra samme tid fortæller en smed, der havde karetmagerværksted i Nørresundby: "Engang blev jeg kaldt til en vognmand. Da jeg kom ind, var dyrlægen der, for en af hestene var blevet lam. Jeg kunne se, at der var noget galt med den ene fod. Dyrlægen mente, at det var noget i låret, men jeg mente, at der var betændelse i hoven. Så tog vi skoen af hesten. Med en hammer og en hovklinge slog jeg lidt af dragten, det bageste af hoven. Så væltede materien ud, så var hesten lamfri. Skoen havde trykket, og så gik der betændelse i hoven. Dagen efter kunne hesten gå igen. Det var ret almindeligt at lægge 60 hestesko under på en dag. Til tider kunne de også lægge 100 hjemme hos min far. De var også 3-4 til at beslå dem." (12)

Følgende beretning handler om livet som beslagsmed i Aalborg omkring århundredskiftet. "Vi smedede hestesko og lavede vogne. Det var ikke karetmagerarbejde. Det var en karetmager, der lavede træarbejdet. Så lavede vi smedearbejdet ved vognene. Karetmageriet var en forretning for sig selv, både i Husum og i Aalborg. Vi beslog hjulene med ringe, og akslerne - det var patentaksler - dem kunne vi købe færdige, og så svejsede vi dem bare sammen. Der skulle altid svejses to ender sammen, og så var det en aksel. Så var der hjul på begge sider.

Når vi smedede hestesko, var vi gerne tre mand til at hamre. Der var to, der havde forhammer, og en, der slog med en hammer, der var lille. De to med forhammeren stod på den ene side, og den ene med den mindre hammer på den anden side. Den, der smedede hesteskoen, slog med den lille hammer. En hestesko blev smedet en halv ad gangen. Man smedede f.eks. 20 halve. Først den ene halvdel og så den anden halvdel. Så blev den bukket sammen, og bagefter blev der lavet hage på. Så var der fire sømhuller i hver side. Det almindelige var, at en hestesko var fæstnet til hoven med otte søm. I begyndelsen havde vi en gammeldags blæsebælg. Senere fik vi en elektrisk, hvor man bare skulle trykke på en knap. Det almindelige var også, at der var en 12-14 mand på et værksted."

(13)

På smedierne i byen var det iøvrigt meget almindeligt, at man lavede vognarbejde, f.eks. ponyvogne og jumber. Det fik til tider karakter af fabrik. Den samme smed fortæller om udviklingen fra beslagsmedien til maskinværkstedet. "Her i Nørresundby havde jeg også tre karetmagersvende, de lavede træarbejdet. Vi havde faktisk en vognfabrik her i Østergade. Når man kunne lave det hele, var det en fabrik. En karetmager, der kun lavede karetmagerarbejde, kaldtes en karetmagermester. Før vi fik elektrisk blæsebælg, var det sådan, at den, der stod nærmest blæsebælgen, trak den. Omkring 1904-1905 fik vi lagt elektricitet ind. Så behøvede man ikke så mange mennesker. Man levede sig ganske stille ind i, at maskinerne overtog arbejdet. Vi tænkte ikke over det. Derefter fik vi drejebænke her i Nørresundby. Da jeg kom til Nørresundby, var der ingen maskiner. Jeg fik maskinerne ind i værkstedet. Det var i 1916. Fra 1916-1920 blev det et helt maskinværksted. I smedien fik vi boremaskiner og drejebænke, og i karetmagerværkstedet fik de elektrisk sav og høvl. På drejebænkene drejede de aksler. De lavede også meget drejearbejde til slagterier. Der var en meget dygtig drejer på værkstedet. Dem var der ikke ret mange af. Det var en specialist. Der var også en dygtig karetmager. Der var 10-15 mand, det var ligesom, der var arbejde til. Det var almindeligt, at man købte færdige fjedre og færdige aksler, men dem lavede vi selv. Dem kunne man ellers købe ved jernhandleren og S.C. Sørensen. Det var fabrikker, der lavede det. Allerede i 1902, da

jeg kom i lære, kunne man købe aksler færdige." (14)

Arbejdet ændredes altså gradvis. Her fortælles der, hvad et typisk maskinværksted lavede i perioden: "Dengang smedede man alt muligt. Nu kan man købe det færdigt. Der er stor forskel på dengang og nu. Hestene forsvandt efterhånden. Det gik lige så stille. Indtil 1920 var der mange heste endnu. Senere kom der kun enkelte heste, der skulle beslås. I stedet lavede vi stålkonstruktioner til bygningsarbejde. Værkstedet har også lavet i hundredevis af det, svinene hænger i, når de bliver slagtet. Vi har også lavet telefonmaster til hele Jylland. Ikke selve masterne, men det jern, ledningerne hænger i. Det er et stykke U-jern med en trekant under og en bue ovenover. Det var til tre ledninger. Det var i 20'erne og 30'erne. Det holdt pludseligt op. Nu går de jo i jord." (15)

Da byen blev større, blev der behov for anlæggelse af bybusruter. Her var smedene også med. "Vi har lavet karosserier til biler. Det var i 30'erne. På værkstedet blev de første bybusser lavet. Det var dog kun karosserierne af bybusserne. Studstrup lod selv busserne male, og undervognene købte han også selv. Han lod dem også selv polstre. De første busser var hestebusser. Det kostede kun 1300-1400 kr. for alt det værkstedet lavede til bussen." (16)

Privatbanens maskinværksted.

Dette århundredes første halvdel, var jernbanens tidsalder. Den jyske længdebane, som var og er en statsbane, blev gennemført til Aalborg i 1869, og i 1870'erne blev den forlænget nordpå. Disse to baner blev i 1879 knyttet sammen med en jernbanebro. Og også på det lokale plan, blev transporten i høj grad overtaget af jernbaner. Her var de vigtigste: Nørresundby-Fjerritslev fra 1897, Nørresundby-Frederikshavn og Aalborg-Hvalpsund begge fra 1899 og Aalborg-Hadsund fra 1900. Med denne sidste, blev der senere tilknytning til Randers med "Hadsund Peter". Disse privatbaner blev fra 1902 sammensluttet til Nordjyllands forenede Privatbaner (fra 1915 benævnt Aalborg Privatbaner). Privatbanerne var et stort foretagende. F.eks. var der i 1920 et fast personale på over 500.

Der har dog aldrig i Aalborg været produktion af egentligt jernbanemateriel. Men Privatbanerne havde fra 1901 et fælles maskinværksted i byen, og det var her, vores meddelere var ansat. I takt med privatbilismens sejrsgang i 50'erne og 60'erne blev Privatbanerne dog efterhånden nedlagt (17)

Privatbanen i Aalborg var som sagt en stor arbejdsplads. "Den lå dernede på Kjærs Møllevej. Den begyndte ved selve Kjærs Mølle, indgangen til vejen var i begyndelsen langs en åben grøft, senere blev denne overdækket. Vi kørte helt op til værkstedsbygningen. Der var 2 remiser, een ved Kjærs Mølle og een ved værkstedet, der blev kaldt den nye remise, den er væk i dag. Det var som sagt kommunerne, der ejede det, og så kom Thomsen Støtt eller sådan en, det skulle jo forestille, at hedde Aalborg Privatbaner dengang, men det var ikke mere privat end som så. Byrådet var med i direktionen, og vi havde som øverste chef en maskininspektør." (18)

Den samme smed fortæller om arbejdet på Privatbanens værksted: "Ja, det var jo reparation af deres vogne, de tog jo skade på mange forskellige måder, sommetider kørte de af sporene og blev smadret, stødpuderne gik jo sommetider i stykker og sprang, så skulle de skiftes ud. Så kunne det være et håndtag, der gik i stykker, og på de almindelige vogne var der et lille trinbræt, de kunne stå op på og køre med, det var mest beregnet til rangerbrug, det tog også tit skade. På nogle vogne var der dobbelte skydedøre, og nogle var med låger til at lukke op og stå halvåbne. Så var der jo også kreaturvognene, nogle var med dobbeltdøre, det var det nemmeste, men ellers var de med skydedøre, og alt dette skulle holdes vedlige. Skulle de have en vogn over på et andet spor, måtte vi ofte sætte et tov i en krog og trække vognen, der af og til var for tung, så det hele sprang. På den måde blev der arbejde til alle værkstederne." (19)

En fortæller var ansat på Privatbanens maskinværksted i slutningen af 20'erne og fortæller her om de forskellige arbejdsmetoder og om, hvordan man reparerede banens maskinpark: "På Privatbanens maskinværksted var det damplokomotivernes tid. Der skulle skiftes kedelrør, og sommetider skulle der sættes ny fyrboks i. Kedelrør-

rene skulle bankes ud af lokomotivet og gøres rene og have nye ender, for når vi bankede dem ud, blev begge ender, både den i røgekammeret og den i fyrboksen defekt. Så blev der svejset sådan en stump på 20-25 cm. på, og så blev de rensat og sat ind igen.

Der var mange svende i den kedelsmedie. Det var autogensvejsning dengang. Vi havde en bestemt mand, der havde alt brændearbejdet og alt svejsearbejdet. Der var også nittearbejde. Sådan en fyrboks var af kobber. Skulle den sættes i, skulle den nittes sammen. Imellem fyrboksen og selve kappen var der nogle støttebolte. De skulle også nittes, så der var meget nittearbejde. Man lærte at varme nagler ud, jeg varmede mange nagler. Så kom der en lærling, han skulle have naglen og løbe hen og stoppe den i hullet, hvor den skulle være, og så stod der en arbejdsmand og holdt for. Så var der en smed, til tider to, der bankede.

I vognværkstedet blev alle vognene repareret, personvogne, kreaturvogne, åbne ladvogne. Mange gange skulle de have nyt hjulsæt og nye lejer sat på, og så skulle den ene ende af vognen løftes, så man kunne trække hjulene ud. Så havde vi også altid reservehjul, der stod og skulle have nye lejer, de skulle passes til. Det var en slags blylejer, og de skulle skræbes, så de "trådte bestemt" over lejet. Der var også andre reparationer. Der skulle måske ny kobling på, og sommetider var det galt med trinbrættet og dørene. Ved personvogne var der centralvarmerør, der skulle repareres." (20) Som man kan se, var arbejdet på Privatbanens værksted alsidigt, og også her brugte man de nye industrielle metoder.

En tredje fortæller om sit arbejde som lokomotivfyrbøder ved Privatbanen sidst i 20'erne: "Ja, når man kører med maskinen, efterhånden som vandet fordamper, så skal der noget nyt vand på, og så skal man sætte en pumpe igang. Og dengang var der en tender bagved maskinen med kul ovenpå, som man fyrede med, og så nedenunder var der en vandbeholder, og der gik så et rør ind. Så skulle man tage vand derfra gennem en pumpe og ind på kedlen, når vi havde brugt dampen. Så det skulle man stå og passe hele tiden. Lokomotivføreren, han laver jo ikke noget, han står bare og rykker i

stangen og kører og ser efter signalerne og sådan noget. Lokomotivfyrbøderen skal passe det hele, både tryk på dampen - der skulle gerne være de 10 atmosfærers tryk - og vand på kedlen. Hvis vandet løber ud, så springer skideværket jo i luften. Så det skulle passes. Det kunne godt være ubehageligt, for førerhuset var ikke lukket. Det var åbent bagud, og så kunne det godt være, når man kørte sådan en vinteraften, hvor det sneede og det var frost, at det sneede ind på os. Så var man for varm foran og kold bagpå. Så det var ikke altid godt for helbredet. Da var jeg jo ung, smuk og mager, og det gjorde ikke mig noget. Det kunne godt være ubehageligt for de ældre." (21)

Og om arbejdet på værkstedet fortæller han: "Det var et godt sted. Dejligt værksted og dygtige maskinarbejdere og håndværkere. Der var ca. 50 i det hele. Sådan nogle maskiner krævede også præcisionsarbejde. Når de havde kørt nogle hundrede kilometer, så skulle de ind og have en hovedreparation. De forskellige svende havde specialarbejde. Nogle havde gangtøjet, nogle havde kedlerne og nogle havde førerhuset. Og så foregik det med det dårlige værktøj, vi havde dengang, det var jo ikke som det værktøj, der findes i dag." (22)

Det fremgår klart af foregående smedes udsagn, at banens maskinværksted var en eftertragtet arbejdsplads. Det var arbejde, der, hvad især den sidste giver udtryk for, var fagligt tilfredsstillende. Persontransporten med tog aftog dog som nævnt stærkt i 1960'erne p.gr.a. den ændrede samfundsstruktur, hvor privatbilismen kom i højsædet, og derfor blev Privatbanen endeligt nedlagt i 1969.

Smede på fabrik.

Det 20.århundrede er i høj grad maskinernes århundrede. Og hvor der er maskiner, er der også smede. Enten i selve produktionen eller til reparation af maskinerne.

Fra 30'erne, hvor der var dårlige muligheder for at få arbejde, fortæller en smed: "Min første plads var i Esbjerg. Det var på et

Husquarna værksted. Jeg var udlært i november 1931. Vi lavede symaskiner, finmekanik og cykler. Ikke andet. Det var kun en uge. I København fik jeg arbejde på et kleinsmedeværksted. De lavede alt muligt. Også beholdere til centralvarme. Der var jeg 5-6 måneder. Vamtvandsbeholderne blev autogensvejset.

Så kom jeg til Ringkøbing i et par måneder. Jeg rejste i centralvarme. Vi var 6. Jeg var med mester hjemmefra. Rørene blev skåret med gevind og samlet med gevind. Det var kun, hvis rørene var meget store, at de blev svejset sammen. Det var autogensvejsere. vi brugte." (23)

Den samme smed fortæller videre. "På et maskinværksted i Aalborg stod jeg ved en drejebænk. Vi lavede "metaldimser" til kontorstole og messingplader samt topnøgler til biler. De blev først drejet ud af rundjern. Så kom de i stansemaskinen, og så blev de svejset. Det var første gang, jeg prøvede sådan noget samlebåndsarbejde. Jeg kunne bedre lide at lave hele ting. I 1935 kom jeg på en cykelfabrik i Vejgård. Der samlede jeg cykler. Jeg samlede hjul og satte skærme på o.s.v." (24)

På de store industriforetagender, der brød frem i begyndelsen af århundredet, blev der ansat en del smede på egentlige reparationsværksteder. De skulle sørge for, at produktionen hurtigt kom i gang igen, hvis noget gik i stykker.

Aalborgs vartegn i perioden var - om noget - de rygende cementovnsskorstene. Byen havde flere store cementfabrikker. Cementfabrikken "Norden" var en af disse, den blev grundlagt i 1898 og producerede i begyndelsen cement overvejende til eksport. I 30'erne blev der på virksomheden eksperimenteret med fremstilling af råjern efter nye principper. I krigsårene omlagdes fabrikken helt til denne produktion og leverede det danske forbrug af råjern. I 60'erne begyndte man at udnytte de før omtalte reparationsværksteder til egentlig produktion. Da råjernsproduktionen stoppede i 1972 p.gr.a. miljøkrav og importkonkurrence, blev "Norden" videreført som maskinfabrik. (25)

En af vore meddelere fortæller om udviklingen på "Norden": "I 1946 skulle de have nogle flere smede ind, og så gjorde jeg alle anstrengelser, og jeg kom også tilbage til faget igen i efteråret 1946. Allerede kort efter blev jeg fast vagtsmed dernede, der var jo sådan faste vagtsmede dernede, og de gik i fast 3-skiftsvagt. Vagtsmedene havde først 6 formiddage, og det var fra kl. 6 til kl. 14, og så havde de 7 eftermiddage, fra kl. 2 til kl. 10 om aftenen, og så havde de 7 nætter fra kl. 10 om aftenen og til kl. 6 om morgenen. Der var jeg så vagtsmed til i marts 1962, så kom jeg ind i maskinværkstedet, og der var jo reparation af ovnen og reparation af tipvogne og praktisk talt alt muligt. Der var cementmøller, og også en slammølle, vi skulle se efter, og forskellige pumper, vi skulle reparere og gøre i stand, og vi skulle også udskifte motorer, når en motor brændte sammen. De var drevet ved elektricitet, vi havde jo selv kraftstation på fabrikken. De havde jo varmen fra ovnen, det gik så op igennem en kraftstation, og så udviklede de damp, og så fabrikerede de selv strøm, men de var jo samtidig koblet til nettet her i byen, så var der noget, der svigtede, så fik de strøm fra byen af. Der gik jeg så og reparerede diverse ting. Der var også meget med elevatorled, der kunne blive slidte, og det skete jo også, at en elevator faldt ned, og den var måske 10-12 m. høj. Så skulle vi rigge taljer og sager til for at få den op og hænge igen. Og mange gange, når den var faldet ned, var den faldet på sådan en tosset måde, at man måtte skille den ad for at få den op og hænge igen." (26)

En anden af vore fortællere passede maskinparken på C. W. Obels Tobaksfabrikker i Aalborg. Tobaksfabrikken var en af byens ældste virksomheder, og dens økonomiske og beskæftigelsesmæssige betydning for Aalborg var i hele den periode, vi beskæftiger os med, stor.

Allerede Kong Christian den Syvende havde, efter en ansøgning fra Aalborgborgeren Christen Winther, givet sin tilladelse til, at der måtte indrettes og drives en tobaksfabrik i Aalborg. Efter Winthers død giftede enken sig med en handelsbetjent, Frederik Christian Obel, der på den måde kom til at lede fabrikken og skabe fundamentet for den moderne tobaksindustri, som langt op i vort

århundrede var en af Aalborgs vigtigste industrier. Den oprindelige fabrik blev i 1870 delvis ødelagt ved en brand. Den blev dog hurtigt genopbygget og samtidig udvidet. I 1897 nedbrændte fabrikken imidlertid helt. På grund af for ringe udvidelsesmuligheder på den oprindelige grund, valgte familien Obel at genopføre fabrikken på en ny grund ved fjorden. Her opførtes så i årene omkring århundredskiftet et efter tiden meget stort og moderne fabrikskompleks, der, som årene gik i første halvdel af århundredet, kom til at beskæftige en voksende arbejdsstyrke ved moderne maskiner. (27)

Smeden, der arbejdede på C. W. Obel, begyndte i 1934-35 som kedel- og maskinpasser. Her fortæller han om forholdene på C. W. Obel i 30'erne og fremefter: " I forstår, det var jo ovre på kraftcentralen. Den varme, vi lavede i kedlerne, var både til varme og til fugt. På tobaksfabrikken arbejdede de jo med masser af tobak, og sådan et tobaksblad, det er jo et blad. Hvis det bliver for tørt, så smuldrer det, og det må ikke smuldre. Så der, hvor tobaksmagerne sad og rullede, skulle der være 60-65 % fugt for at holde tobaksbladene fugtige. Så det skulle jeg indstille meget nøjagtigt. Og så havde jeg reparationer af maskinerne samtidig. Der skulle også sørges for varme hele tiden. Der skulle være 20-21 grader. Den varme og den fugtighed skulle afpasses med hinanden både for menneskenes og tobakkens skyld." (28)

Om arbejdet med maskinparken beretter han: "Jeg havde de her forskellige værktøj til at brække slagger væk med og håndværktøj til at reparere ventiler og sætte nyt vandstandsglas i. De her vandstandsglas det er dem, hvor du ser, hvor meget vand der er i kedlerne. Og pumper skulle der sættes nye pakninger i, for hvis en pakning bliver løs, så løber vandet ud. Fabrikken skulle jo holdes igang hele tiden." (29)

Smedene havde skifteholdsarbejde på C. W. Obel, og om vinteren havde de som regel heller ikke fri søn- og helligdagene. "Vi var 3 mand, vi kørte i treholdsskifte. Vi kørte hele tiden. Altså ikke søn- og helligdage, det var kun, når der var stærk frost, så kørte vi over helligdagene for ikke at køle fabrikken for meget

af, for så var den ikke til at varme op igen. Jo, det var også meget interessant arbejde. Der var jeg så i 40 år. Det var en god arbejdsplads." (30)

Smede på værftet.

Mange af de smede, vi har haft kontakt med, har haft en eller anden tilknytning til værftet. Værfter har siden århundredskiftet været nogle af byens største arbejdspladser. Før århundredskiftet var det familierne Bonnesen og Wang, der stod for den store skibsproduktion. Men da man hovedsageligt byggede træskibe, var det fortrinsvis skibstømrere, der beskæftigedes. B. J. Bonnesen stod desuden bl.a. for bygningen af pontonbroen over Limfjorden i 1863-65. Brødrene Wang startede i 1873 et skibsværft med tilhørende maskinfabrik og jernstøberi og introducerede hermed smedeerhvervet i den Aalborgensiske skibsproduktion. Værftet gik dog fallit allerede i 1876 p.gr.a. økonomiske nedgangstider.

I 1912 satte brødrene Stuhr igen gang i skibsproduktionen. Og nu var de økonomiske forhold for en stor skibsproduktion tilstede. I 1916 var der således hele 500 mand ansat, og efter verdenskrigen var man oppe på 1000. I 1924 likvideredes firmaet under brødrene Stuhrs ledelse, men Aalborg kommune trådte til og købte selskabet og sikrede dermed byen en stor arbejdsplads for smede. I 1927 var værftet rekonstrueret, og kommunen bortforpagtede det til et nyt aktieselskab under navnet "Aalborg Maskin- og Skibsbyggeri" med kommunen og Den danske Landmandsbank som de væsentlige aktiehavere.

Smedene og deres lokale fagforening var ikke uden væsentlig indflydelse på foretagendet, da den mangeårige smedeformand i Aalborg, Marius Andersen, der også var byrådsmedlem, var formand for bestyrelsen af værftet. Produktionen i perioden bestod både af mange avancerede skibstyper og af store jernkonstruktioner. Af sidstnævnte var Limfjordsbroen i 1930-33 og Aalborgtårnet i forbindelse med Nordjysk Udstilling i 1933 de mest kendte. Værftet havde også en stor kedelproduktion både til maritimt og industrielt brug.

I 30'erne var beskæftigelsen noget lavere end i den foregående periode og nåede sjældent over 400 mand. I 1937 ophørte kommunens deltagelse i værftet, og rederiet J. Lauritzen overtog aktiemajoriteten, og dermed kom værftet ind i Lauritzen koncernen, hvor det stadigvæk er. (31)

Vore meddelere, smedene, fortæller - om ikke en anden historie - så i hvert fald værftets historie set fra en anden side. Vi har udvalgt 4 smede, der har været ansat på værftet, og lader dem i det følgende hver for sig fortælle om deres specielle arbejder. De repræsenterer hver især dele af smedefaget, som det eksisterede på værftet.

Den første af vore meddelere kom på værftet i 1920 som læredreng. Det var 8 år efter, værftet var startet. Han kom senere til at arbejde i produktionsafdelingen. Han fortæller her om opbygningen af et skib bogstaveligt talt fra bunden af: "Vi byggede skibe op fra bunden af. Vi gik og lavede skabeloner. Først kom tegningen ned, så kom den op på en skabelon i loftet. Der bliver skibet jo udfoldet, så skulle der laves sådan en skabelon, og den skulle jernet bukkes efter. Skabelonen var lavet af træ, ganske tyndt træ. Den blev slået ud på loftet. Det blev altså foldet ud sådan et skib. Så havde vi hele skibet der. Så blev spanterne lavet, skelettet, og så kom det ned i værkstedet. Spanterne blev sat fast nede i bunden. Bunden var det første, der blev lavet. Den var af jern. Der var 2 bunde. Og den ene bund var nede og den anden oppe i en vis højde. Det var det, man kaldte bundtankene. Det er akkurat det samme i dag. Der var nogle bundstolper, der blev lavet, de var af jern. De holdt de 2 bunde fra hinanden. Spanterne blev sat fast på bunden. De blev nittet til ude i siden. Der blev lavet huller i dem. Så blev de nittet sammen med nagler. Sådan blev det ordnet. Der kommer sommetider både ned til havnen, der er nittet, men det er sjældent. Der var jo huller i de her spanter, de var lavet på lockmaskinen. Det kunne være trekvarthuller eller femottendedelshuller. Når det var færdigt, så blev det altså rejst ude på bunden af skibet. Og så var det først, de begyndte at bygge op med plader uden på spanterne. Så skulle vi først ud og have fat i en skabelon og have hullerne mærket af og så bagefter ind i

TUXEN

værkstedet og lave pladen. Så blev den locket og kom ud og blev nittet på." (32)

Selv om skibsværftet havde kraner, var der stadigvæk meget manuelt arbejde forbundet med at bakse rundt med de store jernplader. "Kranen - det var jo sjældent, vi brugte den. Det var ikke altid, den kunne nå. Det kom an på, hvor vi var henne af. Vi havde 2 byggebeddinger. Og var vi ovre på den ene, var der ingen kraner. Der havde vi sådan nogle bette nogle, der løb på skinner, men de kunne ikke løfte noget videre. Bundpladerne var de værste at løfte på plads. Dem måtte vi jo en 6 - 7 - 8 mand ind og så ellers have skuldrene under. Der var ikke noget med kraner til det." (33)

Indtil 1924-25 havde værftet kun en større kran, så kom der en løbekran. Arbejderne måtte imidlertid selv slæbe, når der skulle have varister op. Så satte de en vogn under og sled og trak. "Vi havde en vogn, vi hev skibene op på. Der var ingen kranvogn, det var med hånd det hele. Hvis der var et skib, der skulle ind og repareres, havde vi en ophalingsbedding, vi kunne køre dem op på. Men der var ingen kran eller noget. Det blev slæbt op. Der blev bare sat en vogn ind under skibet." (34)

I begyndelsen blev skibene som sagt nittet sammen, men allerede i 20'erne begyndte den tekniske udvikling at tage fart på værftet. "1920, da jeg begyndte, havde de autogensvejsere og brændere. Vi lavede selv gassen til dem. Det var med karbidbeholder. Og det var egentlig samme værktøj. Man kunne tage en spids af og skrue en anden på, det var en svejse spids og en brændespids." (35)

I 40'erne begyndte de at bruge elektrosvejser. "I begyndelsen var der kun noget, der blev elektrosvejset, alt andet blev nittet. Sådan var det. Så begyndte de også at svejse pladerne sammen elektrisk. Bunden var noget af det første, de fandt ud af at svejse. Vi skulle lægge pladerne på plads og holde dem sammen, når de skulle svejses. Det var ikke sådan, at svejserne lige kunne sætte sig hen og svejse. Nej, de kom med pladerne og fik dem lagt på. Det var så vores arbejde at passe på, at de kom til at gå sammen. Det skete jo sommetider, at de "løb" fra os. Så puttede vi nogle

kiler ind til at holde dem fra hinanden. Sådan var det i begyndelsen, men nu er der helt andre metoder. Nu er det jo maskinerne, der ordner det. Før var det jo arbejderne." (36)

Den næste af vore meddelere var på værftet fra 1928-32. Han var både maskinarbejder og skibsbygger. Det havde sin fordel, når der var småt med arbejde. "Når der kommer en havarist ind, så skiller de maskinen ad. Skrueakslen, der går ud til skruen f.eks., den bliver sommetider skilt ad, og skruen taget af og ny skrue på og sådan noget. Og så alle de der hjælpemaskiner. Der er jo mange hjælpemaskiner foruden hovedmaskinen, og der er mange pumper, der pumper vand og olie og sådan noget. Det skal efterses og repareres, og er der noget slør i, så må der nye foringer i og nye aksler i. Sådan en metalforing, hvor der går en aksel igennem, når den bliver slidt, så kan den tages op, og man kan dreje en, der er mindre, så den passer. Så er der ikke længere noget slør i. Det var godt, man havde to fag, for hvis der var for lidt at lave i skibsbyggeriet, så var der noget at lave i maskinværkstedet." (37)

Om det hårde arbejde med skibsreparationerne fortælles: "Nede på værftet kunne det godt være hårdt arbejde. Hvis der nu kom en båd ind, der kom op på bedding og skulle have en ny bund i f.eks., så skulle den være færdig og skulle sejle om lørdagen. Den uge, mandag, tirsdag o.s.v. var det mange gange, at vi arbejdede fra kl. 7 om morgenen og til kl. 12 om aftenen for at få den færdig. Du kan tro, det var slæbearbejde. Nede under bunden på sådan en var der meget lavt. Så sad man på sådan et bræt med pind ned, en enbenet stol, og huggede nagler ud med en mukkert for at få pladerne løs. Så skulle de på en vogn og hen på rettevalsen, sådan en stor jernvalse. Det skulle pladerne for at blive rettet ud og få bulejerne fjernet. Og så spanterne var der jo også bule i. Så skulle de også rettes op, så de fik deres facon igen. Når så pladerne var rettet, så måtte 10-15 mand bære dem op og holde dem stramt til, indtil vi fik et par bolte ind. Der var sommetider, hånden var tyk af at sidde der og banke nagler ud. Men sådan var arbejdet jo dengang. Da var der ikke spor ferie. Skæve helligdage, påske og pinse skulle vi selv betale, da fik vi ikke løn. Vi fik in-

gen penge, når vi ikke var på arbejde. Det var sommetider, man bandede over de her helligdage. Man gik mange gange hjem med en halv ugeløn." (38)

Om selve skibsbyggeriet fortæller han: "Når man nu lavede de her skotter, så byggede vi dem stykke for stykke. Der kom en kran med en plade. Så blev den spændt fast. I dag samler de dem inde på land. Nu har de så store kraner, at de kan samle dem inde på land. Så kommer kranen og tager sådan et stykke skot. Det kunne man ikke i gamle dage, da samlede man hver plade for sig på stedet om bord i skibet. Så havde vi sådan en lang stang, vi kaldte den for et spiger, den var spids i den ene ende, så kunne man fange hullerne i pladen med den, og så tog man pladen. Man stod på en jernbjælke og skulle sætte bolte i og samle de her plader. Det kunne godt være farligt, men det tænkte man ikke på. Når man så lagde dækket op, det var også sådan nogle store plader, så kom kranen, og så stod vi på pladen og fulgte med kranen op på dækket.

Men dengang kunne det også være en sport at arbejde på værftet. Når kølen blev lagt, så fik værftet den ene trediedel af, hvad det kostede at bygge skibet, og når så spanterne, de var rejst, så fik de den anden trediedel. Og når skibet var færdigt, så fik vi den tredje trediedel." (39)

Som man kan læse af ovenstående og det næste citat, var skibsindustrien også dengang en hård brance. Det var under 30'ernes krise, at denne smed var ansat: "Der var også megen konkurrence dengang. Skibet skulle være færdigt til tiden. Der var sgu ikke noget at rafle om. Sådan en reder, han gik jo til et andet værft og fik bygget båden, hvis de kunne bygge den hurtigere. Det var ligesådan med at reparere. De store rederier begyndte dengang et nyt regnskabsår den 1. januar. Og så kunne der godt være lidt arbejde dernede sidst på året med havarister. Men så, når det nye regnskabsår kom, så kom de med deres havarister. Så kom det jo på et nyt regnskab. Det skulle man jo også tage hensyn til dengang." (40)

Det var ikke ufarligt at være på værftet, smeden fortæller her om

de ulykker, der kunne ske: "Der var f.eks. en, da vi var ved at bygge en båd, når man så laver dækket, så sætter man sådan nogle lange bolte igennem med nogle skiver på. Lugekarmen var endnu ikke sat på. Lugerne er de huller, hvor varerne kommer ned. Der var så en morgen, da rendte en arbejder på sådan en bolt, der stak op af dækket, så gik han på hovedet ned i lasten og blev slået ihjel. Der var flere. Engang var der en, der stod og borede med en boremaskine. Så gik boret fast, så svingede boremaskinen rundt, og så blev han slynget ud over siden. Jo, der var flere, men sådan var værftarbejde, det var jo farligt arbejde. Det kunne også godt være, hvis man havde hængt en plade op, så sprang kæden, der var sat omkring, og så faldt den jo ned. Hvis man så stod lige under, så var man færdig. Sådan var det i gamle dage." (41)

Om den tekniske udvikling har denne smed følgende bemærkninger: "Det var hårdt alltsammen, for dengang havde de ikke de maskiner, de har i dag, det var med håndkraft det hele. Det er også en fantastisk udvikling. Dengang kunne en smed lave det hele. Havde han lært et godt sted, kunne han lave det hele. Både skibsbyggeri og andet, men i dag er der så meget indenfor elektronik og kleinsmedarbejde og svejsearbejde. Alt det fine svejsearbejde, de laver i dag. De svejser både med metal og med sølv og kobber. Det er blevet specialiseret i mange grene. Der er også sket en mekanisering, men det kunne ikke undgås. Det gør heller ikke spor, for de skal bruge smede alligevel, for de mekaniske robotter, de skal jo laves af nogle folk, og de skal også repareres af nogle folk. De kan ikke køre hele tiden. Og så alle de her kontrolsystemer, de her trykknapsystemer, de har, de går jo også i stykker, der skal jo også skiftes noget ud. De skal laves fra ny af også." (42)

Værftet fremstillede også andet end skibe. "Vi byggede den gamle kildepavillon. Vi lavede jernstativet, hele jernkonstruktionen med søjler. Så kom murere og tømrere, og så byggede de pavillonen op. Jernstativet var det, der holdt hele pavillonen. Og redskaberne, vi brugte, var mukkerte og boremaskiner. De svejsede ikke sådan noget sammen dengang. Hvis der var nogle særlige jernkonstruktioner, blev de støbt på de store støberier. Nu bliver der ikke støbt mere. Nu laver de jo noget af nogle plader, og så svej-

ser de det bare sammen, f.eks. maskinfundamenter og den slags ting. De blev støbt i gamle dage." (43)

Rørsmede eller rørleggere, som de også kaldes, beskæftigede værfttet en del af. I 1932 byggede Aalborg Værft som et af de første i landet et oliefyringsanlæg til opvarmning af beboelseshuse. (44) Det gav arbejde til en del rørsmede. Arbejdet på værfttet var eftertragtet, og den næste af vore meddelere fik "foden indenfor" i begyndelsen af 30'erne som rørsmed. "Så skete der det heldige for mig, der jo skulle forestille at være rørlegger, at Aalborg Værft, der dengang var kommunalt, jeg tror, der var ca. 400 mand på hele værfttet, de havde fået arbejdet med at lave centralvarme på den nye ensretterstation i den gamle Skolegade, der jo var ved at forandre sig til det, der nu hedder Vingårdsgade. Rørmesteren Chr. Pedersen havde gennem sin svigersøn hørt, at jeg var rørlegger. Der kom så bud, om jeg ville stille nede på værfttet en mandag morgen i rørværkstedet. Jeg blev så læsset på en lastvogn med noget værktøj og nogle længder rør sammen med to ældre svende og en læredreng - en svend var allerede dernede, han lavede fyrrummet. Vi skulle så lave alle rørforbindelserne til radiatorerne ovenpå. Jeg var den yngste og, opdagede jeg snart, mest uerfarne, jeg havde jo aldrig lavet centralvarme før. Så jeg fik knokkelarbejdet med at bære de tunge støbejernsradiatorer op på både anden og tredje sal, skære alle rørene af på mål og skære gevind. Det var et knokkelarbejde, særlig med at løfte de tunge støbejernsradiatorer, hvoraf nogle var på op til 20 elementer. Jeg fik mig da også en brokskade af at løfte. Efter 3 ugers forløb var der ikke mere til mig, så blev jeg fyret, men nu havde jeg jo fået foden indenfor på værfttet, så jeg gjorde jo det, der var skik og brug dengang: Stillede nede ved porten hver morgen og hver middag, de faglærte til den ene side, de ufaglærte til den anden side." (45)

Kort efter lykkedes det da også for ham at få arbejde på selve værfttet. I første omgang var det reparationsarbejde. "En dag var jeg heldig, der var kommet en stor båd ned til Rørdal, de skulle have sprinkleranlæg, og det skulle gå hurtigt, for det skulle jo ordnes, mens den lastede, så vi arbejdede både nat og dag for at få den færdig. Så var det bare med at aflevere værktøjet bagefter,

men nu var man kommet med i puljen, og der kom af og til en havarist til værftet. Det kunne være kl. 2 om eftermiddagen, det kunne være kl. 6 om aftenen, man skulle ned og pille nogle rør ned for at skibsbyggerne kunne få pladen ud, så ud af vagten igen, indtil pladerne var fornyet, og naglerne var slået i, så fik man igen et par timers arbejde.

I 1935 fik værftet to nybygningsordrer på en gang, det var en lastbåd til Sverige og den første færge til Grenå-Hundested, det gav meget arbejde til mange. Vi måtte tage en masse overarbejde, en overgang arbejdede vi hver dag over til kl. 23. Og igennem fra lørdag morgen til søndag morgen - det var hårdt. Færgen var den sidste, der skulle afsted. Den skulle have sejlet en aften, der var stor modtagelse i Ebeltoft, men færgen, der hverken var helt eller halvt færdig, afsejlede kl. 6 om morgenen med en maler hængende i skorstenen og en masse håndværkere. Intet var afprøvet, det skulle gøres på turen og de næste uger under færdiggørelsen. Jeg mødte min mester kl. 5,30. "Nå Jensen, blev vi færdig ? "Ja!" "Nå, så bare se at få afleveret værktøjet!"

Så kunne man igen melde sig til kontrol og vente på arbejde, det blev der snart, for et søsterskib til det svenske skib var under bygning. Det blev færdigt lige før jul 1935, skibsrederens søn, Ivan, var kaptajn på skibet. Han nåede dog ikke længere end til Sverige, så stødte han på grund, og skibet blev slæbt til Aalborg igen, hvor vi måtte have hele maskinen op, så den kunne få ny bund. Vi blev færdige lige efter nytår 1936, så ud af vagten igen." (46)

Efter nogle år med arbejde uden for værftet kom denne rørsmed tilbage til værftet i 1939. I det følgende citat fortæller han om det trælse arbejde med "sugerørene" i bundtankene: "Det var stadig knokkelarbejde at være rørlægger, alt blev skåret i hånden, dog var vi i modsætning til de første år, da man f.eks. borede og smedede alle rørbøjlerne selv, begyndt at svejse rørbøjlerne, og det var en lettelse i arbejdet. Nu var jeg jo ikke blandt de største, så jeg fik særlig arbejdet med at lave sugerør i bundtankene. Det var 2 m. lange støbejernsrør på 4 tommer, der sommetider skulle

20 rum ind i sådan en bundtank, hvor man måtte kravle på knæene. Den eneste belysning var en karbidlampe. Det værste var, når der kom en finsk havarist, de var gerne fulde af rotter, der faldt ned i bundtankene, når man tog dækslerne af, så var vi gerne to, og den ene måtte så ligge og slå med hammeren for at holde rotterne væk, medens den anden havde travl med at samle sugerørene, det var et grimt arbejde. Jeg fik da også vand i knæene af at kravle og var hos lægen for at blive tappet for vand. Lægen sagde til mig, at jeg måtte se at finde noget andet end det at kravle i bundtanke, jeg sagde det til min mester. "Jeg har sgu ikke andet", svarede han. Så jeg måtte kravle ned igen. Nå, det var jo ikke hele tiden, vi var i bundtankene." (47)

Under besættelsen 1940-45 overtog tyskerne ledelsen af værftet som den krigsvigtige industri, det var. Værftet var samtidig udgangspunkt for en vigtig del af modstandskampen i Aalborg. Det gav selvfølgelig besværligheder i produktionen. Men tyskerne førte også godt nyt med sig. De havde først og fremmest evnen til at tilrettelægge og organisere. I det følgende citat fortæller rørsmeden bl.a. om tyskernes indflydelse og den tekniske udvikling. "Da jeg startede på værftet, skar vi alle vore gevind med hånden og alle rørene over med en nedstryger, og vi svejsede rør sammen ved autogensvejsning. Så blev elektrosvejsning mere og mere almindeligt. Til at sætte bøjler fast med brugte vi en stor boremaskine med en skralle og bolte. Det blev betydeligt lettere, da vi fik mekaniske bukkemaskiner og mekaniske skæremaskiner. Der er sket en kolossal udvikling. Arbejdstegningerne havde jo en meget stor betydning. De blev betydeligt forbedret. Så meget lærte vi af tyskerne. Jeg var tillidsmand i rørværkstedet i 6-7 år. For at få arbejdet til at glide lettere skulle vi prøve at finde på noget nyt. De tegninger, vi arbejdede efter i rørværkstedet, var sådan nogle blåkridtstegninger, hvor man bare slog stregerne, hvor rørene skulle gå. Så skulle vi ellers selv finde ud af hvordan. Tyskerne, der var her under krigen 1940-45, havde både sat af for skot og dæk og loft på alle plancher og gennemføringer. De havde standardstørrelser på det hele. Det fik vi da også efterhånden. Der gik dog en halv snes år efter krigen, før vi fik det rigtigt rationaliseret." (48)

Den sidste smed, som vi har medtaget i dette afsnit om arbejdet på værftet, havde arbejde i kedelsmedien. Kedelproduktionen startede allerede i 1918 og var en væsentlig del af værftets produktion. Vor meddeler blev ansat i kedelsmedien i 1938 og var der resten af sit arbejdsliv. Han fortæller her i det første citat om arbejdet som kedelsmed: "På værftet var jeg i kedelsmedien, og det første, jeg blev sat til, da jeg kom i kedelsmedien, det var at stå og bore nogle kamre sammen til en trefløjskedel med luftboremaskiner. Bore huller og skille det ad og rense det og samle kamrene igen med bolte. Det var mit første job der. Så blev jeg sendt ombord på en sandsuger med sandpumper for at lave kedelarbejde der. Kedlen er den, der leverer dampen til dampmaskinen. I sandsugeren var det pumperne, der sugede sandet op. Gennem årene blev det sådan, at hver gang, der var en sandpumpe, så var jeg fast inventar. De gamle mestre, dem, der var på skibene, skulle man aldrig blive uvenner med, dem lærte jeg fiduserne af. Vi havde Suomirederiet, som kom fast om efteråret og lagde op for vinteren. Suomirederiet var et sandsugerrederi. De havde 3 sandsugere. Så skulle vi altid gennemreparere dem, og så skulle vi lave ekstra plader til dem om sommeren, når de var meget både i Finland og på Island. En sommer var de helt nede i Sydamerika med den ene af dem. Jeg fik alle fiduserne af de gamle mestre. De sagde rent ud, når de kom: "Knud, han skal ned". Jeg kom til at gå meget på reparationsafdelingen med både kedler og sandpumper. Det var både stemme- og nitteværktøj, jeg brugte til kedelarbejdet. Jeg kom ikke til at svejse ret meget. Min mester sagde: "Der er nok andet til dig, svejse kan enhver". Jeg lavede det forberedende arbejde, så hæftedes det sammen, og så kom der svejsere til det, der skulle svejses. Jeg kom på værftet i 1938 og var der til 1969." (49)

Om udviklingen indenfor kedelsmedearbejdet fortæller han: "Indenfor vort fag, kedelsmed, er der sket en stor udvikling. Jeg har et eksempel, jeg ved ikke, om det var det første eller andet år. Da kom der en finne ind, der var gået to støtter til at holde en blæser bagpå en kedel. Dem skulle vi bore ud og sætte to nye støtter i, men det var brændt så hårdt, at de ikke var til at røre ved med nogen ting. Så smerglede jeg de her ender spidse og svejsede to støtter på. Jeg fik den største skideballe af min mester, for-

di jeg gjorde det. Det var totalt forbudt på kedler i den tid. Det måtte de ikke for forsikringsselskabet Lloyds. De måtte ikke svejse på en kedel. Men nu var det sat på, og det var tæt, og da skibet kom 5 år efter, da sad de der stadigvæk. Da var vi begyndt at måtte svejse visse småting på kedler samtidig med, at vi nittede. Så sagde min daværende mester: "Det har været godt lavet, for det holder endnu". Så begyndte vi at svejse mere og mere. Så blev noget svejset, noget nittet. Og i dag på en kedel, både på højtryks og almindelige småkedler, er der jo ikke en nagle i. Der er ikke nittet noget, der er ikke noget stemmet. Jeg begyndte dengang som svend nr. 32, i dag er de vel 400 i kedelsmedien." (50)

Smedearbejdet i perioden.

Det skulle gerne være fremgået af de foregående afsnit, at dette århundredes første halvdel var præget af en vældig udvikling og store forskelle imellem de enkelte arbejdspladser teknologiske niveauer. På de små smedeværksteder/maskinfabrikker forblev produktionen mere eller mindre håndværkspræget. Nok indførtes der nye maskiner, men hver enkelt smed udførte dog fortsat i overvejende grad et "helt" stykke arbejde. Smedene her kunne derfor stadig overskue hele produktionen/arbejdsprocessen, så på disse mindre arbejdspladser blev maskinerne ikke "herrer" men snarere "tjenere".

Anderledes blev det imidlertid på den række industrielle virksomheder, som i perioden voksede sig store og stærke. På disse virksomheder blev smedene mere eller mindre underlagt maskinerne, og arbejderne kunne ikke længere overskue den opsplittede produktion. På de større arbejdspladser blev smedene nemlig kun sat til at udføre ganske bestemte og mindre delarbejder/funktioner. Deres arbejde blev herved i høj grad specialiseret. Hver enkelt smed blev herved et mindre led i en stor og uoverskuelig arbejdsproces.

Alligevel var udviklingen ikke uvelkommen for smedene. Nok blev produktionen mere utilfredsstillende gennem specialiseringen og uoverskueligheden, men maskinerne befriede samtidig smedene for det hårdeste og mest enerverende arbejde.

Det er således fælles for vore meddelere, at de har oplevet og erkendt en vældig udvikling indenfor deres fag i perioden 1900-1950, men det er også et fællestræk, at de finder, at udviklingen i overvejende grad har haft positive følger for dem selv og deres arbejde.

NOTER TIL "ARBEJDE".

- (1) P. C. Knudsen, Aalborg By's historie, Aalborg 1933, bind 3, p. 7-83.
- (2) En udmærket beskrivelse heraf findes i Stig G. Rasmussen, Træk af fagbevægelsens historie i Aalborg ca. 1885-1914, Aalborg 1978, p. 32-47
- (3) LAA 1981/3213, smed Hjalmar Pedersen, skreven erindring.
- (4) Ibid.
- (5) LAA 1981/3243, smed Chresten Jensen, båndinterview.
- (6) Ibid.
- (7) Ibid.
- (8) Ibid.
- (9) Ibid.
- (10) LAA 1981/3213, op. cit.
- (11) LAA 1981/3243, op. cit.
- (12) LAA 1981/3238, smed Wilhelm Nielsen, båndinterview.
- (13) Ibid.
- (14) Ibid.
- (15) Ibid.
- (16) Ibid.
- (17) P. Thomassen, Aalborg-Randersbanen gennem 100 år, Aalborg bogen 1969, Til lands - til vands og i luften, udg. af Selskabet til Aalborgs historie, Aalborg 1969, p. 7-68, passim.
- (18) LAA 1981/3219, smed Harry Lynnerup, båndinterview.
- (19) Ibid.
- (20) LAA 1981/3222, smed Ejner Skinnerup, båndinterview.
- (21) LAA 1981/3231, smed Frank Pedersen, båndinterview.
- (22) Ibid.
- (23) LAA 1981/3218, smed Jens C. Espersen, båndinterview.

- (24) Ibid.
- (25) Poul Skjoldborg, *De private Havne, Aalborg Havn*, red. Ole Bergh m.fl., Aalborg 1976, p. 211-212.
- (26) LAA 1981/3222, op. cit.
- (27) P. C. Knudsen, op. cit., p. 27-31, passim.
- (28) LAA 1981/3231, op. cit.
- (29) Ibid.
- (30) Ibid.
- (31) P. C. Knudsen, op. cit., p. 73-78, passim og Ole Bergh, *Skibsbyggeri, Aalborg Havn*, op. cit. p. 125-132, passim.
- (32) LAA 1981/3232, smed Aage Svendsen, båndinterview.
- (33) Ibid.
- (34) Ibid.
- (35) Ibid.
- (36) Ibid.
- (37) LAA 1981/3231, op. cit.
- (38) Ibid.
- (39) Ibid.
- (40) Ibid.
- (41) Ibid.
- (42) Ibid.
- (43) Ibid.
- (44) Ole Bergh, *Skibsbyggeri*, loc. cit.
- (45) LAA 1981/3225, smed Peter B. Jensen, skreven erindring.
- (46) Ibid.
- (47) Ibid.
- (48) Ibid., båndinterview.
- (49) LAA 1981/3237, smed Knud Nielsen, båndinterview.
- (50) Ibid.

ARBEJDSVILKÅR.

De arbejdsvilkår, man bød smede for 80 år siden, er vidt forskellige fra de arbejdsvilkår, smede i dag arbejder under. Der er sket en enorm udvikling, både hvad arbejdet angår, og ikke mindst, hvad angår arbejdsvilkårene. Alene i perioden 1900-1950 forandrede vilkårene betydeligt. Der opnåedes mange goder, men udviklingen bragte også gener med sig. Arbejdstiden forkortedes, og lønnen blev gradvis bedre. Dog måtte smedene også ligesom andre arbejdere igennem perioder med stærk reallønsnedgang. Den nye teknik, som f.eks. kraner, littede smedenes arbejde meget, men andre former for ny teknik, som f.eks. elektrosvajsere, medførte ofte øjenskader og andre skavanker. Som med al ny teknik i dag var arbejderne også dengang "forsøgskaniner". Først efter, at elektrosvajseværkerne havde været brugt et stykke tid, fandt man således frem til medikamenter, som kunne lindre de gener, som smedene fik ved at arbejde med elektrosvajseværkerne. Indtil da måtte smedene hælde fløde i øjnene, når de vågnede om natten med smerter.

Fagforeningen har naturligvis været det mest betydningsfulde middel i smedenes kamp for bedre løn og arbejdstid. Man ser derfor også op gennem perioden, at smedene samlede sig under fagforeningens faner. I 1900 var halvdelen af alle smede organiserede. (1) I 1935 var 97,4 % af alle smede organiseret. (2)

Arbejdstid.

I 1900 var arbejdstiden fastsat til 10 timer om dagen, altså 60 timer om ugen. Der var ikke noget, der hed ferie dengang. Kun på enkelte af helligdagene havde man fri.

Allerede i 1890 havde der imidlertid været demonstrationer for 8 timers arbejdsdag (3), og arbejdstiden indgik da også i de overenskomster, der blev sluttet mellem De samvirkende Fagforbund, DsF, og arbejdsgiverne. "Overenskomsten af 1902 medførte, at arbejdstiden forkortedes fra 1906 i de fire vinter måneder med $\frac{1}{2}$ time daglig og fra 1907 i de samme måneder med yderligere $\frac{1}{2}$ time,

altså til 9 timer." (4) Efter at arbejdstiden således var blevet kortere i de fire vinter måneder, var det arbejdstiden resten af året, der blev forhandlet om i 1910, da overenskomsten skulle forlænges. "Arbejdstiden fastsattes uforandret til 9 timer i de fire vinter måneder, men forkortedes med $\frac{1}{2}$ time til $9\frac{1}{2}$ time i de øvrige otte måneder. Arbejderne fik ret til på egen regning at tage 3 dages sommerferie.

Forskellen mellem 1910 og vor tid dokumenteres måske allerbedst ved bestemmelsen om sommerferie. Dengang var sommerferie en luksus, væsentligst forbeholdt overklassen. Derfor var det et pænt resultat for smedene, at de sikredes overenskomstmæssig ret til 3 dages ferie for egen regning." (5)

Først i 1919 skete der igen forbedringer på arbejdstidsområdet. Men det år skete der til gengæld også betydelige forbedringer på dette område. "Ved overenskomsten i februar 1919 gennemførtes forkortelse af arbejdstiden til $8\frac{1}{2}$ time for ugens første fem dage. Man var kommet nærmere målet: 8 timers arbejdsdagen. Få måneder senere nåedes dette mål ved en overenskomst mellem hovedorganisationerne om 8 timers arbejdsdag for alle fag, bortset fra enkelte særlige områder. For jernindustrien trådte 8 timers dagen i kraft fra 1. oktober 1919. To faktorer var væsentlige for, at 8 timers kravet førtes til sejr i løbet af nogle måneder i 1919. For det første arbejderbevægelsens ganske vist langsomme, men sejt udholdende virken for arbejdstidsforkortelse, og for det andet den revolutionsbølge, der i 1918-19 rullede hen over de europæiske lande." (6) Efter at 8 timers arbejdsdagen var blevet gennemført, koncentrerede fagforeningen sig i lang tid om lønforbedringer, også fordi reallønnen i 20'erne udhuledes af kraftige prisstigninger samtidig med, at arbejdsgiverne krævede løn tilbageholdenhed og endda lønnedgang. (7) I 1931 krævede arbejdsgiverne lønreduktioner på op til 20 % ved overenskomstforhandlingerne. "Forhandlingerne viste sig resultatløse. Forligsmanden greb så ind og stillede et forslag, der imødekom arbejdsgiverne ved at indrømme 5-8 % lønreduktion alt efter lønningernes størrelse, medens arbejderne som en indrømmelse fik tilkendt en uges sommerferie med løn." (8)

I 1937 indførtes weekend. Arbejderne fik halvdelen af lørdag fri. Det skete efter en varslet strejke. Forligsmandsforslaget, hvori bestemmelserne om weekend var indeholdt, blev forkastet både hos smedene og arbejdsgiverne. Smedene forkastede det, da forslaget ikke indeholdt dækning for prisstigningen, men forslaget blev op- hævet til lov. (9)

I det foregående er arbejdstidsudviklingen efter overenskomster- ne beskrevet. Imidlertid var arbejdstiden ikke ens alle steder. Det skyldtes sandsynligvis, at det i 1900 kun var halvdelen af smedene, der var organiseret. En af de smede, vi har oplysninger fra, arbejdede således så sent som i 1903 fra kl. 6 om morgenen til kl. 7 om aftenen kun med to pauser på hver en halv time. (10) En anden smed arbejdede i 1902 fra kl. 6 om morgenen til kl. 6 om aftenen. Han havde frokost fra kl. 8 - 8,30 og middag fra kl. 12- 13,30. (11) Denne smed fulgte altså overenskomsten.

Overarbejde var heller ikke noget ukendt fænomen omkring 1900. Når smedenes arbejde var at sko heste, måtte de arbejde på de tidspunkter, som passede hestenes ejere. "Dengang kom alle land- boerne fra Hasseris og fra omegnen ind til byen om lørdagen. Så staldede de ind på Vesterbro. Der var tre købmænd, der havde ind- staldninger. Der var et væld af landboere, der kom ind til byen lørdag formiddag. Så havde vi travlt med at sko deres heste. Vi havde lavet hesteskoene i forvejen. Vi var aldrig færdige før ved 18-19 tiden. Dengang var lørdagen den dag, vi havde aller- mest travlt." (12)

Når man var lokomotivfyrbøder på Privatbanen i 1924, skulle man ikke regne med at kunne nøjes med 8 timers arbejdsdag. "Jeg mød- te en time før, toget skulle køre. Så skulle maskinen fyres op, så der var tryk på, der skulle vand på, og der skulle smøres. Om aftenen, når vi var færdige med at køre, skulle maskinen renses. Der var tykt slam, der skulle brækkes ud, og der skulle sættes vand på, og det hele skulle gøres efter, så den var klar til at køre igen. Vi måtte ikke gå fra den, før den var i orden. Vi hav- de en overgang noget, der hed teatertog, når folk fra oplandet skulle i teateret, havde vi et tog, der gik senere. Så overnat-

tede vi i remisen, der var et par værelser der. Den næste morgen kørte vi grisetog. Alle gårdmændene kom med deres vogne fulde af grise og kreaturer og kørte op ad en rampe på banen. Så kørte vi over til Nørresundby Slagteri med dem. Sommetider havde vi 40 vogne fyldt med grise. Når grisene var slagtet, kørte vi dem tilbage igen. Sådan en arbejdsdag kunne godt tage 13 timer, og vi fik ikke betaling for overarbejdet." (13)

I 30'erne som i dag var det meget forskelligt, hvor meget arbejde der var på Aalborg Værft. I perioder kunne der være meget lidt arbejde, og så kunne der komme en havarist ind, som skulle være færdig i løbet af en uge. Sådanne uger måtte arbejderne ofte arbejde over hver eneste dag. Det kunne godt for den enkelte blive til over 100 timer på en uge. (14)

Ved andre lejligheder krævedes der også overarbejde. Her fortæller en smed fra 30'erne: "Der var kommet en stor båd ind til Rørdal. De skulle have sprinkleranlæg, og det skulle gå hurtigt, for det skulle ordnes, mens den lastede. Derfor arbejdede vi både nat og dag for at få den færdig." (15) I nogle jobs var det nødvendigt at have skifteholdsarbejde. Som kedelpasser på C. W. Obels fabrikker i 30'erne var der nok at se til. "Det var ovre på kraftcentralen. Vi skulle sørge for, at der var tilpas varme og fugtighed, ellers knækkede tobaksbladene. Vi var tre mand, der kørte i treholdsskifte, så der hele tiden var en der. Søn- og helligdage var vi der nu kun, når der var stærk frost. Det var for ikke at køle fabrikken for meget af, for så var den ikke til at varme op igen." (16)

Løn.

"Tiden fra århundredskiftet til Den første Verdenskrigs udbrud i 1914 viser for Dansk Smede- og Maskinarbejderforbund en jævn og sikker, men svag og på mange måder besværlig opgangslinie." (17) Overenskomsten fra 1902 blev forlænget igen og igen med en lille lønforhøjelse hver gang. I marts 1900 blev minimallønnen 32 øre i timen gældende for hele landet. (18) Derefter steg minimallønnen langsomt til 38 øre i 1914. (19) Udover minimallønnen

var der dog mulighed for individuelle lønstigninger. Man vedtog således omkring århundredskiftet en bestemmelse om, "at lønningen for de dygtigere og mere betroede arbejdere ordnes ved personlig overenskomst med vedkommende arbejder." (20)

Den gennemsnitlige ugeløn var da også 28 kr. i 1905 stigende til 37 kr. i 1915 i København. I provinsen var gennemsnitslønnen lavere. I 1905 var den 25 kr. og i 1915 31 kr. (21) Sammenlignet med priserne steg lønnen imidlertid ikke. Reallønnen var uforandret fra 1905 til 1913. I 1914 steg den 2 point og i 1915 faldt den 3 point. (22) Det eneste, man opnåede ved overenskomsterne, hvad lønnen angik, var altså, at den nogenlunde fulgte priserne.

Med 1. Verdenskrigs begyndelse steg priserne voldsomt. Selv om smedene i 1915 fik 13 øre mere i timen, var reallønnen ca. 5 point under reallønnen i førkrigsårene. (23) Imidlertid var der grænser for, hvad arbejderne ville finde sig i. "De danske arbejderes forbitrelse over dyrtid og varemangel og utilfredsstillende lønforhold fik en stærk stimulans til handling gennem begivenhederne udenlands. Og de kapitalistiske kredse, der hensynsløst havde udnyttet de første krigsårs for dem gyldne tider, blev nu lettere at få i tale. I slutningen af 1917, i 1918 og 1919 gennemførtes overenskomster med virkelige forhøjelser af arbejderens lønninger." (24)

I 1920 enedes man i jernindustrien om, at forhandlinger om lønspørgsmål skulle foregå gruppevis. Det skaffede forhøjelser i omtrent et par hundrede virksomheder. Dertil kom en almindelig forhøjelse på 13 øre i timen p.gr.a. pristallet. (25) "Dermed nåedes disse års toppunkt med hensyn til lønninger. Fra et reallønstal på 55,9 i 1913 var tallet efter en nedadgående kurve 1915-17 i 1920 nået op på 90,8. De danske smedesvende, der i 1913 gik hjem med en gennemsnitlig ugeløn på godt 30 kr., havde i 1920 omtrent 114 kr. i lommen." (26) Efter dette toppunkt standsede de voldsomme prisstigninger. Arbejdsløsheden steg, og arbejdsgiverne benyttede krisen til at søge gennemført lønreduktioner. Derfor blev 20'erne præget af lock-outer. Allerede i 1921 gennemførtes pristalsregulering, og derfor faldt lønningerne. (27) Lock-

outerne medførte også, at lønningerne faldt mere end pristallet. Reallønnen faldt således ca. 10 point fra 1920-1930. (28)

Den økonomiske krise, som begyndte med krakket i Wall Street i efteråret 1929, fik også stor indflydelse på arbejdernes forhold. Arbejdsløsheden steg fra 1931-1933 til hele 40 % indenfor jernindustrien, som blev særlig hårdt ramt af krisen. Ved overenskomstforhandlingerne i 1931 krævede arbejdsgiverne imidlertid under dække af krisen op til 20 % generel lønreduktion. Forligsmanden greb dog ind for at undgå en omfattende konflikt og foreslog i stedet et kompromis på 5-8 % i lønreduktioner. Arbejdsgiverne vedtog forslaget, men smedene og flere andre organisationer forkastede det. Efter endnu en urafstemning om samme forslag blev det imidlertid gennemført. (29)

I 1933 måtte regeringen igen gribe ind. Denne gang direkte. Den forelagde således et lovforslag om overenskomsternes forlængelse med et år og forbud mod strejker og lock-outer det år. (30) "Det var første gang, der i Danmark var foretaget regeringsaktioner af den art." (31) "Gentagelser af regeringsindgrebet kunne befrygtes og kom i hvert eneste af de følgende år med undtagelse af 1935." (32)

Meget langsomt bedredes konjunkturerne dog. I 1934 faldt arbejdsløsheden hos smedene til 20 %. Pristallet steg, og lønnen fulgte med p.gr.a. forbundets "glidende" lønpolitik. (33)

Da både smedene og deres arbejdsgivere ønskede rolige forhold, opnåedes der i 1934 indenfor jernindustrien enighed om at forlænge de generelle overenskomster til 1937. (34) Konjunkturopgangen i 1936-37 bevirkede, at arbejderne i 1937 krævede lønforhøjelser. Arbejdsgiverne ville dog ikke give højere løn, og jernindustriens arbejdere varslede strejke. Inden strejken trådte i kraft, forelå et forligsmandsforslag. Det indeholdt visse forhøjelser af de lavere lønninger. Da der ikke var flertal for forslaget hos arbejdsgiverne, ophøjedes det i stedet til lov. (35)

Da 2.verdenskrig brød ud i september 1939, måtte arbejderne for-

berede sig på virkningerne af krigen. Derfor enedes arbejdsgiverne og arbejderorganisationerne i oktober 1939 om en forlængelse af overenskomsterne. Til gengæld skulle lønningerne reguleres efter pristallet. På den måde håbede arbejderne at undgå den real-lønsnedgang, de oplevede under 1.verdenskrig. (36) Et håb, som, det må siges, hovedsagelig blev indfriet.

Efter denne kortfattede gennemgang af lønudviklingen på landsplan skal her nævnes nogle eksempler på, hvad smedene erindrer om lønforholdene i perioden. Som allerede anført var lønningerne lavere i provinsen end i København, men til gengæld gjorde det samme sig gældende m.h.t. priserne. I provinsen var der imidlertid også forskelle på lønningerne. Omkring 1900 kunne en sven-deløn således variere fra 6 - 18 kr. om ugen. (37) De lave lønninger på 6-7 kr. skyldtes gerne, at smeden fik kost og logi på arbejdspladsen. Her fortæller en smed, hvordan han i 1905 klarede sig for sin løn: "På Pedershåb Maskinfabrik fik jeg arbejde med at lave vognfjedre. Jeg fik 18 kr. om ugen. En jerndrejers kone havde et pensionat, og der fik vi kost og logi for 7 kr. om ugen. Det var altså et arbejde, der gav penge." (38) Det skal lige tilføjes, at denne smed var ugift og derfor kun skulle forsørge sig selv. Mange smede måtte forsørge kone og mange børn for en ringere løn.

25 år senere, omkring 1930, var der heller ikke meget at rutte med. "Da jeg kom på værftet, var lønnen ikke ret stor. En ugeløn var ca. 40 kr. Huslejen var 25 kr. om måneden, det samme var skatten. Den ene uge betalte man huslejen, og 14 dage efter betalte man skatten. Det kostede heller ikke så meget at leve. Man kunne godt leve nogenlunde anstændigt for 15-20 kr. om ugen. Men man skulle selv betale sin sygekasse. Det kostede 4-5 kr. om måneden." (39)

Så længe helbredet holdt, kunne den faglærte arbejder dog klare sig. Men blev han syg, blev det rent galt med økonomien, selv om han var medlem af sygekassen. "Man skulle passe meget på ikke at blive syg dengang i 30'erne, for man fik kun 2 kr. om dagen fra sygekassen. De første 2-3 dage fik man ikke noget. Der var mange,

der gik på arbejde, selv om de var halvdøde. De havde ikke råd til at lægge sig syge." (40)

Sådan var forholdene også i 40'erne og 50'erne. (41) Også andre omstændigheder end sygdom kunne medføre dårlig økonomi. Her nævnes en af de mere specielle. "Besættelsen var en streng tid, også rent økonomisk for os, der blev på værftet. Vi havde jo aldrig en hel ugeløn. De sidste måneder før kapitulationen var der jo til tider luftalarm op til 7-8 gange på en dag. Så måtte vi over i beskyttelsesrummene udenfor værftet. Den tid, vi sad der, blev trukket fra i lønnen." (42)

Hovedårsagen til, at løn- og arbejdstidsforholdene forbedredes noget, lå i det faglige arbejde og sammenhold. Trods skiftende konjunkturer og arbejdsgivere, der dengang som nu mente, at arbejderne skulle udbyttes mest muligt, kæmpede de faglige organisationer indædt for at hæve reallønnen i gode tider og fastholde de allerede opnåede goder i dårlige tider. Disse mål søgtes indfriet dels gennem forhandlinger med arbejdsgiverne, dels ved strejker. Arbejdsgivernes våben, lock-out, blev også brugt flittigt i perioden. Alle disse konflikter ramte imidlertid arbejderne hårdt. Derfor var det helt nødvendigt for smedene at stå sammen, også internationalt. F.eks. hjalp det svenske metalarbejderforbund i en betrængt situation ofte de danske smede med et lån på 4 måske 5 millioner. Strejkekassen var nemlig gerne opbrugt under en langvarig strejke. "Så skyldte vi dem, til strejken var overstået, og vi havde sparet pengene sammen. Af hvert eneste mærke blev der lagt penge til side til at betale lånet tilbage. Der blev jo sat mærke i, når vi havde betalt kontingent." (43)

De store landsdækkende strejker gjaldt primært løn- og arbejdstidsspørgsmål. Men der var også mindre lokale strejker, som havde andre formål, såsom organisering af uorganiserede. "Bestyrelsen for Hjørring Smede- og Maskinarbejderes Fagforening kom en dag til Brønderslev. Det var omkring 1905. Deres ærinde var at få alle Pedershåbs smede og maskinarbejdere ind i den nystiftede fagforening. Der blev holdt en hemmelig afstemning. Det viste

sig, at kun 40 af de 100 uorganiserede smede ville i fagforening. Dette resultat ville bestyrelsen ikke bøje sig for, og der blev erklæret strejke. Alle vi, der var i fagforeningen, måtte så ud med en strejkeunderstøttelse på 7 kr. om ugen. Det var lige til pensionatet og ikke mere, så det var et slemt afbræk for mig."

(44) Forholdet til mestrene kunne også godt skabe nogle problemer, som medførte arbejdsnedlæggelser. "Hvis en mester havde været provokerende, gik vi over og holdt klubmøde. Mens jeg var tillidsmand, havde vi et tilfælde, hvor mester ville have, at en gammel kollega skulle være sjakbajs. Det ville han ikke. Mester fyrede ham, og han var så dum at skrive under på fyresedlen. Så kom han ud til mig. "Den står vi sgu ikke model til, kammerat!" sagde jeg. Jeg gik ind til mester, der sagde, at han var fyret. Så holdt vi klubmøde. Jeg blev kaldt ind til driftsingeniøren og måtte forklare ham sagen. Så fik mesteren en skideballe, og så var det ordnet." (45)

Arbejdsløshed.

Smedenes erindringer om arbejdsløshed knytter sig til forholdene i 30'erne. Et tiår, der synes at have brændt sig ind i deres hukommelser på grund af krisens forfærdende omfang og frygtelige følger. Der havde naturligvis altid været arbejdsløshed, men aldrig som i 30'erne.

"England "gik fra guldet" i september 1931. En uge efter opgav også Danmark, Norge og Sverige guldmøntfoden. For den almindelige befolkning, der ikke var på daglig omgangsfod med guldmønter, virkede det nok mest som et ondt symbol, at man "gik fra guldet". Men den voldsomt stigende arbejdsløshed gav befolkningen en brutal belæring om betydningen heraf. Fra 1931-1933 steg arbejdsløsheden og nåede op på næsten 40 % indenfor jernindustrien, der var særlig hårdt ramt. Det var onde tider for ungdommen. Af forbundets medlemmer under 25 år var kun 3 % i arbejde hele året, mens 97 % gik arbejdsløse i kortere eller længere tid." (46)

I Aalborg var arbejdsløsheden endnu værre end i resten af landet. "Det var en skrald tid i begyndelsen af 30'erne. Lad os sige, vi

TUXEN

var 800 smede og maskinarbejdere dengang, 600 af dem gik arbejdsløse." (47) "Vi var 800 medlemmer i Aalborg afdeling, de 500 var arbejdsløse. Vi stod i lange rækker, når vi skulle hente vores understøttelse." (48) Arbejdsløshedsunderstøttelsen var 18 kr. om ugen i begyndelsen af 30'erne. Et par år senere var den 19,25 kr. (49) "Det var en meget hård tid. Alle mulige håndværkere gik arbejdsløse. Understøttelsen til en svend var 18 kr. om ugen. Der var ikke noget, der hed huslejhjælp eller brændselshjælp. De 18 kr. kunne man kun få i 8-9 måneder om året. Mange gange, når konen skulle vaske, skulle hun ligge nede ved havnen og samle kulstumper op. Eller man gik ud og så, om man kunne redde noget træ i skoven. Dengang vaskede man i gruekedlen nede i vaskehuset. Der skulle fyres under den. Folk sad også nede på kajen med en fiskesnøre og fiskede til middagsmaden. Det var hårde tider." (50)

Opfindsomhed lønnede sig dog. Her fortæller en anden smed således, hvordan han klarede sig: "Vi havde mange arbejdsløse perioder helt hen til 1934, da blev det mere konstant. I en periode havde jeg opbrugt understøttelsen. Jeg gik til kontrol, selv om jeg ingen understøttelse fik. Så kunne vi få bevilget penge fra hjælpe-kassen. Vi kunne få 25 kr. hver 14.dag. Vi skulle skrive et skema hver gang, og så fik vi dem udbetalt oppe på administrationen. Men jeg havde også en kone at forsørge. Så lejede min kollega og jeg et gammelt skur. Det kunne vi få for 4 kr. om måneden. Så indrettede vi et lille smedeværksted. Det varede ikke ret lang tid, så havde vi en stor kundekreds. Vi kunne gøre det lidt billigere end andre og alligevel få føden ved det." (51)

Hvis man havde været i arbejde, kunne man ikke få understøttelse straks, man blev arbejdsløs. Der var noget, der hed "karensdage" "I tidsrummet fra december 1931 til marts 1933 gik jeg arbejdsløs i 137 dage, men vi skulle jo gå karenstid dengang. De første 6 dage fik man ingen understøttelse. Hvis vi så havde haft arbejde over 3 uger, så skulle man gå karenstid igen. Faktisk gik jeg karenstid 3 gange i den periode." (52)

Nogle rejste hjem til deres familie, når de blev arbejdsløse.

"I 1931/32 var jeg arbejdsløs om vinteren. Jeg rejste hjem til Kjellerup. Jeg stod i Silkeborg-afdelingen, så hver eneste fredag cyklede jeg de 14 km. til Silkeborg og hentede min understøttelse. Hver anden dag gik jeg til kontrol hos en af mine kolleger. Ind imellem blev der sendt bud, så fik jeg arbejde 2-3 uger." (53)

Når understøttelsen slap op, og man hverken kunne få faglært eller ufaglært arbejde, tog nogle smede "på valsen". "I 1934 slap understøttelsen op, og jeg tog på valsen sammen med en kollega. Vi cyklede landet rundt og falbød vort arbejde. I byerne kunne man få rejsehjælp, og på sygehusene kunne man få et måltid mad." (54)

Det var også meget almindeligt i 30'erne, at smede tog arbejde, som ikke krævede fagmænd. De var ikke glade for det, men nøden sejrede. "I 1931 og 1932, da jeg boede hjemme i Kjellerup og gik på understøttelse, arbejdede jeg hos en vognmand om sommeren for at spare min understøttelse. Jeg kørte skærver og læssede dem med hånden. Det var jeg nødt til, der var ikke andet." (55)

Mange smede havde forskelligt arbejde. "De første 6 uger efter, at jeg blev svend i 1930, arbejdede jeg hos min læremester, så blev jeg fyret. Så rendte jeg rundt til andre firmaer et stykke tid og fandt lidt igen. Sommetider gik jeg otte dage, og sommetider kun en dag. På vinterdage kunne jeg få arbejde med sandslæden på Aalborg Havn." (56)

Hvis man ønskede arbejde på f.eks. Aalborg Værft, skulle man ikke ligge på den lade side. "Efter tre ugers arbejde for værftet blev jeg arbejdsløs, men nu havde jeg fået foden indenfor på Aalborg Værft, så jeg gjorde, hvad der var skik og brug dengang. Jeg stillede nede ved porten hver morgen og hver middag. De faglærte stod til den ene side, og de ufaglærte stod til den anden side. Så kom mestrene ud og sorterede folk og pegede på dem, de ville have. Det var ligesom til et andet slavemarked. Jeg var heldig. En dag faldt loddet på mig." (57)

Utallige var også de arbejdere, der i perioden blev arbejdsløse

p.gr.a. indførelse af nye maskiner. "Den teknologiske arbejdsløshed" er altså ikke noget nyt problem for arbejderbevægelsen. Her er et eksempel fra midten af 20'erne: "Jeg var ude at køre som lokomotivfyrbøder i et par år. Så begyndte de at købe nogle motorvogne i Tyskland, de kunne betjenes af een mand. På lokomotiverne skulle der være to mand, lokomotivføreren og en fyrbøder. Til sidst blev det sådan, at vi kun havde to eller tre dages arbejde om ugen, for vi deltes om det." (58)

Arbejds miljø.

Hvis man valgte at blive smed, måtte man tage nogle faktorer i betragtning. Den varme esse og det hårde slid medførte f.eks. at man svedte meget og fik en kraftig tørst. Når smeden svejsede, så gnisterne føg, kunne det heller ikke undgås, at nogle gnister kom på gale veje. De brændte sig fast i tøjet eller faldt ned i træskoene, og hårene på smedenes arme og hænder blev ofte svedet helt af. Når smeden brændte sig, var der imidlertid ikke noget med at standse arbejdet og fjerne gnisterne. Nej, man skulle smede, mens jernet var varmt, skønt der sad en gnist og sved så forbandet! Først efter arbejdets ophør kunne smeden tillade sig at se på skaden. (59) Hverken arbejdsgivere eller lovgivningsmagt spekulerede noget videre over arbejdsmiljøet dengang, så gamle husråd kunne være gode, når man var kommet til skade i smedien. Følgende husråd brugtes f.eks. så sent som i 1932: "Når vi slog fingrene, havde mor en øreløs kop, hvor hun blandede noget eddike med noget alunpulver. Så dyppede vi fingrene deri, det tog smerten." (60) En anden smed beretter følgende om sit arbejde i ca. 1905: "Arbejdet var hårdt, sommeren varm, og vi svedte derfor ganske forfærdeligt. Vi kunne svede så meget, at vi gennemvædede to kitler om dagen." (61) Skoning af heste var stadig hårdt arbejde i 1919. Det er svært at sige, om hesten eller smeden var mest træt. "Vi smedede dagen lang. Om aftenen kom der et rykind af vognmandsheste. Det var et hårdt arbejde at sko heste. Hestene hang jo på ryggen af en. De havde jo slæbt hele dagen." (62)

Det første værft, der byggede stålskibe, var B & W, som startedes

i midten af forrige århundrede. Forholdene var meget primitive, så godt som alt arbejde foregik udendørs. Der var hverken omklædningsrum, marketenderi eller spiselokaler. Man handlede hos en værtshusholder og spiste i skurene, under halvtage eller under bunden af skibene. Da der ingen kraner var, skulle alle de store plader og spanter slæbes. (63) "Skal man karakterisere livet blandt skibssmedene på Engelskmandens Plads, må det blive med slid, slæb og drikkeri. De kvanter, som en skibsmand dengang kunne konsumere i løbet af en dag, varierede fra 1 til 2 potter brændevin." (64)

På Aalborg Værft i 20'erne og 30'erne havde forholdene ændret sig til det bedre. Der var således både marketenderi og spiselokaler, men endnu ingen omklædningsrum. Ved fyraften strømmede de snavsede arbejdere ud af porten. Først når de kom hjem, kunne de vaske sig. Der var også kun en enkelt kran indtil 1924-25, hvor værftet fik en løbekran, den slog dog ikke til, så det var stadig grundlæggende et slid at være skibsbygger. Skibsbyggerne var til gengæld de eneste smede, der arbejdede udendørs. Kedelsmede og maskinarbejdere arbejdede indendørs i en forfærdelig larm. "Før vi fik løbekranen, kørte der en vogn på skinner ved den ene bedding. Der var sommetider sådan et lag mudder, vi skulle igennem med den vogn. Fra vognen måtte vi slæbe pladerne på plads. Når vi skulle have bunden op, havde vi heller ingen maskinkraft. Så var det 6-8 mand ind og ellers skuldrene under og løfte op." (65)

Her fortæller en anden smed om arbejdet på Aalborg Værft omkring 1930. "Nede på værftet kunne det godt være hårdt arbejde. Hvis der nu kom en båd ind, der kom op på bedding og skulle have ny bund, skulle vi arbejde en hel uge fra kl. 7 om morgenen til kl. 12 om aftenen for at få den færdig. Det var slæbearbejde. Nede under bunden var der meget lavt. Der skulle man sidde på en etbenet stol og hugge nagler ud med en mukkert for at få pladerne løs. Så skulle pladerne på en vogn og hen at blive rettet. Derefter måtte 10-15 mand bære dem op og holde dem stramt, indtil vi fik et par bolte ind. Sommetider var hånden tyk af at sidde der og banke nagler ud." (66) Det at være skibsbygger var ikke

alene hårdt, men også farligt arbejde. Det var desværre ikke u-sædvanligt, at smede fik tunge ting ned over sig fra skibene eller kranerne. "Jeg kom til skade i 1948 og gik hjemme i halvandet års tid. Jeg fik noget ned over ryggen. Dengang skulle man være syg i 13 uger, før man kunne få ulykkesforsikringen. I den tid havde vi kun 4-5 kr. om dagen i hjælp fra værftet." (67)

Når dækket skulle lægges på et skib, løftede kranen pladerne op. Hvis det så var regnvejr, kunne det godt være ubehageligt. Om det fortæller en smed fra begyndelsen af 30'erne: "Vi stod på dækspladerne, som kranen løftede op. Mange gange var det regnvejr, og så var der overgang fra et relæ. Så fik man jo stød, og man stod der og holdt fast med den ene hånd, for det gik ikke at slippe. Så skulle man ned igen efter en plade til. Man holdt ikke op med at arbejde, fordi man fik stød." (68)

Nok var det hårdt at arbejde udendørs, men det var værre, hvis man skulle ind i bundtanken. "Jeg arbejdede i bundtanken i 30'erne, og det var et træls arbejde. Vi tog manddækslet af for at komme derned. Der var en frygtelig luft dernede. Vi havde karbidlampe med. Det var meget besværligt at kravle rundt dernede. Sommetider, når vi var kommet 20 rum ind, væltede lampen. Vi havde ingen tændstikker med, så måtte vi ud igen for at få lys." (69)

Grov- og beslagsmedene "svejsede" ved at opvarme jernet i ilden og så føje det sammen ved slag. Omkring århundredskiftet fik man imidlertid mange steder autogensvejseværker. Deres lys var ikke så stærkt, at arbejderne fik alvorlige gener af det. I 30'erne udbredtes imidlertid elektrosvejseværket, og det var en ganske anden sag. "Da vi begyndte at elektrosvejsede, havde vi en skærm med to glas i til at beskytte øjnene. Den, der var mest udsat for svejselys, var den mand, der stod ved siden af og lagde sammen. Man fik sådan en stråle ind i øjnene, der lammede pupillerne." (70) "Når man fik svejselys i øjnene, løb øjnene i vand. Det føltes, som om der var grus i øjnene. Senere fik vi dråber, der kunne hjælpe mod svejseøjne. Dengang havde vi ingenting mod svejselys, så vi hældte almindelig fløde på øjnene. Det lindrede. Ofte vågnede jeg om natten og havde frygtelig ondt i øjnene, så gik

TUXEN

jeg ud og hældte fløde på." (71)

En anden smed cyklede ned til klinikken og fik en sprøjte for smerterne, hvis han vågnede om natten og havde ondt i øjnene.(72) "Jeg kom til værftet i 1938. Det var først under 2.verdenskrig, de blev klar over generne på værftet. Så kunne man gå op til en kontormand, der havde samaritteruddannelse. Han dryppede øjnene." (73) Nogle svejsere havde ikke så kraftige gener, men kunne alligevel mærke det. "Den tid, jeg var svejser, døjede jeg med at læse. Mine øjne løb i vand, bare jeg læste i 10 minutter." (74)

Også svejserøgen kunne være farlig. "Svejserøgen kan man godt få langvarige gener af. En af mine gamle kolleger er blevet tilkendt en erstatning p.gr.a. gener fra røgen." (75) På trods af slæbet og generne klagede smedene sjældent. "Dengang bestilte vi noget. Sådan var det for alle, og der var ingen, der klagede over det og lavede vrøvl." (76)

Som et eksempel på, at arbejdet også var hårdt på andre arbejdspladser, gengives her, hvad en smed, der i midten af 30'erne lagde centralvarme ind, beretter om arbejdet. "Jeg var den yngste og mest uerfarne, derfor fik jeg knokkelarbejdet med at bære de tunge støbejernsradiatorer op på både 2. og 3.sal. Jeg skulle også skære alle rørene af på mål og skære gevind. Det var et knokkelarbejde. Jeg fik mig også en broksskade af at løfte." (77)

Til trods for, at de smede, som på de foregående sider har fortalt om deres arbejdsvilkår i første halvdel af vort århundrede, arbejdede på vidt forskellige arbejdspladser, er der klare fællestreks i beretningerne. Først og vigtigst erindrer de alle arbejdsvilkår i begyndelsen af århundredet, som målt med nutidens målestok må betegnes som ganske umenneskelige og utålelige. Smedene måtte dengang knokle det halve døgn for en sulteløn på livsfarlige og usunde virksomheder. Resultaterne af den omsiggribende faglige og politiske organisering blandt arbejderne var endnu få, og arbejdsgiverne stod stærkt. En position, de udnyttede fuldt ud til at skrabe profit til sig uden smålig skelen til menneskelighed.

Fra statsmagtens/lovgivernes side kunne arbejderne heller ikke vente nogen "kære mor". Kryptiske og udemokratiske valglove sikrede nemlig i årene efter århundredskiftet de borgerlige partier et solidt flertal i begge Rigsdagens kamre, og borgerskabet benyttede denne "statsmagt" til støtte for de velbærgede overfor og imod proletariatet/arbejderne.

Arbejderne havde derfor kun sig selv. Gennem den lange og seje læreproces, kampen for rimelige forhold var og er, lærte arbejderne imidlertid efterhånden betydningen af solidaritet og udviklede bedre og mere slagkraftige strategier.

Strejkevåbnet var dengang i begyndelsen af århundredet, hvor strejkekasserne som regel var slunkne, antallet af arbejdsløse stort, og den sociale forsorg ikke eksisterede, uhyre tveægget. Det lærte arbejderne af bitter erfaring, og de begyndte derfor at bruge dette våben mere forsigtigt og bevidst.

Resultaterne af den mere systematiske organisering og anvendelsen af de udviklede, mere slagkraftige strategier viste sig imidlertid efterhånden. Arbejdstiden faldt, lønnen steg, og ferie indførtes i perioden sideløbende med, at Socialdemokratiet fik fodfæste og påbegyndte en gennemgribende reformering af lovgivningen.

I denne proces placerede smedene sig centralt, og de opnåede derfor relativt gode resultater. Fælles for de smede, vi har konsulteret, er da også, at de samstemmende finder, at udviklingen i arbejdsvilkårene indenfor deres fag har været meget positiv. Som årsag angiver de ligeledes samstemmende den faglige og politiske organisering.

I den periode, vi har beskæftiget os med, var kampen for bedre arbejdsvilkår stort set koncentreret om løn og arbejdstid. Et problem som arbejdsmiljøet fik arbejderne og deres organisationer ikke for alvor taget fat på. Hvilket sikkert er ganske naturligt. Starter man som de danske arbejdere i slutningen af forrige århundrede kampen for bedre vilkår ved et absolut nulpunkt,

prioriterer man ganske naturligt opgaverne. En løn, der kan holde en selv samt familie i live, er ganske naturligt "første kravet".

NOTER TIL "ARBEJDSVILKÅR".

- (1) Ernst Christiansen, Smede før og nu, Udvikling og fremskridt gennem 75 år, DSMF, Kbh. 1963, p. 49.
- (2) Ibid. p. 100.
- (3) Ibid. p. 68.
- (4) Ibid. p. 56.
- (5) Ibid. p. 57.
- (6) Ibid. p. 68.
- (7) Ibid. p. 72 ff.
- (8) Ibid. p. 91.
- (9) Ibid. p. 101 f.
- (10) LAA 1981/3213, smed Hjalmar Pedersen, skreven erindring.
- (11) LAA 1981/3238, smed Wilhelm Nielsen, båndinterview.
- (12) Ibid.
- (13) LAA 1981/3231, smed Frank Pedersen, båndinterview.
- (14) Ibid.
- (15) LAA 1981/3225, smed Peter B. Jensen, båndinterview og skreven erindring.
- (16) LAA 1981/3231, op. cit.
- (17) Smede før og nu, op. cit. p. 51.
- (18) Ibid. p. 48.
- (19) Ibid. p. 56.
- (20) Ibid. p. 48.
- (21) Ibid. p. 57.
- (22) Ibid. p. 62.
- (23) Ibid. p. 63.
- (24) Ibid. p. 66.
- (25) Ibid. p. 73.
- (26) Ibid. p. 73 ff.

- (27) Ibid. p. 76.
- (28) Ibid. p. 77.
- (29) Ibid. p. 89 ff.
- (30) Ibid. p. 96.
- (31) Ibid. p. 97.
- (32) Ibid. p. 98.
- (33) Ibid. p. 98.
- (34) Ibid. p. 98.
- (35) Ibid. p. 101 f.
- (36) Ibid. p. 104.
- (37) LAA 1981/3213, op. cit., LAA 1981/3238, op. cit.,
LAA 1981/3243, smed Chresten Jensen, båndinterview.
- (38) LAA 1981/3213, op. cit.
- (39) LAA 1981/3231, op. cit.
- (40) Ibid.
- (41) LAA 1981/3239, fhv. arbejdsmand/smed Frede Nielsen,
båndinterview.
- (42) LAA 1981/3225, op. cit.
- (43) Ibid.
- (44) LAA 1981/3213, op. cit.
- (45) LAA 1981/3225, op. cit.
- (46) Smede før og nu, op. cit., p. 94.
- (47) LAA 1981/3223, smed Jens Mortensen, båndinterview.
- (48) LAA 1981/3225, op. cit.
- (49) LAA 1981/3231, op. cit., LAA 1981/3222, smed Ejner Skinnerup,
båndinterview. LAA 1981/3225, op. cit., LAA 1981/3218, smed
Jens C. Espersen, båndinterview.
- (50) LAA 1981/3231, op. cit.
- (51) LAA 1981/3223, op. cit.
- (52) LAA 1981/3222, op. cit.
- (53) LAA 1981/3218, op. cit.

- (54) LAA 1981/3225, op. cit.
- (55) LAA 1981/3218, op. cit.
- (56) LAA 1981/3237, smed Knud Nielsen, båndinterview.
- (57) LAA 1981/3225, op. cit.
- (58) LAA 1981/3231, op. cit.
- (59) LAA 1981/3239, op. cit., LAA 1981/3223, op. cit.
- (60) LAA 1981/3239, op. cit.
- (61) LAA 1981/3213, op. cit.
- (62) LAA 1981/3223, op. cit.
- (63) Smeden, red. David Yde Andersen, Kbh. 1952, p. 11.
- (64) Ibid. p. 13.
- (65) LAA 1981/3232, smed Aage Svendsen, båndinterview.
- (66) LAA 1981/3231, op. cit.
- (67) LAA 1981/3218, op. cit.
- (68) LAA 1981/3231, op. cit.
- (69) LAA 1981/3225, op. cit.
- (70) LAA 1981/3232, op. cit.
- (71) LAA 1981/3237, op. cit.
- (72) LAA 1981/3232, op. cit.
- (73) LAA 1981/3237, op. cit.
- (74) LAA 1981/3218, op. cit.
- (75) LAA 1981/3237, op. cit.
- (76) LAA 1981/3231, op. cit.
- (77) LAA 1981/3225, op. cit.

FRITIDSAKTIVITETER/KULTUR.

Det vigtigste element i smedenes liv, som det gjaldt - og gælder - for alle andre mennesker, var familielivet. Vi har dog i denne fremstilling udeladt en beskrivelse af dette område. Det er nemlig dels svært ud fra det foreliggende kildemateriale at sige noget generelt om den intime privatsfære, dels ligger området udenfor bogens øvrige sammenhæng. Vi har som følge heraf koncentreret os om smedenes øvrige ikke arbejdsmæssige aktiviteter. Man kan også sige, at vi vil forsøge at give et billede af "smedekulturen" dengang.

Sport.

Selv om smedene havde en lang arbejdsuge og meget hårdt arbejde, lagde de sig ikke bare på divanen, når de kom hjem. Næsten alle var som unge aktive i en eller anden form for sport.

Også dengang var fodbold meget udbredt. Fodboldklubberne var imidlertid ikke så etablerede, som de er i dag. "Jeg var i Kjellerups Fodsportsforening. De holdt selv banen i orden dernede. Vi kridtede selv banen af, før vi spillede fodbold. Vi tog trøjerne med hjem. Mor, hun vaskede dem. Træneren var en skolelærer. Det kostede et par kr. om måneden at være medlem af en sportsforening. Det eneste, der betog mig, var sport! Også løb og cykelsport. Vi havde sådan en klub. Vi var en halv snes unge mennesker der. Jeg har hentet mange præmier for cykelløb. Man passede sin træning." (1)

Også i byen Aalborg var smedene aktive i fodboldklubberne. "Som dreng spillede jeg fodbold i AaB, jeg kom der meget." (2) Man behøvede imidlertid ikke at være medlem af AaB for at spille fodbold. "Jeg har drevet noget sport og spillet fodbold på eksercerpladsen, der hvor Færøkvarteret er nu. Jeg var ikke medlem af en sportsforening, det havde jeg ikke råd til." (3)

Nogle smede var aktive i flere klubber. "Jeg har været i Vejgård

Boldklub i 50 år. Der var 3 foreninger i Vejgård. Vi havde sådan en tremandsforening, som vi arbejdede sammen i, og når de andre skulle lave noget, så hjalp vi dem. Sådan var det." (4)

Om vinteren var gymnastik en foretrukken sportsgren. "Jeg har lavet gymnastik i mine unge dage. Jeg var med til at starte gymnastikforeningen Vidar. Jeg var med indtil krigens begyndelse, så blev vi smidt ud af Kjellerupsgades Skole, fordi tyskerne skulle have gymnastiksalen." (5) "Om vinteren gik vi til gymnastik to gange ugentligt." (6)

I Aalborg var cricket populært. Aalborg Kricketklub var i mange år danmarksmester i cricket. "Jeg drev al den sport, der var mulig. Om sommeren var det særlig cricket, der havde min interesse. Vi havde mange fornøjelige kampe, både ude og på hjemmebane. For udenbys hold var der privat indkvartering, og jeg fik lov at tage en gæst med hjem til spisning." (7)

På grund af Aalborgs placering ved Limfjorden blev der også drevet en del sejlsport. "Til jeg blev svend, havde jeg motorbåd. Så havde jeg et par sejlbåde. Så havde jeg motorbåd igen. Så kom krigen, og vi måtte ikke sejle. Da blev det nemlig forbudt at sejle herop ad fjorden. Så gik jeg med og startede den nuværende Ægir, da hed den Arbejdernes Roklub. Vi kom først igang med at ro i 1945. Vi startede den i 1944. Så roede jeg i nogle år. Det var om aftenen og weekendture." (8)

For at skabe større interesse for idræt arrangerede idrætsklubberne hvert år en fest, og det var en begivenhed, man så frem til. "Hvert år omkring 1930 var der en begivenhed, der blev kaldt idrætsugen. Det var de forskellige idrætsklubber, der havde slået sig sammen om arrangementet. Det foregik på stadion med idrætskampe af alle slags. Mange af foreningerne havde gøglertelte med alt mulig gøgl. Det var jo alle amatører. Der var særlig en, som jeg husker særlig godt. Han hed Gustav Ekk. Han optrådte i A.I.K.'s telt, og optrådte som klovn. Han var faktisk bedre end mange professionelle. Idrætsugen udgav et lille program for hver enkelt dag i ugen. Det indeholdt foruden program også en mas-

se forskellige gættekonkurrencer og rabatkuponer, foruden at det gav adgang til stadion hver dag i ugen." (9)

Smedenes faglige aktivitet.

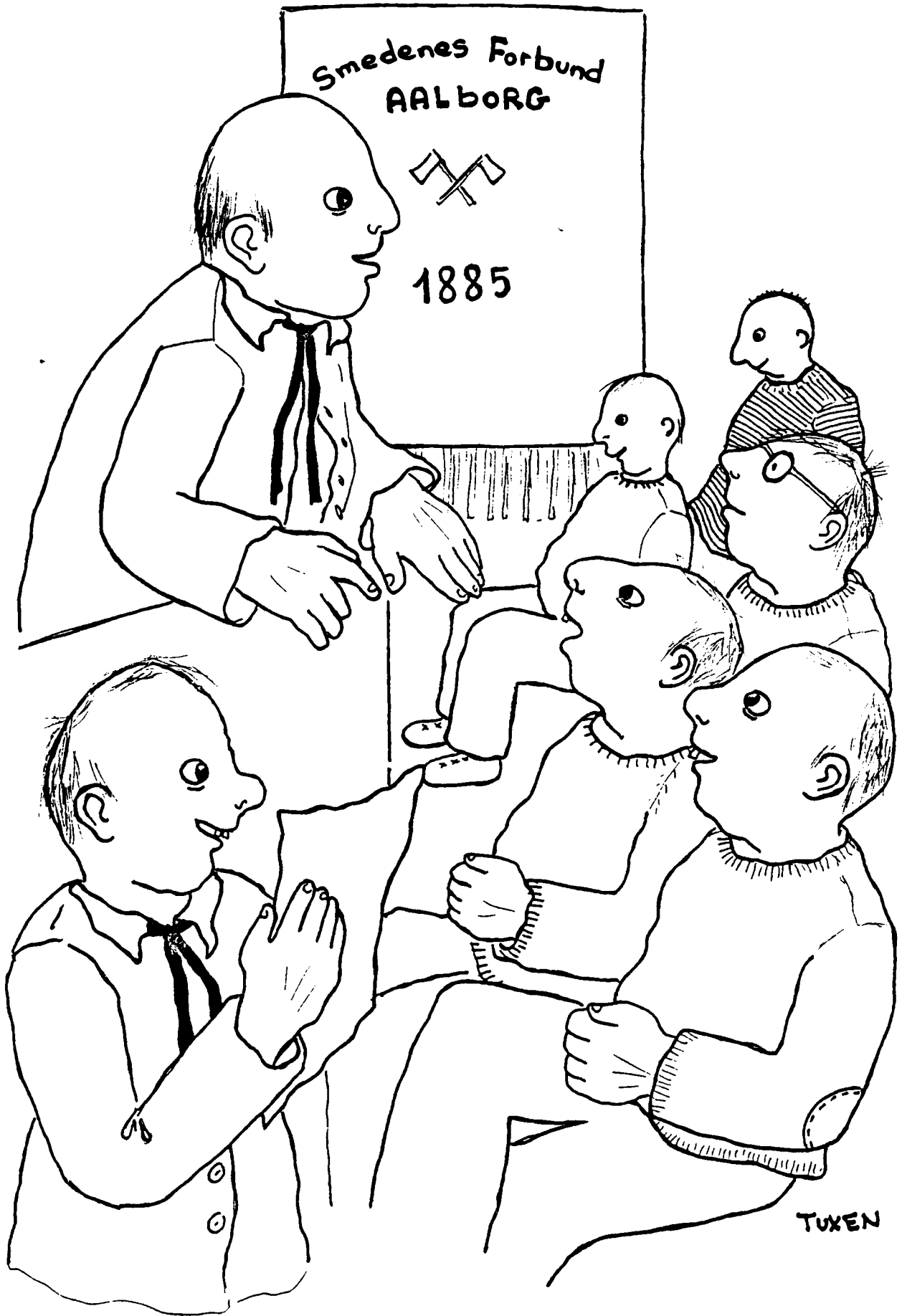
Fagforeningen var tidligt en vigtig del af det daglige liv for smedene. Dansk Smede- og Maskinarbejderfagforening i Aalborg blev startet d. 13.juni 1885. Den blev oprettet af nogle aktive maskinarbejdere. "Den 13.juni 1885 indbød maskinarbejder H. Pedersen og J. Hauerslev til et møde for smede og maskinarbejdere for at få oprettet en fagforening i de nævnte fag for Aalborg og Nørresundby. Hvor hr. maskinarbejder Mortensen (senere folketingsmand i Randers, forfatterens tilføjelse) udlagde for de mødte foreningens formål, og det blev da ved dette møde enstemmigt vedtaget at oprette foreningen." (10)

Fagforeningens aktiviteter udgik gennemgående fra underafdelingerne, klubberne, der havde tilknytning til de store fabrikker bl.a. Buaas, De Smithske, Rørdal. Der var i 1907 10 klubber. (11)

Aalborg afdelingen forsøgte også at organisere fagfæller på de mindre værksteder i byen og herudover også i de omliggende byer, såsom Nibe, Godthåb, Asaa, Brovst og Løgstør.

Smedene fortæller selv om aktiviteten: "I de 51 år af faglige generalforsamlinger har jeg kun måttet svigte 4 gange. Sommetider har bølgerne gået højt." (12) "Jeg har alle dage gået til generalforsamlinger og klubmøder. Værftet var inddelt i klubber. Jeg var i klub 2, det var skibsbyggerklubben. Der var klubmøde hvert halve år. Og så, når der var problemer på arbejdspladsen, så holdt vi jo møder efter fyraften." (13) Det var nu ikke altid, klubmøderne blev holdt efter fyraften. "Hvis en mester havde været lidt provokerende, gik vi over og holdt klubmøde." (14)

Fagforeningen var meget aktiv med mange møder. Der blev jævnligt (ca. en gang om måneden) indkaldt til medlemsmøder og ekstraordinære generalforsamlinger, hvor aktuelle arbejdskampe og eller -problemer blev diskuteret. Senere, da industrierne udviklede sig,

og der kom flere medlemmer, blev der færre medlemsmøder, og man mødtes samlet kun til generalforsamlingerne.

Smedene var altså fagligt aktive arbejdere, og det var selvfølgelig i høj grad de mange faglige kampe, som optog sindene og tiden på generalforsamlingerne, bestyrelsesmøderne og i klubberne. Men fagforeningen tog sig også af andet end arbejdsvilkårene. Det fortæller smedene selv, og det kan man læse ud fra de gamle protokoller, som det følgende afsnit hovedsagelig bygger på. Og det er en side af fagbevægelsens historie, som langt fra er tilstrækkeligt belyst.

Aalborg -smedenes holdninger til samfundsmæssige og kulturelle spørgsmål, som de kom til udtryk i den lokale fagforening.

I det følgende søges det som nævnt, bl.a. ved hjælp af forhandlingsprotokollerne fra smedenes Aalborg-fagforening i perioden, undersøgt, hvorledes jernets faglærte stillede sig til spørgsmål, der ikke direkte angik kampen for bedre løn- og arbejdsvilkår. Når vi på den måde tillader os at se bort fra fagforeningens holdning til dette væsentlige spørgsmål, skyldes det dels, at netop kampen for bedre løn- og arbejdsvilkår i perioden blev styret centralt fra D.S.M.F., dels at dette område allerede foreligger belyst i talrige bøger. I de foregående afsnit har vore meddelere jo iøvrigt også beskrevet dette område og den positive udvikling, det takket være den faglige aktivitet undergik.

1.maj, arbejderens internationale kampdag, var årets største offentlige politiske manifestation udad til. Og her var det en selvfølge, at alle arbejderne deltog. 1.maj var dog ikke kun politisk. En af smedene erindrer: "Så var der majdemonstrationer. Vi startede nede på Nytorv og gik ud i Kilden eller op til Bejsebakken eller ud i Karolinelund. Så sad vi og hørte på talerne, og så begyndte vi at drikke øl, så det gik jo sommetider lystigt til, men vi skulle jo også more os engang imellem." (15) Selv om det først ved overenskomsten i 1937 blev indført at "helligholde" 1.maj, havde man allerede meget tidligere markeret dagen. Og fagforeningen opfordrede aktivt i 1900. "Det vedtoges at helligholde 1.maj

fra kl. 12,00." (16)

Også andre mærkedage kunne få smedene mobiliseret. I 1902 f.eks.: "Der forelå en opfordring til medlemmerne om at møde talrigt i processionen til grundlovsfesten i Blegkilde d. 5.juni." (17) Dog var det ikke uden politisk diskussion, at man deltog i demonstrationer. Og så måtte man dengang som i dag igennem en afklaring af, hvilken holdning afdelingen stod for: "Aarøe foreslog, at smedene deltog i syndikalisternes majdemonstration i Enighedslund, der foretages skriftlig afstemning. Aarøe's forslag forkastedes med 17 stemmer mod 10." (18) Som vi senere skal se, var det en ikke uvæsentlig opposition, der rørte på sig her i 1916.

I en periode først i 20'erne forekommer diskussioner om deltagelse i 1.maj-demonstrationer dog ikke så ofte i referaterne fra bestyrelsesmøderne og generalforsamlingerne. "Berg Jensen opfordrede medlemmerne til at deltage i majdemonstration," (19) står der blot i 1923.

Men senere i 1930, da krisen slog igennem, gjorde man mere ud af 1.maj-demonstrationen. "Man enedes enstemmigt om at deltage i majdemonstrationen. Man tilsluttede sig bestyrelsens forslag om at benytte eget orkester til majdemonstrationen. Klubber, der ønsker banner til demonstrationen, afgiver besked senest lørdag d. 26.ds. på afdelingens kontor." (20)

Ikke kun 1.maj blev brugt til at samle arbejderne. Lige efter århundredskiftet blev der holdt en del arbejdermøder rundt omkring, som smedenes fagforening blev inviteret med til: "For Frederikshavns vedkommende toges ingen beslutning, idet formanden for klubben på Privatbanens værksted lovede at agitere for en samlet udflugt af den derværende klub, hvis medlemmer kører gratis med banen." (21)

Et sådant møde blev også holdt i Aalborg i 1907: "Formanden oplyste, at der ville komme ca. 50 fagfæller, og det vedtoges på Jeppesens forslag at beværte de fremmødte med formiddagskaffe og

middag, hvortil hvert medlem yder 75 øre." (22) En af årets samlingsdage var som allerede nævnt også grundlovsfesten. (23)

Fagforeningen tog sig også med sand ildhu af den årlige juletræsfest. Den første blev afholdt i 1902, (24) og det blev en årligt tilbagevendende begivenhed. I 1904: "Det vedtoges at søge afholdt juletræ for medlemmerne og dertil indbyde Nørresundby afdeling. Samtidig bevilgedes 50 kr. af kassen til samme, men hvis dette beløb ikke skulle kunne dække udgifterne, måtte afdelingens kasse og ikke udvalgets medlemmer udrede det overskredne." (25) I 1908: "Der forelå forslag fra bestyrelsen om at arrangere det hele gratis mod at stryge gaverne til børnene. Forslaget vedtoges." (26) Selv de mindste opgaver tog bestyrelsen sig af i forbindelse med julefesten. Således i 1924: "Der vedtoges at afholde juletræ lørdagen den 3. januar 1925 klokken 19 til 22,30 for børn - voksne til klokken 1. Man vedtog at anskaffe poser i lighed med prøven, 85 øre minus rabat på 15 %." (27)

Fagforeningen tog sig også i høj grad af medlemmernes fritid, herunder fester og udflugter. Her iblandt var stiftelsesfesten en tilbagevendende begivenhed, som der blev gjort ekstra meget ud af. De første årtier i fagforeningens virke blev stiftelsesdagen festligholdt hvert år med en udflugt eller lignende. "Det vedtoges at afholde en udflugt og nedsætte et udvalg, som skulle bestemme, hvor udflugten skulle afholdes. Der nedsattes et udvalg på 5 medlemmer. Det besluttedes, at udflugten skulle afholdes lørdag den 15. juni 1902. Der stilledes forslag, som blev vedtaget med 22 stemmer, og som går ud på, at kassen skal betale vognlejen og musik, dog må udgiften ikke overstige 75 kr." (28)

Senere gik man over til kun at festligholde de "runde" årstal. Det skete i 1909. "Der vedtoges ikke at afholde nogen fest i år, men vente til næste år, hvor vi har 25 års jubilæum." (29) Der blev således holdt 25 års jubilæum i 1910. "Jubilæumsfesten. Formanden gav en grundig oversigt over udgifterne til festen, som vil beløbe sig til ca. 1000 kr., samt fremlagde oversigten over de forskellige udgifter som forslag fra bestyrelsen. Et forslag

stillet af Hauerslev om at indbyde redaktør Mortensen, det vedtoges. Et forslag af Christiansen om at indbyde en mand fra Socialdemokraten, det vedtoges. Et forslag stillet af C. H. B. Christiansen om at stryge emblemerne, det forkastedes. Et forslag af Frellsen, at medlemmerne skulle betale emblemet, forkastedes ligeledes. Det bemærkes, at emblemerne kun gælder herrerne. Generalforsamlingen vedtog at standse arbejdet kl. 4 om eftermiddagen. Det vedtoges ligeledes, at spisningen skulle foregå kl. 18. Det vedtoges at benytte en fiskeret samt lammesteg, som dessert is. Formanden oplyste, at bestyrelsen havde tænkt at indbyde Sundby afdeling mod at betale 3,50 kr. pr. kuvert." (30)

I 1925 og i 1935 blev der holdt hhv. 40 og 50'års jubilæum, hvor man bl.a. benyttede det i 1924 stiftede sangkor til underholdning af medlemmerne. Sangkoret var nemlig blevet dannet på fagforeningens initiativ: "Formanden omtalte næste punkt angående at stifte en sangforening, hørende ind under afdelingen, under forslaget fremførte formanden, at foreningen skulle støttes af afdelingen med en øre for solgt mærke af afdelingens medlemmer. Et medlem anbefalede forslaget og ønskede at sætte et 5-mands udvalg til at tage sig af den nødvendige ordning af "Sangkoret Vølund". (31)

Af andre selskabelige arrangementer kan nævnes, at der også jævnligt blev afholdt bal og varietéforestillinger i fagforeningens regi. Således allerede i 1899: "Det vedtoges, at afholde bal for foreningens medlemmer lørdag den 28.oktober. Sundbyafdelingens medlemmer kan deltage mod at erlægge 75 øre pr. par. Medlemsbog skal forevises ved indgangen." (32) I 1915 havde foreningen råd til at "gå i byen": "Formanden meddelte, at have været hos værten for Varietéen på Skovbakken og truffet aftale om en selskabelig sammenkomst, og som blev fastsat til en lørdag i august." (33)

En tilbagevendende begivenhed var også den årlige udflugt ud af byen. Lundby Krat kom på mode i 1905: "Herunder vedtoges det, at afholde en udflugt, og der nedsattes et udvalg til at ordne det nødvendige. Det vedtoges, at tage til Lundby Krat." (34)

Andre mere specielle arrangementer afholdtes også nu og da, f. eks. i 1905: "Formanden fremsatte forslag om afholdelse af et præmiebillardspil i lighed med foregående år, for at ophjælpe foreningens status. Det vedtoges at afholde et sådant eller ski-veskydning, og overlades til bestyrelsen i forening med L. Knudsen og Hauerslev at foretage det fornødne i den retning samt bestemme tiden derfor." (35)

Heraf kan udledes, at det ikke kun var for medlemmernes fornøjelse, at disse aktiviteter blev afholdt i fagforeningens regi. Også den svage økonomi i fagforeningens opbygningsår kunne begrunde de festlige aktiviteter, der i overvejende grad gav overskud. Disse aktiviteter ebbede dog efterhånden ud efter de første årtier af 1900 tallet, hvor fagforeningen blev større, og afstanden til medlemmerne derfor også øgedes. I stedet videreførtes sådanne arrangementer af klubberne.

Også medlemmernes daglige ve og vel tog fagforeningen sig af. I tilfælde af arbejdsløshed havde man kun fagforeningen at holde sig til. (36) Under de mange faglige kampe blev medlemmerne også støttet, dog ikke uden betingelser: "Alle udelukkede og arbejdsløse medlemmer skulle komme tilstede på de af foreningen berammede kontrolmøder. I modsat tilfælde fortabes understøttelsen for den dag, de ikke mødte. Bortrejse i besøg i en eller flere dage kan tillades, når det anmeldes for bestyrelsen. Understøttelsen fortabes ligeledes for en dag, hvis nogen viser sig kendetligt berusede." (37)

At smedene var håndværkere og kunne slå en proper næve kunne give vanskeligheder, men den slags episoder tog fagforeningen sig også af. I 1902 f.eks.: "Til forhandling forelå en sag fra sygehuset angående en maskinarbejder Jeppesen, der er indlagt på grund af mishandling af en kollega, der blev oplæst 2 breve, han havde skrevet til kasserer Christensen, hvor gjordes rede for hans stilling ved udskrivningen. Kassereren fik bemyndigelse til i nødstilfælde ved udskrivningen at låne ham 10 kr., hvis han ingen erstatning får eller arbejde." (38) "Formanden oplæste breve fra Jeppesen fra sygehuset. Christensen protesterede mod oplæs-

ningen. Forsamlingen forlangte dem opløst. Der fulgte en lille diskussion, der ikke resulterede i noget." (39) Disse citater er taget med, ikke blot som en morsom historie, men også for at vise, hvor nært smedene var tilknyttet deres fagforening, og at den derfor naturligt blev draget ind i at løse også såkaldte private problemer. Også døden var en del af dagligdagen, og her var fagforeningen også med. I 1905 havde smedene dog problemer med at få deres fagfæller til begravelser, men man fandt på råd: "Et forslag stilledes af Jepsen og omhandlede tvungen mødepligt med bøde for udeblivelse til begravelse. Dette forkastes. Jepsen stillede derpå forslag sålydende, at kassereren udstedte 50 kort, som tilstilles de forskellige klubber, og af tillidsmanden fordeles blandt medlemmerne efter tur. Forslaget vedtoges." (40)

Smedene var også aktive indenfor oplysning og kultur. Både for at udfylde fritiden og for at uddanne medlemmerne såvel fagligt som politisk. "Der forelå en skrivelse fra udvalget for afholdelse af arbejderkoncerter, hvori foreningen anmodes om at fortsætte som garant for 25 kr. for vinteren 1903." (41) "Formanden anbefalede arbejderkoncerterne og anmodede tillidsmændene for de forskellige klubber om at agitere for tilslutning i lighed med sidste vinter, man enedes om at udsende lister til påtegning." (42) Disse arbejderkoncerter fandt sted i årene umiddelbart efter århundredskiftet.

Senere tog man mere oplysende emner op, og de kom f.eks. fra medlemmerne selv. "Der var indkommet tilbud fra kollega Thorlund om at afholde foredrag med lysbillede angående en Tysklandsrejse med mere. Blandt andet skulle der afholdes foredrag af flere kendte mænd og lignende, hvis der kunne findes tilstrækkelig tilslutning. Forslaget vedtoges." (43) I 30'erne blev oplysningsarbejdet organiseret, og man havde en egentlig politisk skoling. "Forslag fra bestyrelsen angående afholdelse af studiecirkel i lighed med forrige år, med Momme som leder." (44) En smed fortæller her om disse studiekredse: "Man gik ikke bare på arbejde, man gik også til politiske møder og fagforeningsmøder og studiekredse i fagforening for at komme ind i overenskomster og for at opbygge nogle nye overenskomster, bedre fagforeninger, bedre parti

og få nogle socialdemokrater ind i byrådet og folketinget. Til studiekredsene mødtes vi en kreds af smede hver mandag, og så diskuterede vi jo samfundet og skulle lave et nyt samfund og alt det der. Vi snakkede om de dårlige forhold m.h.t. sygekasse. Hvis man blev syg, fik man kun 2 kr. om dagen, så man gik sommetider på arbejde, selv om man var halvdød. Vi studerede først og fremmest smedenes overenskomster. Så havde vi en halv time i partiets historie, det var Borgbjerg og Winblad, den første redaktør af "Socialdemokraten", vi læste. Winblad måtte ofte i fængsel for det, han skrev. Vi havde en studiekredsleder, der hed Momme. Så havde vi vores afslutningsfester. Så havde vi samlet penge sammen gennem et halvt år, og så fik vi tilskud fra fagforeningen. Så havde vi spisning med damer." (45)

Også i arbejdet for de arbejdsløse var fagforeningen meget aktiv. "Momme oplyste, at oplysningsudvalget har besluttet at oprette en dagskole for de arbejdsløse, hvor de, der ingen understøttelse har, kan oppebære 2/3 af den ordinære understøttelse." (46) Dette initiativ var bemærkelsesværdigt fremsynet, f.eks. er det først noget, man i 80'ernes arbejdsløshedstid er begyndt at snakke om igen.

Fagforeningen tog sig også af den faglige efteruddannelse, der var nødvendig p.gr.a. den teknologiske udvikling. Her tog man også hensyn til de arbejdsløse kammerater. "Skibsbyggerne på værftet havde oprettet et kursus i teknisk skibsbygning, der blev ydet et tilskud på 100 kr. til dækning af udgifterne i den arbejdsløse tid." (47) Det skete i 1928. Og samme år: "Formanden oplyste, at kursus i autogensvejsning ville begynde mandag den 22/10 til tirsdag den 30/10. Endvidere bemærkede formanden, at man ville arrangere et gratis kursus for de arbejdsløse, hvis det kunne lade sig gøre." (48)

En væsentlig opgave for fagforeningen var også at støtte og bakke op om aktiviteter i samfundet, som foreningen kunne støtte politisk og fagligt. Her var det i første række arbejdskampe o. lign. i ind- og udland, men også andre opgaver tog fagforeningen sig af. Børnenes Kontor og Teknisk Skole ydede man således til

stadighed støtte til. "Det vedtoges at yde bidrag til Teknisk Skole på 25 kr." (49) "Fra Børnenes Kontor er modtaget en skrivelse med anmodning om bidrag, som formanden oplæste. Efter en livlig diskussion blev det, efter at bestyrelsen havde foreslået 40 kr. og Jørgensen 15 kr., vedtaget at yde det sidste beløb." (50) Børnenes forhold lå i det hele taget smedene meget på sinde, men dette emne var også politisk præget, det kom den på den tid kendte socialdemokratiske politiker Peter Sabroe til at mærke. "Han havde hele sit liv arbejdet for de undertrykte og børnenes sag. Han var begyndt som landsagitator for Socialdemokratiet og Arbejderpressen og blev i kraft af særlige anlæg sin tids største folketaler, en social institution i sig selv. Inden for Socialdemokratiet herskede der delte meninger om Sabroe og hans virksomhed. Dels måtte hans jævnligt overilede angreb på personer og institutioner med påfølgende retssager vække betænkeligheder hos den - medansvarlige - presse, han var ansat ved. De mange skærmydsler førte til slut til et brud med "Socialdemokraten". Dels var der dem, som fandt, at Sabroe i sin kamp for humanitet gennem "de ørkesløse moralfejder" bragte det egentlige, kampen for økonomisk frigørelse, i baggrunden, og at han for egenrådigt skaltede og valtede med partiets offentlige indflydelse eller lod sig bruge af dets politiske modstandere. I vinteren 1912-13 var dette forhold blevet så spændt, at såvel rigsdagsgruppe som hovedbestyrelse og kongres i en beslutning indskærpede Sabroe, at han enten måtte bøje sig for gruppens vedtægter og partiets program eller betragte sig som udtrådt. Trods sin store mødepopularitet og folkeyndest var Sabroe en enspænder. Hans kritiske personlige økonomiske forhold kan også have bidraget til, at han de senere år ofte var træt og oprevet. I 1911 iværksatte venner og partifæller imidlertid en landsindsamling til fordel for Sabroe, der dengang stod på fallittens rand." (51) Denne indsamling var også oppe på smedenes generalforsamling i Aalborg. "Det vedtoges at yde 15 kr. til Børnenes Kontor. Formanden oplyste, at han havde tilskrevet hovedbestyrelsen angående Sabroe indsamlingen og fået besked, at det ikke var noget, de havde noget med at gøre. Det vedtoges på forslag af Mikkelsen, at vi ikke skulle give noget til Sabroe." (52) Man kunne få fornemmelsen af, at afdelingen ikke var helt politisk enig med P. Sabroe. Dog,

da han kort efter døde ved en jernbaneulykke, sluttede man op. "Det vedtoges at sende fanen til Sabroe's begravelse samt sende 3 mand sammen med fanebæreren. Turen bevilgedes 35 kr." (53) Og senere: "Det vedtoges at yde til monument for Sabroe 10 kr. samt til landsindsamlingen for "Sabroe's Mindefond" 15 kr." (54)

Bidragene til de forskellige foreninger havde imidlertid ikke generelt baggrund i nogen dybere politisk diskussion, men det samlede billede gav fagforeningen en human og kulturel profil. "Det vedtoges at yde 25 kr. til Arbejdernes Aftenskole, ligeledes vedtoges at yde 25 kr. til Børnenes Beklædningshjælp, samt til "Teknisk Skole bevilgedes 10 kr." (55) Disse bevillinger fandt eksempelvis sted i 1913.

Et vigtigt mål for den samlede arbejderbevægelse i byen var fra starten at kunne samles et fælles sted, og derfor var en forsamlingsbygning længe et ønske. I 1899: "Aktietegning til den ny forsamlingsbygning. Det vedtoges at tegne 10 aktier á 10 kr. pr. stk." (56) Det tog dog lang tid at samle midlerne til et sådant projekt. I 1914: "Formanden oplæste et forslag fra fællesbestyrelsen til medlemmerne om at vedtage et årligt kontingent til fordel for en forsamlingsbygning. Forslaget vedtoges med 100 stemmer, og således at medlemmerne betaler 1 kr. årligt med 25 øre kvartalet." (57) Dog blev man efterhånden utålmodige og stillede betingelser. Et forslag, der var stillet af bestyrelsen, gik ud på, at man af afdelingens midler stillede 500 kr. til rådighed for en forsamlingsbygning i Aalborg som gave fra Smedenes Fagforening og tillige virkede for, at så mange som muligt af afdelingens medlemmer tegnede sig for et bidrag på de tilstillede lister. Forslaget blev vedtaget med en klausul om, at midlerne til grundkøbet skulle være samlet inden 17.april 1916. (58) Bygningen blev snart efter realiseret.

Et af de mere specielle emner, som man overvejede at støtte, var militærnægtelse. "Kalstrup anbefalede at give et tilskud til de Konsekvente Antimilitarister. Det vedtoges, at bestyrelsen udsender lister til frivillige bidrag blandt medlemmerne." (59) At man kunne tage et sådant emne op var præget, dels af verdenskri-

gens afslutning 1918 og dels af hensyntagen til den syndikalistiske holdning blandt nogle af medlemmerne. Disse var nemlig stærkt antimilitaristiske. (60)

Politik var ikke blot noget, man snakkede om i studiekredsene i fagforeningen. Hele fagforeningens virke var gennemsyret af praktisk politik og de problemer, den gav. Arbejderbevægelsen har altid været socialdemokratisk ledet, men der har også været opposition mod denne ledelse. I 1911 opstod Fagoppositionens Sammenlutning (F.S.) (61), som gik ind for en mere direkte aktion imod kapitalejerne, end de ledende i arbejderbevægelsen havde ført siden "September-forliget" i 1899. De arbejdede for at aktivere medlemmerne mere direkte og vandt indenfor smedene flertal i København afd. 1 i 1919. Disse landspolitiske begivenheder mærkedes allerede i Aalborg i 1913. Her blev den syndikalistiske kritik meget personrettet mod landsformanden I. A. Hansen. "En skrivelse fra I. A. Hansen angående meddelelsen, som formanden M. Andersen har fremsendt angående et afholdt syndikalistmøde lørdag d. 15. februar. Sagen gik ud på, at Hans Nielsen fra Arbejdsmændenes Fagforening havde udtalt, at den faste voldgiftsret bestod af smedeskidt og kaldt I. A. Hansen fader til de 5 årige overenskomster." (62) Kritikken fra F.S.'s side blev dog hurtigt mere politisk og samlede sig bl.a. om kravet om, at indgåelse af overenskomster skulle ud til urafstemning. Spørgsmålet kom blandt andet op på smedenes landskongres i 1914, men her vandt det ikke gehør, og kongressen vedtog en misbilligelse af F.S.'s arbejde og opfordrede til eksklusion af syndikalisterne. Dette gav genlyd i Aalborg. (63) "Fra Marius Andersen forelå en resolution: Medlemmerne på generalforsamlingen i Aalborg d. 27/10 1914 udtaler sin misbilligelse af den af "Fagoppositionen" førte taktik og anmoder hovedbestyrelsen, hvor de skønner, at det støder imod vor organisation, at man udelukker vedkommende ledere af vort forbund. Ved afstemningen fik Aaröe's resolution, der støttede fagoppositionen, 13 stemmer, M. Andersen fik 15 stemmer." (64) Som det ses, var der i Aalborg en ikke ubetydelig sympati for F.S.'s arbejde, og den omtalte Aaröe sad i denne periode i bestyrelsen i Aalborg. Senere svingede stemningen i Aalborg helt til fordel for fagoppositionen, og blot 2 år efter kunne man ved-

tage følgende: "Maskinarbejder Aaröe stillede forslag sålydende: at hovedbestyrelsen drager omsorg for, at der fra ca. 1200 medlemmer indsendes forslag om urafstemning angående afholdelse af ekstraordinær kongres. Dette forslag vedtoges med 19 mod 11." (65) Der blev dog først indkaldt til denne kongres i 1917, og her fik Aaröe flest stemmer ved valg af kongresdelegerede (66), og da man skulle behandle vedtægtsændringerne, gik det således: "§ 4. Aaröe kritiserede, at hovedbestyrelsen havde stemmeret på kongressen. Christensen og Andersen imødegik ham, flere talere havde ordet, og Aaröe's forslag om at nægte hovedbestyrelsen stemmeret på kongressen vedtoges. § 5. Herunder krævede Aaröe, at der om en ny landsoverenskomst foretages urafstemning. Aaröe og Andersen brød en lanse om denne sag. Aaröe stillede forslag, ingen landsoverenskomst uden urafstemning, kunne vedtages." (67) På landskongressen blev urafstemningsprincippet vedtaget, på trods af formanden I. A. Hansens bitre modstand. Han tog det som et mistillidsvotum, men det benægtede kongressen dog ved afstemning. (68) Efter kongressen forsøgte syndikalisterne fra Aalborg at bruge afstemningen under kongressen mod lokalformanden M. Andersen. Fra en generalforsamling, hvor man diskuterede de delegeredes stemmeafgivning, står følgende i forhandlingsprotokollerne: "Hjort foreslog at give formanden og kassereren mistillidsvotum for deres afstemninger på kongressen, toges tilbage." (69) Dette var et klart forsøg på at bruge en demokratisk afstemning i forbundet som påskud til at vælte bestyrelsen og overtage afdelingen. At det lykkedes for F.S. i Københavns afd. 1 havde baggrund i en strejke på København flydedok, hvilket gav en bedre basis. (70) Senere faldt syndikalisternes indflydelse i Aalborg, allerede samme år faldt nemlig et forslag fra Aaröe om at gå imod en forlængelse af overenskomsterne med 54 for og 56 imod. (71) F.S. fik altså ikke blivende tag i medlemmerne i Aalborg. På det lokale politiske plan var man mere loyale overfor Socialdemokratiet og her især overfor byrådsgruppen. Det havde man været længe. I 1899: "Punkt 2. Skrivelse fra Socialdemokratiets Vælgerforening. Der uddeles skemaer til udfyldning i anledning af det forestående byrådsvalg." (72)

Også den socialdemokratiske presse støttede man ivrigt. I 1905:

"Som repræsentanter i arbejderbladet genvalgte Hjort og Lynnerup Nielsen. Disse med flere medlemmer opfordrede til at støtte bladet ved at gøre deres indkøb hos de handlende, som averterer i samme" (73) og i 1913: "Formanden omtalte den iværksatte agitation for Socialdemokraten og omtalte, at der endnu var ca. 30 medlemmer, som ikke var abonnenter. Det vedtoges at lade klubberne foretage den fornødne agitation." (74) Det vigtigste var nok støtten til de lokale politikere, og her blev smedenes lokale stærke mand, formanden Marius Andersen, en forgrundsfigur. Det var normalt, at fagforeningerne stillede med kandidater til de lokale valg. "Skrivelse fra Arbejderpartiets Valgudvalg, om foreningen ønsker at stille nogen af sine medlemmer i forslag til det forestående byrådsvalg (flere foresloges, men frabad sig). M. Andersen lovede at modtage kandidatur. M. Andersen valgtes enstemmigt." (75) M. Andersen blev første gang opstillet og valgt til byrådet i 1919, og han blev senere borgmester i 1945. Parti og fagbevægelse var dog ikke eet, hvilket blev præciseret i 1928. "Fra Arbejderpartiet forelå en skrivelse, hvori meddeles, at der ved fremtidig opstilling af kandidater til kommunale tillidshverv kun kan deltage dem, der er medlem af en socialdemokratisk partiorganisation." (76)

Politiske organisationer.

D.S.U., Dansk Socialdemokratisk Ungdom, var et godt tilbud til datidens arbejderungdom og tiltrak mange. Hovedparten af de interviewede smede var således medlemmer her. "Det meste af min fritid tilbragte jeg indenfor "Socialdemokratisk Ungdom"s arbejde. Jeg var formand for D.S.U.'s afdeling i Hasseris i 3 år, og så blev jeg gift." (77) "Da jeg var godt 14 år, meldte jeg mig ind i D.S.U. Vi havde vores politiske møder. Så havde vi vores lejrture. Vi lå i telt og kom til partifæller her og der og lå i laden i hø eller halm. Vi kom meget til Sulsted og Sejlflod og Arden. Der var vi altid velkomne hos nogle landmænd, vi kendte. Enten gik vi, eller også kørte vi med tog. I mange år gik vores ferieture til Århus til D.S.U.'s lejr ved stranden. Der cyklede vi ned. Vi kunne godt risikere 12-13 punkteringer på den tur, som de forskellige så måtte lappe. I 1946-47 lavede vi D.S.U.'s

hytte i Nørholm. Det blev snart hver eneste weekend, vi tog derud. Kontingentet var 1,50 - 1,75 kr. om måneden i 30'erne. Der var fast mødeaften tirsdag aften." (78) En anden gren af det socialdemokratiske arbejde var vælgerforeningerne, og her tog smedene også fat. "Hver 14.dag eller hver tredje uge var der møde i vælgerforeningen. Der var også studiekredse sådanne steder. Man kom ind i problemerne. Der var jo meget at tage fat på. Der var megen fattigdom, dårlige boligforhold og sygekasseforhold. Foreningen hed "Centrum". Den står jeg også i i dag. De fleste af mine arbejdskammerater var med, over halvdelen. Det var nu ikke altid, de mødte op, det var kropsarbejde dengang. Hvis folk havde siddet med en mukkert hele dagen og var kommet til at ligge ned, når de så havde fået noget at spise, så var det ikke sådan at rejse sig igen og komme til møde." (79)

Anden politisk aktivitet.

De arbejdsløse sluttede sig først i 30'erne sammen i Arbejdsløshedsbevægelsen. "Det var først i 30'erne, vi holdt møder og gik i demonstrationer op til borgmesteren og forlangte brændselshjælp. Det var det gamle rådhus på Boulevarden, den nuværende administrationsbygning. Vi forlangte, at borgmesteren skulle komme frem, men han kom ikke. Vi gik også i demonstrationer ud i omegnskommunerne og forlangte brændselshjælp. Der var mange andre end smede, som var med i Arbejdsløshedsbevægelsen." (80)

Efterhånden dukkede nazisterne også op i Aalborg. Smedene tog generelt fra starten afstand fra denne asociale bevægelse. "I E-nighedslund var der en ritmester, der holdt nazimøder. Da mødtes vi en 500-600 arbejdsløse nede ved kreaturstaldene og gik i procession derud. Ritmesterens folk stod jo med skrårem og spidsbukser og langskaftede støvler. Det kostede en daler at komme ind. De blev derfor lige "flyttet" til side. Så gik vi ind og besatte pladserne. Ritmesteren talte længe om nazismens herligheder og velsignelser. Så var der en, der rejste sig og sagde: "Nu har ritmesteren talt om smørtold og kaffetold, men han har glemt sig selv, og han er en rigtig stor røvtold!" Så var der ellers ballade. Ritmesteren tog monoklen på og sagde, at vi skulle synge

"I alle de riger og lande". Så sang vi i stedet: "Brødre lad våbnene lyne", og så var der ellers slagsmål." (81) Smedene blev i det hele taget en gruppe, der aktivt søgte at bekæmpe nazismen. Specielt på Aalborg Værft blev modstanden kraftig og effektiv. "Efter den første forskrækkelse havde lagt sig, vidste vi ikke rigtig, hvordan vi skulle stille os. Vi skulle jo lave "Hansabåde". Det eneste, vi skulle sørge for, var, at bådene aldrig kom ud at sejle. Vores princip var: Arbejd langsomt! Når en båd lå ved kajen til udrustning, så sprang der en bombe i tunnelen eller et stævnerør i maskinværkstedet. Tyskerne visiterede os derfor, når vi gik om bord. Vores værktøjskasser skulle lukkes op. Alligevel fandt de aldrig nogle bomber. Det hændte jo nok, at portneren ringede til en mester, at Gestapo var kommet og gerne ville tale med en mand. Så måtte mester jo hurtigt om bord for at advare ham. Tyskerne blev mere og mere nærgående, særlig efter august 1943. Da var der jo tysk politivagt ude i porten, og gestapofolk var fast stationeret på værftet. Efteråret 1943 gik det helt amok. De omringede alle værkstedsbygningerne, samlede alle dem, der gik ude på pladsen, kørte dem ned i Kong Hansgade. Her stod de til kl. 11 om aftenen stuvet sammen uden at få hverken vådt eller tørt. Alle kom i forhør, men jeg tror ikke, de beholdt nogle den dag. Mange af vore gode kolleger blev jo i tidens løb taget, nogle kom aldrig hjem igen. En af de flittigste sabotører, Robert Jensen, der var svejser, måtte gå under jorden og blev skudt 4.maj 1945. Den 5.maj glemmer jeg aldrig. Der var jo en stemning uden lige. Vi samledes alle i løbet af formiddagen foran hovedbygningen, hvor direktør Poul Hansen talte til os. Så gik vi i procession med værftsorkestret gennem byen op til Gåsepigen, hvor der igen blev talt. Så fik vi fri resten af dagen. Dagen efter var ikke så morsom. Der var jo tre af mestrene, der efter vores mening havde fraterniseret livligt med tyskerne. De blev hentet og kørt på en fladvogn ud af porten." (82)

Højskoler.

I 30'erne var der meget stor arbejdsløshed. Nogle af de arbejdsløse smede og andre arbejdsløse arbejdere fik derfor lov at komme gratis på højskole. Det var nødvendigt, at samfundet betalte

opholdet, da de arbejdsløse naturligvis ikke kunne skrabe penge sammen til det med den ringe understøttelse, de fik. Opholdet kom til at betyde meget for dem, og de nød det måske ekstra meget, fordi den uddannelse og det arbejde, de indtil da havde fået, mest bestod af surt slid og indordning under autoritære mestre. "Mens jeg var arbejdsløs, kom jeg på Roskilde Højskole. Vi var en 7-8 unge smede, der kom afsted fra Aalborg. Vi kunne få hjælp fra amt og kommune. Sociallovene var kommet. (83) 6 måneder varede det, og det er næsten den bedste tid, jeg har haft. Det var Hjalmar Gammelgård, der var forstander på Roskilde Højskole. Det var en arbejderhøjskole. AOF havde købt den i 1930. Jeg var der i 1934. Jeg var sammen med mange, der senere blev store indenfor arbejderbevægelsen. Vi lærte fagforeningskundskab og dansk, regning og psykologi. Det anede jeg ikke, hvad var. Vi havde et sangkor. Vi lærte at synge de gode, gamle arbejdersange. Hver eneste lørdag havde vi underholdning. Så kom der kunstnere fra København. Der var mange "store kanoner" ovre hos os, for Gammelgård var en personlighed. Vi lavede også selv underholdning. Det var der, jeg lærte at synge og optræde i det hele taget." (84) "I vinteren 32-33 søgte jeg ind på håndværkerhøjskolen ovre i Haslev ved Køge. Det søgte jeg gennem forbundet, og jeg fik opholdet gratis. Vi havde tegning og bogføring og almindelige skolefag. Det var mest indenfor faget. Foruden smede var der også snedkere og tømrere, ja der var alle mulige håndværkere. Vi var 27 smede. Vores lærer var en ingeniør Quist Hansen. Vi tegnede figurer og gik ud og målte op. Hvis vi så et gelænder, tegnede vi det og gik så hjem og regnede ud, hvilke materialer der skulle bruges til det, og hvor lang arbejdstid, der gik til at lave det. Den tid, jeg var der, er næsten den bedste tid, jeg har haft. Jeg fik meget ud af det." (85)

Litteratur.

I mange ældre smedes reoler står bøger om Stauning, Borgbjerg, K. K. Steincke og andre fremstående socialdemokratiske politikere. Mange har også læst Morten Korch, Martin Andersen Nexø og Johannes Skjoldborg. Nu, hvor de er pensionister, er de næsten udelukkende interesseret i biografier og historiske værker. "Vi

havde ikke radio i min barndom. Da læste vi bøger. Min mor havde lånerkort til biblioteket i Niels Ebbesensgade. Jeg hentede mange bøger og læste dem. Bibliotekarerne kaldte mig ind og spurgte mig ud. De troede ikke på, at sådan en borte dreng havde læst så mange bøger, så jeg skulle fortælle. Jeg læste Jeppe Aakjær og Johannes Skjoldborg og Martin Andersen Nexø. "Berlin Alexanderplatz" har jeg også læst mange gange. Jo, jeg var en læsehest, og det er jeg for den sags skyld endnu. Dengang var det mest romaner, hjemstavnsromaner. I dag elsker jeg biografier og teaterhistorie." (86) "Jeg har mest læst romaner, gamle romaner. Morten Korchs bøger har jeg læst mange af. Det var sådan noget, der fangede mig på den tid. Så kunne jeg sammenligne, hvad vi har nu og dengang. Ellers var det mest knaldromaner, vi havde fat i dengang." (87) "Det var mest historiske bøger, jeg var interesseret i. De fleste er politiske bøger. Jeg har en del bøger inde i reolen. Det er bøger om Stauning og om Borgbjerg, om Peter Sabroe, og om en radikal mand, Bertel Dalgaard og om K. K. Steincke." (88) "Jeg har læst lidt. Siden jeg blev pensioneret, har jeg læst meget. Den tid jeg arbejdede, døjede jeg med øjnene. Da kunne jeg ikke læse, fordi jeg var svejser. Øjnene løb i vand, bare jeg læste i 10 minutter." (89)

Optræden.

Opmuntret af højskolerne fortsatte smedenes kreativitet i smedesangkor, smederevyer og andre aktiviteter. Som en smed sagde: "Stemme har jeg altid haft, men jeg har misbrugt den rundt omkring på byens værtshuse." (90) Sangkoret og revyen var der ganske vist i forvejen, men de blomstrede op i 30'erne. "Da vi kom hjem fra Roskilde Højskole, var vi 5-6 smedesvende, der meldte os til smedesangkoret "Vølund" (91) Så har jeg stået der siden. Vi spillede også smederevyer. I 1935 spurgte de, om jeg kunne tænke mig at være med. Det ville jeg godt, men jeg ville bare ikke alene ind på scenen. Så var jeg med en pige inde og sang. Og så har jeg spillet smederevyer fra 1935-1961 hvert år i påsken. Min makker og jeg var i sin tid med i kommunens parkunderholdning. Vi kom med, fordi der ikke rigtig var noget at lave om sommeren. Så kom klubberne nede på værftet og spurgte, om jeg kunne

komme ned til klubfest om lørdagen og synge en sang. Jeg fik en bid brød og en øl og dram for det. Så hittede jeg en skønne dag på, at øl og dram kunne jeg ikke leve af. Så kom jeg i tanke om, at jeg lige så godt kunne få lidt for det. Så fik vi jo 15 kr. eller 25 kr. Jeg optrådte sammen med en, der hed Ewald, han var maler og kvindeparodist. Han var fantastisk til at parodiere kvinder, han sang falset og klædte sig ud. Der var væddemål, om det var en dreng eller pige. Vi rejste jo konstant. Det værste var lørdag aften, da var vi sommetider otte steder. Vi kunne starte i Vejgård og ende i Hjørring til midnatsforestilling."

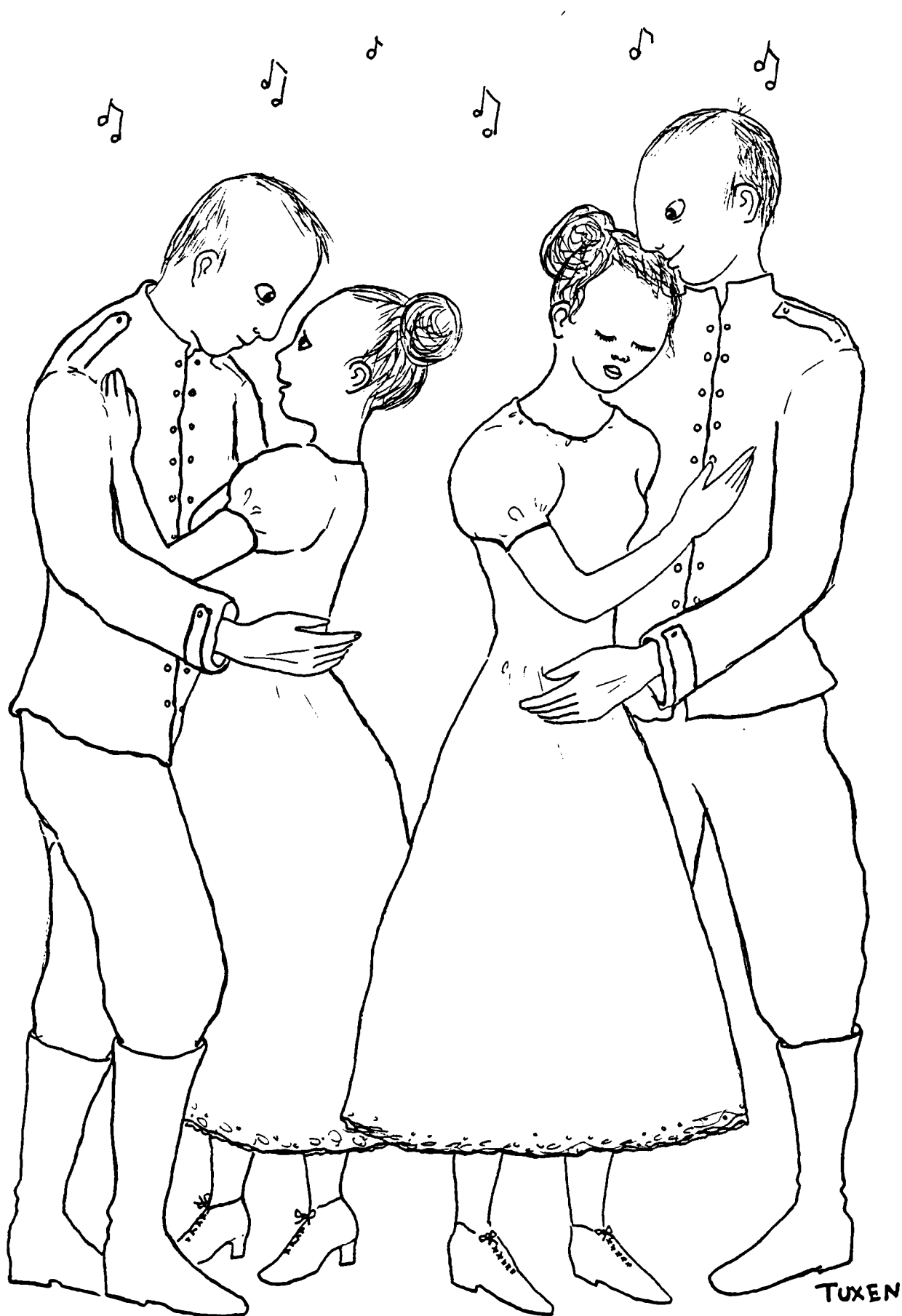
(92) Omkring århundredskiftet var der en del mindre teaterselskaber, der rejste rundt til både store og små byer. Når de kom til en by, skulle de have fat i statister. Så henvendte de sig ofte til arbejdspladser, hvor der var mange ansatte. Der fandt de hurtigt villige statister. "Der kom ofte mindre teaterselskaber til Brønderslev, og de havde gerne brug for statister. Man henvendte sig til os på grovsmedien, fordi vi var så mange på et sted. Vi var kvikke og modige og som statister velegnede til at overfalde en bandit eller lignende. Betalingen var en fribillet til "vor pige". Ja, vi havde selvfølgelig en pige at gå med."

(93)

Forlystelser.

Omkring århundredskiftet var det småt med penge for arbejderne. Alligevel kunne man nu og da godt komme ud at more sig. "Brønderslev var allerede en stor landsby, og der var kroer og udskænkingssteder nok, hvor vi kunne bruge vore småpenge. Vi læringe havde ikke lyst og råd til det. En del unge meldte sig ind i Good-Templarlogen (94) og gik til møder der. Vi gik derimod meget til dans, hvor vi svang de dejlige piger med hårknuden i nakken og de lange, vide skørter. Jo, vi morede os skam godt på en dejlig harmløs måde. Traktementet var billigt, vi kunne nøjes med en sodavand til 10 øre, og vi nød dansen." (95)

Hvis man blev taget til dragon omkring 1900, skulle man regne med en øm bag og 19 måneders hårdt slid, som man endda måtte spare op til for at klare sig nogenlunde igennem. Dragonerne var

TUXEN

nemlig soldater til hest. Til gengæld fik man en flot blå uniform med sølvknapper, som gjorde alle pigerne "bløde i knæene". "Vi deltog meget i forlystelseslivet i Randers. Vi kom meget ofte på et sted, der hed "Kæden". Her var flotte vægge og spejle overalt. Der var god musik og 5 øres dans. Vore penge slap hurtigt op. Når det skete, kom pigerne og bejlede til os. De betalte gerne den 5 øre for os, når vi blot ville danse med dem. Vi var nemlig i uniform som dragoner. Pigerne var mest forelsket i de blanke knapper. Også i "Alleenberg" var der en masse forlystelser, og her var der gratis dans, imod at vi nød en genstand eller mere." (96)

Hvis man var læredreng i Aalborg omkring 1920 og ejede den formidable sum af 1 kr., kunne man komme ud at danse, men så måtte man stille sin tørst ved vandhanen. 1 kr. lyder måske ikke af så meget i dag, men man må tænke på, at timelønnen for en lærling kunne være så lav som 2 øre. "Hvis man havde 1 kr. i læretiden, kunne man komme til bal nede på varietéen på Frederikstorv og på Nørregade 13. Vi dansede en hel aften, men der var hverken råd til en bajer eller en sodavand. Det var bare ud at danse. Da vi blev voksne, kunne vi godt få råd til at købe en bajer." (97) Så var det billigere at komme i biografen. "Helt op til 1930 kostede det ca. 50 øre. Men tiden gik, og det blev dyrere at komme i biografen. Efter 1930 måtte man betale 1 kr." (98) Det var også andet end priserne, der forandrede sig, når man skulle i biografen. "Jeg kom i lære på et smedeværksted i Maren Turisgade 3. Den ejendom eksisterer ikke mere. Nu ligger der et parkeringshus. Lige op ad smedeværkstedet lå det gamle "Apollo Teater". Det blev nedlagt i 1932, så kom der en biograf der, "Paladsteatret" kaldtes det. I 1932 kom talefilmen meget frem. "Paladsteatret" var den eneste biograf, der kørte med talefilm i 1932." (99) Der var også andre spændende steder i Aalborg. "På Sauers Plads var der stor markedsplads. Der var altid luftgynger og karruseller." (100) "Karolinelund", hvor der er tivoli nu, var et parkanlæg. Der gik konerne med deres børn." (101)

Specielle aktiviteter på værftet.

Enhver større arbejdsplads havde og har sin særegne kultur. Aal-

borg Værft var og er ingen undtagelse. Opdelingen i faglige klubber befordrede mange aktiviteter. Klubberne skulle bruge penge til at afholde klubfester og andre arrangementer. I 50'erne opstod der derfor noget, der hed "at spille på døde duer". "Nede på værftet havde vi en klub. Vi spillede på duer. Vi havde nogle sedler, og så gik vi rundt og solgte dem. De kostede 2 kr. Så trak vi lod, og dem, der vandt, fik det, der var i puljen. Der var bare ingen duer. Det var nærmest lotteri, det blev bare kaldt "de døde duer". Hver klub havde gerne lotteri, og så gik overskuddet til klubben." (102) "Nede på værftet spillede de på døde duer. Det var en slags lotteri. Det kaldtes også "døde heste". Hver due havde sit nummer, så holdt man på visse numre, og så blev der trukket lod. Det var gerne engang om ugen." (103)

Senere startede arbejderne på værftet også whistklub. "Jeg startede en whistklub. Vi spillede hver tirsdag aften oppe på markentenderiet. Dengang vi startede, var vi 122, tror jeg." (104)

Til tider var der særlig mange hornfisk i Limfjorden. Det gav nogle af arbejderne på Aalborg Værft gode ideer. "Når vi havde natarbejde, fiskede vi sommetider hornfisk i Limfjorden. Vi rettede et kraftigt lys mod vandet, det var det lys, vi arbejdede ved. Lyset tiltrak hornfiskene. Så kunne vi skovle hornfisk op i spande, så mange var der, og vi kunne tage ligeså mange, vi ville have. Det var ikke tilladt, men der var ikke rigtig nogen kontrol om natten." (105)

Når man lavede noget til sig selv efter arbejdstid, kaldtes det fusk. Fusk var som tidligere nævnt meget brugt af læredrengene, som supplerede deres sparsomme løn ved at smede træskoringe o.l. efter arbejdstid og sælge dem. Fusk blev imidlertid også praktiseret med andre formål. "Mens jeg var i lære, var der noget, man kaldte fusk. Så lavede vi sådan noget som kobbærtøj og jydepotter og ambolte. Det er alltsammen noget, der for mit vedkommende er blevet i familien. Jeg havde en flagstang, sådan en slags bannerstang. Den kom til at stå på loftet, hvor knoppen blev væk. Så fik jeg min svigersøn, der arbejdede på værftet, til at lave en ny knop til mig." (106)

Som det kan ses af de foregående afsnit, har smedene været meget aktive i fritiden. De var med i mange kulturelle og sociale aktiviteter, og her indenfor var det vel især sporten, der gjorde sig gældende. Sport og spil var således en vigtig del af fritiden i hele perioden. Sporten blev organiseret gennem de forskellige klubber, hvoraf nogle var "rene" arbejderidrætsklubber.

Spilleglæden blev især udfoldet på arbejdspladserne, hvor man drev forskellige former for lotterier og kortspil sammen med arbejdskammeraterne.

I fritiden samledes man ligeledes med fagfæller til f.eks. 1.maj og Grundlovsdag. Når man samledes til fest, skete det i det hele taget oftest i fagforeningens regi. Især den årlige juletræsfest og de tilbagevendende stiftelsesfester var populære. Også i idrætslivet havde man en særlig stor fest i den årligt tilbagevendende idrætsuge i Aalborg.

Fagforeningen støttede i perioden kraftigt de aktiviteter, der skulle udfylde medlemmernes fritid. Den prøvede så at omfatte hele medlemmets liv. Politisk var smedene også aktive, naturligvis mest indenfor Socialdemokratiet, som efterhånden også stod for en del af de kulturelle fritidsaktiviteter. Smedene var generelt loyale overfor Socialdemokratiet i perioden, men også de oppositionelle kredse i fagforeningen blev taget seriøst, og en overgang havde f.eks. syndikalisterne stor indflydelse blandt smedene.

Selv om fagforeningen tog sig af de arbejdsløse på mange måder, var der naturligt nok utilfredse blandt disse. De organiserede sig i 30'erne i Arbejdsløshedsbevægelsen, og deres krav gik særligt på brændselshjælp fra kommunerne. Herved blev smedenes formand Marius Andersen som politiker konfronteret med nogle af sine egne utilfredse medlemmer. Allerede dengang var der således problemer forbundet med på den ene side at være politiker og på den anden side faglig leder. Den dag i dag arbejderbevægelsens svøbe og evige dilemma, samtidig med, at det også er bevægelsens store styrke.

I løbet af perioden, som fagforeningen voksede, blev medlemmernes direkte aktivitet i fagforeningen noget mindre. Man deltog ikke længere direkte i alle beslutninger, som man i begyndelsen havde gjort gennem deltagelse i de mange medlemsmøder. Den centralisering, fagbevægelsen undergik, vurderes dog i kraft af de store "landvindinger" den indebar, positivt af smedene.

Smedenenes arbejde på det rent fagpolitiske område, med arbejdskampe og stillingtagen til faglige problemer, blev som helhed i perioden et felt, hvor smedene var foregangsmænd for hele fagbevægelsen.

Fagforeningen organiserede således både studiekredse og faglige kurser - også for de arbejdsløse. I fagbevægelsen og dens studiekredse foregik også den mere politiske debat, som sideløbende fandt sted i D.S.U. og Socialdemokratiet. I 30'erne blev det dog som nævnt arbejderbevægelsens hovedorganisationers kulturelle tilbud, der var fremherskende, hvor det i begyndelsen af århundredet var den lokale fagforening, der organiserede aktiviteterne. Arbejderhøjskolerne blev her et vigtigt kulturtilbud, fordi de både betød noget fagligt og socialt. De blev derfor kraftigt støttet af fagforeningerne. Under ophold på disse skoler blev den sparsomme skolegang suppleret, og deltagerne blev opmuntret til at gå i gang med kunstneriske udfoldelser. Tiltag, der generelt stimulerede arbejderkulturen. Her var i Aalborg specielt "Vølund" og smederevyerne gode eksempler. Fagforeningen og Socialdemokratiet stod således i perioden som væsentligste iværksættere af smedenes aktiviteter udenfor arbejdspladsen.

Smedefaget lå i perioder forrest i den teknologiske udvikling, men livet på de "voksende" fabrikker synes at have stimuleret smedene til fortsat omgang i fritiden snarere end at have virket hæmmende.

NOTER TIL "FRITIDSAKTIVITETER".

- (1) LAA 1981/3218, smed Jens C. Espersen, båndinterview.
- (2) LAA 1981/3225, smed Peter B. Jensen, båndinterview og skreven erindring.
- (3) LAA 1981/3231, smed Frank Pedersen, båndinterview.
- (4) LAA 1981/3232, smed Aage Svendsen, båndinterview.
- (5) LAA 1981/3225, op.cit.
- (6) LAA 1981/3213, smed Hjalmar Pedersen, skreven erindring.
- (7) Ibid.
- (8) LAA 1981/3237, smed Knud Nielsen, båndinterview.
- (9) LAA 1981/3229, smed Kaj J. Sørig, skreven erindring.
- (10) LAA 693,1. Forhandlingsprotokol for Smede og Maskinarbejder-nes Fagforening i Aalborg 1885-1910, Stiftende Generalfor-samling 13.6.1885.
- (11) Ibid, Generalforsamling (GF) 26.9.1907.
- (12) LAA 1981/3237, op. cit.
- (13) LAA 1981/3218, op. cit.
- (14) LAA 1981/3225, op. cit.
- (15) LAA 1981/3231, op. cit.
- (16) LAA 693,1, op. cit., Medlemsmøde (MM) 6.4.1900.
- (17) Ibid, GF., 15.5.1902.
- (18) LAA 693,2. Forhandlingsprotokol for Smede og Maskinarbejder-nes Fagforening i Aalborg 1910-1935, GF., 29.4.1916.
- (19) Ibid, GF., 26.4.1923.
- (20) Ibid, GF., 24.4.1930.
- (21) LAA 693,1 op. cit., MM., 10.7.1902.
- (22) Ibid, GF., 18.7.1907.
- (23) Ibid, GF., 25.5.1906.
- (24) Ibid, GF., 4.12.1902.

- (25) Ibid, GF., 27.10.1904.
- (26) Ibid, GF., 29.10.1908.
- (27) LAA 693,2, op. cit., Bestyrelsesmøde (BM) 18.12.1924.
- (28) LAA 693,1, op. cit., GF., 15.5.1902.
- (29) Ibid, MM., 27.5.1909.
- (30) Ibid, GF., 28.4.1910.
- (31) LAA 693,2, op. cit., GF., 24.1.1924.
- (32) LAA 693,1, op. cit., BM., 10.10.1899.
- (33) LAA 693,2, op. cit., GF., 23.6.1914.
- (34) LAA 693,1, op. cit., MM., 29.6.1905.
- (35) Ibid, GF., 26.1.1905.
- (36) I hvert fald indtil 1907, hvor den første egentlige arbejdsløshedsforsikring blev oprettet. Bent Rold Andersen og Else Marie Kjerkegård, Holdepunkter i arbejdsmarkedspolitikken, Kbh. 1969, p. 129.
- (37) LAA 693,1, op. cit., BM., 23.5.1899.
- (38) Ibid, BM., 19.8.1902.
- (39) Ibid, MM., 28.8.1902.
- (40) Ibid, MM., 28.8.1905.
- (41) Ibid, BM., 3.2.1903.
- (42) Ibid, MM., 28.8.1905.
- (43) LAA 693,2, op. cit., GF., 31.10.1927.
- (44) Ibid, GF., 8.10.1928.
- (45) LAA 1981/3231, op.cit.
- (46) LAA 693,2, op. cit., GF., 28.1.1932.
- (47) Ibid, GF., 8.10.1928.
- (48) Ibid, BM., 18.10.1928.
- (49) LAA 693,1, op. cit., GF., 8.11.1899.
- (50) Ibid, MM., 29.5.1905.
- (51) Dansk biografisk leksikon, red. P. Engelstoft, Kbh. 1941, bd. 2, p. 470.

- (52) LAA 693,2, op. cit., GF., 13.7.1911.
- (53) Ibid, GF., 17.6.1913.
- (54) Ibid, GF., 23.10.1913.
- (55) Ibid, GF., 23.10.1913.
- (56) LAA 693,1, op. cit., MM., 13.4.1899.
- (57) LAA 693,2, op. cit., GF., 22.1.1914.
- (58) Ibid, GF., 6.4.1916.
- (59) Ibid, GF., 12.11.1918.
- (60) Bang m.fl. Fagoppositionens Sammenslutning 1910-21, De danske syndikalister, Århus 1975, p. 9.
- (61) Ibid, p. 62.
- (62) LAA 693,2, op. cit., GF., 20.2.1913.
- (63) F.S. 1910-21, op. cit., p. 62.
- (64) LAA 693,2, op. cit., GF., 27.10.1914.
- (65) Ibid, GF., 29.6.1916.
- (66) Ibid, GF., 3.4.1917.
- (67) Ibid, GF., 10.5.1917.
- (68) F.S. 1910-21, op. cit., p. 65.
- (69) LAA 693,2, op. cit., GF., 3.7.1917.
- (70) F.S. 1910-21, op. cit., p. 66.
- (71) LAA 693,2, op. cit., GF., 5.12.1917.
- (72) LAA 693,1, op. cit., GF., 30.11.1899.
- (73) Ibid, GF., 26.1.1905.
- (74) LAA 693,2, op. cit., GF., 23.1.1913.
- (75) Ibid, GF., 20.3.1913.
- (76) Ibid, GF., 18.4.1928.
- (77) LAA 1981/3222, smed Ejner Skinnerup, båndinterview.
- (78) LAA 1981/3237, op.cit.
- (79) LAA 1981/3231, op. cit.

- (80) LAA 1981/3225, op. cit.
- (81) Ibid.
- (82) Ibid.
- (83) Socialloven kom i 1933.
- (84) LAA 1981/3225, op. cit.
- (85) LAA 1981/3218, op. cit.
- (86) LAA 1981/3218, op. cit.
- (87) LAA 1981/3232, op. cit.
- (88) LAA 1981/3222, op. cit.
- (89) LAA 1981/3218, op. cit.
- (90) LAA 1981/3225, op. cit.
- (91) Vølund smedede asernes våben.
- (92) LAA 1981/3225, op. cit.
- (93) LAA 1981/3213, op. cit.
- (94) En afholdsloge.
- (95) LAA 1981/3213, op. cit.
- (96) Ibid.
- (97) LAA 1981/3213, op. cit.
- (98) LAA 1981/3219, smed Harry Lynnerup, båndinterview.
- (99) LAA 1981/ 3223, smed Jens Mortensen, båndinterview.
- (100) LAA 1981/3231, op. cit.
- (101) Ibid.
- (102) LAA 1981/3218, op. cit.
- (103) LAA 1981/3239, fhv. arbejdsmand/smed Frede Nielsen, båndinterview.
- (104) LAA 1981/3232, op. cit.
- (105) LAA 1981/3239, op. cit.
- (106) LAA 1981/3232, op. cit.

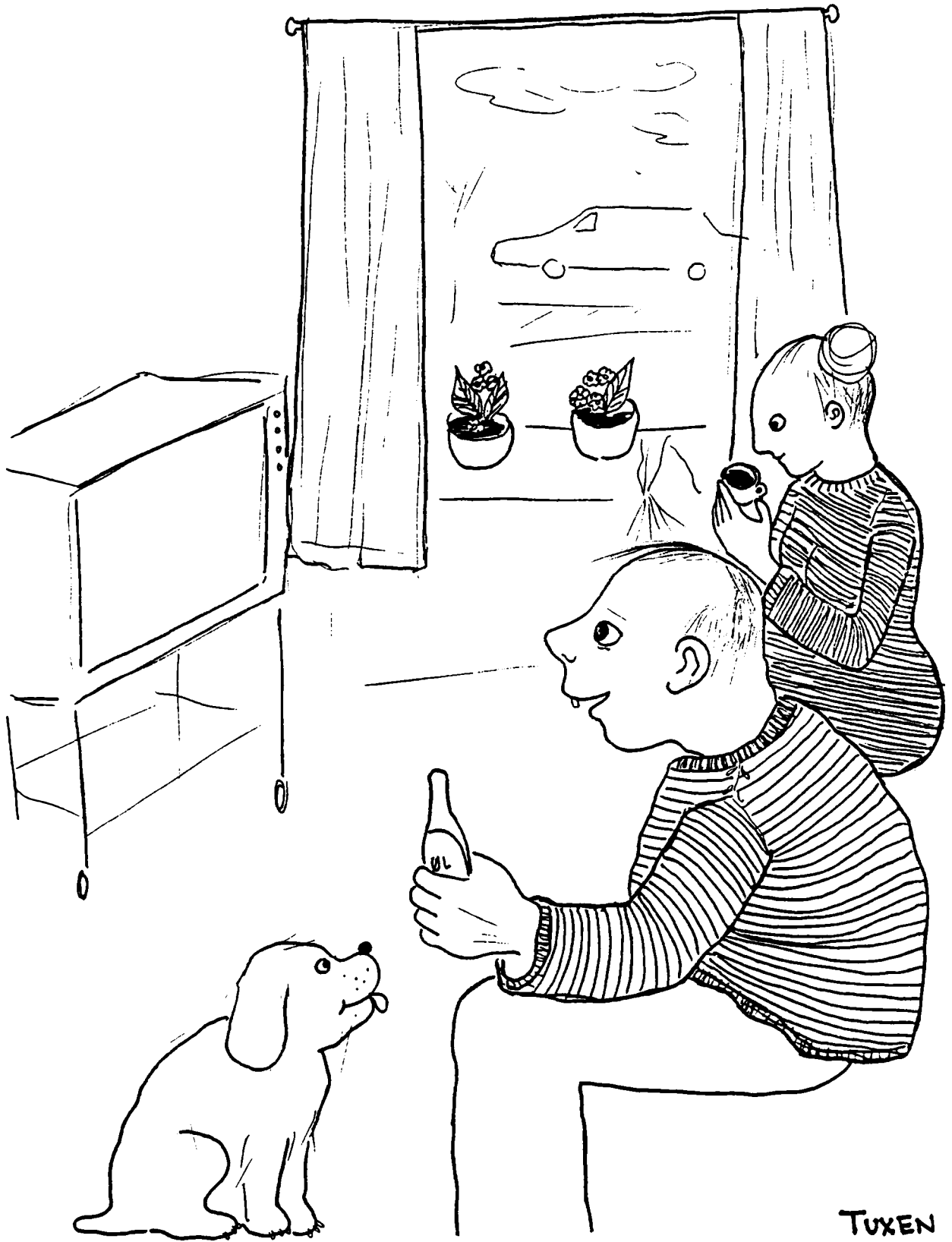
AFSLUTNING.

De foregående sider har hovedsageligt bygget på en række smedee-rindringer. Primært naturligvis de 14 smedes, hvis livshistorier opbevares på arkivet. Smedene har fortalt træk fra deres liv, som det formede sig i dette århundredes første halvdel. Træk, der tilsammen danner et billede såvel af et fag og dets udøvere i perioden som af den almene samfundsudvikling i tidsrummet.

Vi har således hørt om, hvordan og hvorfor en række arbejdersonner blev faglærte metalarbejdere, hvorledes deres uddannelse og arbejdsår forløb, og om på hvilke måder de udfyldte deres fritid og forholdt sig til deres egen situation.

Smedene var meget aktive på samtlige livets forskellige felter. Den kendsgerning er om nogen fællestrækket/den røde tråd i deres respektive udsagn. De "flød" ikke blot med samfundsudviklingen, men dygtiggjorde sig og havde en mening om den, og de udviklede på et solidarisk grundlag redskaber og strategier, med hvilke de blev istand til at forme fremtiden. Den faglærte metalarbejder fyldte således ikke alene sit eget liv, han deltog også aktivt i den proces, der ændrede de rammer, indenfor hvilke vi alle lever. Smedene skabte herved sammen med andre arbejdere deres egen kultur byggende på fællesskab og sammenhold i modsætning til den borgerlige individfikserede kultur. Den væsentligste del af denne arbejderens kollektivt solidariske kultur rummedes i fagbevægelsen og Socialdemokratiet, redskaberne hvormed arbejderne søgte at forme samfundet i overensstemmelse med deres mål.

Og det var store mål, der blev nået takket være blandt andre smedene. Arbejderbevægelsen omformede i perioden 1900-1950 Danmark fra et forholdsvis fattigt, borgerligt diktatur til et rigt, demokratisk industrisamfund på tærsklen til velfærdsstaten. En udvikling, der medførte store personlige omkostninger for de arbejdere, der var aktive i den. Ingen forbedringer hverken på det faglige eller politiske område kom nemlig af sig selv, alt måtte kæmpes igennem.

TUXEN

Man kan naturligvis her diskutere, om smedene var mere eller mindre aktive end andre arbejdergrupper i Danmark i perioden, og om de herigennem opnåede flere goder end disse.

For at svare på det sidste først så opnåede smedene i det halve sekel bedre arbejdsvilkår end de fleste andre arbejdere., og dette skyldes naturligvis i høj grad deres initiativer og utrættelige kamp kombineret med den kendsgerning, at de var efterspurgte i den ekspanderende industri. Smedene blev dog aldrig noget egentligt "arbejderaristokrati", snarere blev de en slags spydspidser/murbrækkere for den samlede arbejderbevægelse. De isolerede eller afgrænsede sig således ikke på noget tidspunkt fra den øvrige arbejderklasse, tværtimod forblev de tro mod de fælles langsigtede mål, som arbejderbevægelsen i perioden stillede sig. Og som det i høj grad lykkedes den at indfri. Snart sagt alle smedene ser da også positivt på de organisationer, fagbevægelsen og Socialdemokratiet, med hvilke arbejderne gennemtvang samfundsændringerne, ligesom de vurderer den teknologiske udvikling positivt, som dels lettede den daglige dont, dels skabte det nødvendige økonomiske fundament for reformerne.

Læseren har måske bemærket, at vi på intet tidspunkt har diskuteret kildegrundlagets og her naturligvis specielt erindringernes pålidelighed/"værdi" og repræsentativitet. Dette skyldes dels, at en tør verbalmanøvre omkring emnet slet ikke ville falde i tråd med bogens tilstræbt letlæselige og forståelige tilsnit, dels at en sådan diskussion under alle omstændigheder i relation til "Mænd og metal" ville være rent akademisk. Bogen bygger jo helt på smedene, og ergo fremgår det, at vi har tillagt erindringerne en endog meget stor pålidelighed/"værdi". Hvor andet materiale har muliggjort kontrol af vore kilder, er en sådan naturligvis løbende blevet gennemført. Denne foranstaltning, der er et naturligt led i al historisk forskning, har dog kun kunnet forstærke vor tillid til smedenes ofte samstemmende udsagn. Det fremgår ligeledes tydeligt af bogen, at vi har tilladt os at betragte "vore meddelere" som værende repræsentative for danske smede som helhed i perioden.

ANVENDT MATERIALE.

Erindringer.

- LAA 1981/3213, smed Hjalmar Pedersen, skreven erindring.
LAA 1981/3218, smed Jens C. Espersen, båndinterview.
LAA 1981/3219, smed Harry Lynnerup, båndinterview.
LAA 1981/3222, smed Ejner Skinnerup, båndinterview.
LAA 1981/3223, smed Jens Mortensen, båndinterview.
LAA 1981/3224, smed Marius Kristensen, båndinterview.
LAA 1981/3225, smed Peter B. Jensen, båndinterview og skreven erindring.
LAA 1981/3229, smed Kaj J. Sørig, skreven erindring.
LAA 1981/3231, smed Frank Pedersen, båndinterview.
LAA 1981/3232, smed Aage Svendsen, båndinterview.
LAA 1981/3237, smed Knud Nielsen, båndinterview.
LAA 1981/3238, smed Wilhelm Nielsen, båndinterview.
LAA 1981/3239, fhv. arbejdsmand/smed Frede Nielsen, båndinterview.
LAA 1981/3243, smed Chresten Jensen, båndinterview.

Andet arkivmateriale.

- LAA 693,1, Forhandlingsprotokol for Smede og Maskinarbejdernes
Fagforening i Aalborg 1885-1910.
LAA 693,2, Forhandlingsprotokol for Smede og Maskinarbejdernes
Fagforening i Aalborg 1910-1935.

Litteratur.

- Ernst Christiansen, Danske Smede 1888-1948, DSMF, Kbh. 1948.
Ernst Christiansen, Smede før og nu, Udvikling og fremskridt
gennem 75 år, DSMF, Kbh. 1963.
Smeden, Kulturbilleder fra Tiden omkring Arhundredskiftet,
red. David Yde Andersen, Kbh. 1952.

Bent Rold Andersen og Else Marie Kjerkegård, Holdepunkter i arbejdsmarkeds-politikken, Kbh. Universitet 1969.

Bang m.fl., Fagoppositionens Sammenslutning 1910-21, De danske syndikalister, Århus 1975.

P.C. Knudsen, Aalborg By's Historie, Aalborg 1933.

Dansk biografisk Leksikon, red. P. Engelstoft, Kbh. 1941.

Stig G. Rasmussen, Træk af fagbevægelsens Historie i Aalborg ca. 1885-1914, AUC/Aalborg 1978.

Aalborg bogen 1969, udg. af Selskabet til Aalborgs historie, Aalborg 1969.

Aalborg Havn, red. Ole Bergh m.fl., Aalborg 1976.

Dato 11. februar 1980.

Deres journal nr.

Til ældre medborgere i
Aalborg kommune.

Vort journal nr.

SA/ek

VI HAR BRUG FOR DERES ERINDRINGER.

Den tilværelse, ældre medborgere kan erindre, er meget forskellig fra den, vi kender i dag.

Nogen kan måske føle, at deres erfaringer, oplevelser og viden ikke kan være til nogen særlig nytte for nutiden og fremtiden. Det er jeg ikke enig i.

De ældres viden og erfaringer må ikke gå i glemmebogen.

Det er vigtigt, at nutidens og fremtidens generationer får en større forståelse for fortiden og dermed et overblik over udviklingen. Det kan være med til at sikre, at det er menneskene, der styrer udviklingen og ikke omvendt, sådan som mange føler, det er i dag.

Derfor vil Aalborg kommune nu indsamle ældre medborgeres erindringer.

Jeg vil hermed bede Dem om at skrive lidt ned om Deres livs forløb, så vi kan få noget at vide om egnens udvikling, som den er oplevet af de almindelige mennesker, der byggede vort nuværende velfærdssamfund.

Det er ikke afgørende, om Deres bidrag bliver langt eller kort. Eller hvilken plads, De har fyldt ud i samfundet. Vi har brug for selv den korteste beretning - fra alle sider af samfundslivet.

Selvfølgelig har vi ikke alle lige let ved at skrive, men jeg opfordrer alligevel alle til at forsøge og sende forsøgene til os, også selv om De ikke selv er tilfreds med det. De kan også lade andre skrive Deres beretning ned, hvis De bare lader os det vide.

Med dette brev følger en vejledning i at skrive erindringer.

I håb om en positiv modtagelse af denne henvendelse, vil jeg bede Dem følge vedlagte vejledning og sende Deres erindringer til:

Lokalhistorisk Arkiv for Aalborg kommune,
Østergade 8
9400 Nørresundby
Telf. 17 48 82

Med venlig hilsen

Holger I. Nielsen
rådmand

AALBORG ERINDRINGER

ALLE HAR EN HISTORIE AT FORTÆLLE

Vejledning i at skrive erindringer

Den følgende liste med spørgsmål er tænkt som en hjælp. De behøver ikke at følge listen og give svar på alle spørgsmålene, men jo flere ting, De skriver om, jo større værdi vil Deres beretning få. De er selvfølgelig også meget velkommen til at skrive om ting, vi ikke spørger om.

Tænk hele tiden på at besvare spørgsmålene HVOR? og HVORNÅR?. Skriv så tydeligt som muligt HVOR de enkelte begivenheder foregik, og HVORNÅR de skete. Kan De ikke huske et bestemt årstal, så angiv det tilnærmelsesvist.

Skriv ud fra personlige oplevelser frem for at forsøge på at tolke en tids strømninger.

Når De beskriver bestemte steder, f.eks. Deres hjem eller arbejdsplads, så prøv at gøre det tydeligt ved at lave en tegning, der kan vise, hvordan rummene var indrettet. Hvis De har fotografier, vil vi gerne låne dem. Husk også at beskrive lyde, lugte, lys og hvad der i øvrigt hører med til at give et billede af, hvordan et sted har været.

Tænk på at detaljer, som vi i dag synes er naturlige og selvfølgelig, kan være ukendte for dem, der i fremtiden læser Deres erindringer.

Hvis De skriver noget, som De synes er for privat til, at andre skal have adgang til at læse det, så gør tydeligt opmærksom på det. Selv om Deres erindringer vil blive opbevaret på Lokalhistorisk Arkiv, kan De selv bestemme, hvem der skal have adgang til det og hvornår.

Vi håber, at følgende liste med spørgsmål vil gøre det lettere for Dem at komme i gang.

1. Personlig beskrivelse

Navn, stilling før De blev pensioneret, nuværende adresse og evt. telefonnummer.

2. Barndom:

Deres fødselsår, dato og fødested, forældrenes navne og fødselsår samt fødested. Forældrenes beskæftigelse. Hvad har forældrene fortalt Dem om deres liv og arbejde? Familiens størrelse, herunder søskende og andre familiemedlemmer, som boede i hjemmet, logerende m.v. Boligens størrelse, indretning og møblering (Lav evt. en tegning, find fotografier frem, hvis De har nogen). Værelsernes udnyttelse ved dag og ved nat. Huslejens størrelse.

KOSTEN: Var der mad nok? Hvilken kost var almindelig? Var der forskel på den mad manden fik og den de øvrige familiemedlemmer fik? Hvor mange daglige måltider fik De?

KLÆDER: Gik man sædvanligvis med arbejdstøjet på også efter arbejdstid, eller havde familiemedlemmerne andet tøj at skifte til om aftenen, om søndagen, til fest?

FRITIDEN: Hvad beskæftigede familien sig med efter fyraften og på søndage? Hvilke interesser havde man? Fortæl om højtider og fester i Deres barndom. Barsel, dåb, konfirmation, bryllup, begravelse, fødselsdag, jul, nytår osv.

Hvad slags arbejde blev De sat til at lave i Deres barndom?

Hvilke interesser havde De selv som barn. Hvad legede De, med hvem og hvor?
SKOLETIDEN: Fortæl om Deres skolegang. Beskriv skolen, de andre elever, lærerne og fagene. Hvor gammel var De, da De kom i skole? Hvor lang var skoletiden? Hvor gammel var De, da De forlod skolen?

SKOLEVEJEN: Fortæl om Deres skolevej, trafikken, husene, butikker m.v. Hvor gammel var De, da De forlod Deres barndomshjem?

3. Læretid eller anden uddannelse:

Læretidens eller uddannelsens art, indhold og længde. Fortæl om forholdet til mester, hans husstand, til svendene og til ældre og yngre lærlinge. Om prøver og skikke i forbindelse med uddannelsen. Fortæl om hvordan Deres uddannelse blev gjort mulig. Fik De penge af familien, legater og/eller løn. Fortæl tilsvarende om forholdet til Deres husbond, hans husstand, til karle og piger, hvis De var i landbruget.

4. Det første arbejde:

Arbejds art, arbejdspladsen, arbejdstid, lønnens størrelse og hvad lønnen gik til. Hvordan blev De modtaget på arbejdspladsen? Fortæl om arbejdstøj og værktøj. Om skikke og sædvaner på arbejdspladsen, herunder fester, der blev fejret på arbejdspladsen.

5. Vandrear:

Fortæl om vandringsens formål, om den rute De fulgte, om herberger og understøttelse, om skikke og sædvaner blandt svende på valsen.

6. Soldatertid:

Fortæl om tjenestested, tjenestetiden, uddannelsen, kammeratskab, disciplin og genindkaldelser.

7. Ungdomsliv:

Fortæl om livet efter arbejdstid i ungdomsårene. Om sport og forlystelser, faglige og politiske foreninger, kulturelle foreninger. Om aftenscole og/eller anden form for fritidsundervisning. Om samvær med kammerater, kæreste.

8. Arbejdsår:

Fortæl om de forskellige arbejdspladser, De har arbejdet på. Om arbejdets varighed og art de forskellige steder. Om arbejdspladsernes indretning – hvordan forholdt det sig med omklædningsforhold, spise- og vaskerum og toiletforhold. Benyttede alle medarbejdere de samme rum? Fortæl om arbejdsdagens længde. Var der meget overarbejde? Fortæl om arbejdets organisering, herunder også om selve arbejdsprocessen, arbejdssjak og lignende. Fortæl om løn og ferie. Hvordan var lønnen i de forskellige perioder af Deres liv? Hvordan var akkordfortjenesten i forhold til daglønnen? Fik medarbejderne nogen ydelser fra virksomheden i tillæg til pengelønnen – f.eks. produkter og/eller gratis eller billig bolig? Fortæl om Deres kolleger, overordnede og arbejdsgivere.. Hvordan var sammenholdet på arbejdspladserne? Hvordan var forholdet mellem de forskellige medarbejdergrupper – f.eks. mellem faglærte og ufaglærte arbejdere, mellem kvinder og mænd. Fortæl om fagforeningen eller andre foreninger med tilknytning til arbejdspladsen. Hvornår og hvorfor meldte De Dem ind? Hvad har fagforeningen betydet for Deres arbejdsforhold? Fortæl evt. om arbejdsstandsninger og/eller andre arbejds konflikter De har deltaget i. Hvilke konsekvenser fik disse konflikter?

9 Privatliv:

Fortæl om bryllup, ægteskab, børn og familieliv. Om bosættelse og udstyr. Om boligforholdene og forholdet til evt. husværter. Om flytninger, Om arbejdet i hjemmet – hvordan var arbejdsopgaverne fordelt mellem mand og kvinde? Hvad udførte børnene? Fortæl om hjælpemidler i husholdningen. Om børneopdragelsen. Hvordan var økonomien? Har Deres hjem været ude for arbejdsløshed eller sygdom? Hvordan gik det da med økonomien? Fortæl om deltagelse i politik og det offentlige liv. Om interesser udenfor arbejdet – f.eks. kulturelle, religiøse eller selskabelige foreninger, eller f.eks. kolonihavebevægelsen.

10. Idrætsliv:

Hvad har Deres tilknytning til idrætslivet været? Har De været med i ledelsen af en idrætsklub? Har De som aktiv idrætsudøver gjort Dem bemærket på landsplan?

Har De spørgsmål at stille i forbindelse med at skrive Deres erindringer, er De meget velkommen til at kontakte historikerne Regnar Jacobsen og Henrik Guldsø Nielsen, der er ansvarlige for indsamlingen af Aalborg-erindringer.

De kan hver fredag mellem kl. 9 og kl. 11 træffes på:
LOKALHISTORISK ARKIV for Aalborg kommune,
Østergade 8,
9400 Nørresundby.
Telf.: 17 48 82.

Hr. Ovesgyde Aalb. ALF. H. 43.

Når De har skrevet Deres erindringer, vil materialet blive gennemgået af historikerne Regnar Jacobsen og Henrik Guldsø Nielsen. Det vil derefter blive opbevaret på de lokalhistoriske arkiver i Aalborg kommune.

I det omfang De tillader det, vil det så blive benyttet af slægtsforskere, historikere, studerende og andre interesserede, som bruger de lokalhistoriske arkiver.

Aalborg kommunes Lokalhistoriske Arkiv er måske bedst kendt for sin enestående samling af fotografier, men udover det rummer det et righoldigt materiale, der kan fortælle eftertiden om, hvordan livet har formet sig på Aalborg-egnen i fortiden og nutiden. Det gælder både privatlivet, erhvervs livet, foreningslivet m.v.

Hvis De har gamle fotografier, dagbøger, breve, foreningsprotokoller, erhvervsprotokoller liggende i Deres gemmer, vil vi meget gerne låne det til kopiering eller modtage det til fremtidig opbevaring.

De er velkommen til at besøge arkivet. Ugens første fire dage mellem kl. 9-16. Fredag kl. 9-15.

Indtil 1. november 1980 er adressen Østergade 8, Nørresundby. Telf. 17 48 82. Fra 1. november er adressen Landsbiblioteket v. Vor Frue Kirke, Aalborg. Telefonnummeret bliver så 12 85 77.